

Bidarg til Separatismens Historie i Christian VI's Tid.

Ved H. F. Rørdam.

Allerede i Frederik IV's Tid havde der hos enkelte pietistisk vakte vist sig Tilbøjelighed til Udskillelse fra det bestaaende kirkelige Samfund¹⁾. Denne Bevægelse tog stærkere Fart, efterat Enevold Ewald 1728 var bleven Præst ved Waisenhuskirken i Kjøbenhavn og ved sine Prædikener havde vakt et ikke ringe aandeligt Røre, og efter at Grev Zinzendorf under sit første Besøg her i Landet 1731 og senere Spangenberg havde holdt deres Forsamlinger i Hovedstaden. Her som andensteds ytrede Separatismen sig ved Foragt for det kirkelige Embede, Forkastelse af Sakramenterne, i alt Fald under den Form, hvorunder de sædvanlig administreredes, og særlig en stærk Uvillie mod den almindelige Tilsigelse af Syndsforladelse i Skriftemaalet. Hvor dippelske Anskuelse havde vundet Indgang, fremtraadte Retningen i særlig skarp Form. Men det var ikke alle Separatister, der vare paavirkede af denne »Christianus Democritus«. Skarpest blev vel Bruddet, hvor Edelmanns alt andet end »uskyldige Sandheder« havde fundet villige Læsere; men da Skriftet ikke var oversat paa Dansk, har det vel ikke her til Lands opnaaet videre Udbredelse i Lægmandskredse²⁾.

¹⁾ Se O. Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. VI, 129 ff. Saml. t. Jydske Hist. og Topogr. II, 37. Zwergius, Siell. Clerisie, S. 756.

²⁾ I Sverige skal Skriftet derimod have fundet en Del Indgang og kan godt ad den Vej ved de fordrevne svenske Separatister have øvet Indflydelse her i Landet (J. H. Pratje, Hist. Nachrichten von Joh. Chr. Edelmanns Leben u. Schriften. 2. Ausg. Hamburg 1755, S. 40 f.).

Blandt danske Separatister er Præsten Peter Nicolai Holst en af de mærkeligste¹⁾. Men der var Lægmænd, som ikke vare mindre udholdende i at forfægte de ejendommelige Anskuelser, hvortil de i deres Brud med den bestaaende Kirkeorden vare komne, særlig Brødrene Støtterup, Brødrene Søren og Simon Jensen Bølle²⁾, Jens Christensen Broch, Johan Peter Piper o. fl. Om nogle af disse skal her og i et følgende Hefte meddeles Oplysninger, som ikke hidtil findes offentliggjorte.

1. Johan Peter Piper.

Denne ret mærkelige og, som det synes, ikke utiltalende Personlighed var, som det tidligere er oplyst i dette Tidsskrift (5. R. I. 754. II. 296 f, 742 f), født i Randers 1698 og Søn af Hospitalsforstander Joh. Peter Piper³⁾; 1717 blev han Student, gav sig senere af med Handelsforretninger og blev 1729 Økonom ved Waisenhuset, men afskedigedes 1735 paa Grund af sine separatistiske Anskuelser, efter at han Aaret forud selv havde afgivet en Erklæring, der viste, at han i visse Henseender havde løsrevet sig fra den bestaaende Kirkeorden. Herom har Hr. Cand. theol. Knud Heiberg meddelt os følgende:

For den til Undersøgelse over falsk Lære i Aaret 1733 nedsatte Kommission maatte bl. a. ogsaa Vajsenhusøkonomen J. P. Piper møde, angivet som Separatist af Trini-

¹⁾ Se Theodorus, P. N. Holst (1884).

²⁾ Om Søren Bølle kan henvises til et nyt udkommet Skrift af S. A. Sørensen: Zioniterne. En religiøs Bevægelse i Drammen og Omegn i Midten af det 18de Aarhundrede. Kristiania 1904.

³⁾ Om denne findes i Tidsskrift for Skovvæsen VIII A i en lille Afhandling af K. J. V. Steenstrup følgende Notits: I et Brev, dat. Randers 23. Nov. 1717 opsiges Katharine Wendel Fyringen paa Anholt, efter at hendes Mand, Johan Peter Piper, »Fyrforvalter for Skagens og Anholts Fyringer«, den 27. August var tagen til Fange af Svenskerne. (Det var i Aaret 1712, Piper var bleven »Fyrforvalter«).

tatis Kirkes Sognepræst, Mag. Hans Mossin. Ved Konfrontationen for Kommissionen d. 17. Febr. 1734 af Mossin og Piper erklærede sidstnævnte, at han virkelig var Separatist og allerede paa 2det Aar ikke mere gik til Alters. Da han blev spurgt om Grunden dertil, svarede han: »paa Grund af min Samvittighed«. Han fik derefter Tilladelse til skriftligt at indgive sine Grunde, hvad han gjorde i nedenstaaende Skrivelse, dat. 24. Febr. 1734. Originalen til denne er vistnok gaaet tabt, men dens Indhold er bevaret mellem de tyske Oversættelser af danske kirkelige Dokumenter, som findes i det fyrstelig-stolbergske Arkiv i Wernigerode, hvorhen de blev sendte af Kristian VI til hans Fætter og hemmelige Minister Grev C. E. Stolberg. Da den tyske Oversættelse er meget slet, foretaget af en Dansker, der opholdt sig som Oversætter paa Slottet i Wernigerode, er Skrivelsen her gengiven paa Dansk.

J. P. Pipers Forsvarsskrivelse.

Sidst forgangne 17. Febr. har jeg gjort denne højlovlige Kommission det Løfte, idag at indkomme med mit underdanige og skriftlige Svar, hvori jeg skulde angive, af hvilken Aarsag jeg i omtrent to Aar har afholdt mig fra Alterens højværdige Sakramente. Da jeg nu for de høje Herrer Kommissarier allerede tidligere har angivet, at jeg efter min Samvittigheds Drift har været beføjet dertil, saa vil jeg nu i al Korthed vise Grunden og Aarsagen til denne min Samvittigheds Byrde.

Jeg kan da (1) med en ren og uskadt Samvittighed for Guds Ansigt bevidne, at jeg aldrig af noget Menneske paa denne Jord er bleven forledt eller overtalt dertil.

(2). Heller ikke er bleven bestyrket heri ved nogen Bog eller Skrift, men ene og alene af det dyrebare Guds Ord, og altsaa heller ikke har vidst, at der var en Sect, som af denne Grund blev kaldet Separatister. Den rette Grund og Aarsag maa søges i Guds uendelige Kærlighed og forekommende Naade, som den ogsaa er bleven virket

og forarbejdet af Gud selv; thi jeg skriver Sandheden, at om end den kære Gud fra Barnsben af [har kaldet] mig til at være ham lydige: Saa har jeg dog dels, og mest, ved min egen Vanart, dels ogsaa ved kødelige og uerfarne Læreres og onde Kristnes Tale og Exempel altid modstaaet Guds Vilje og Kald; men den barmhjærtige Gud være af Hjærtet lovet og priset, at han ikke er bleven træt af at stride med mig arme og fordærvede Kreatur, men at han efter sin uendelige og forbarmende Kærlighed, som han har til alle fortabte Mennesker i Kristus vor eneste Forløser, paa alle Maader og med megen Langmodighed og Taalmodighed har søgt igen at bringe mig, hans forvildede Faar, paa den rette Vej. Omendskønt jeg som en ulydig Søn ikke alene forsættelig har fortørnet min kære og naadige Fader, men ogsaa med megen Utroskab forødt min himmelske Faders Arv og Sjæle-Klædning, saa har han dog ikke ladet mig gaa uden denne Formaning: Vend om, vend om, gaa igen til din Faders Hus og bekend i Ydmyghed, at Du har syndet mod Himlen og mod ham, og ikke mere er værd at kaldes hans Søn; men jeg bekender grædende og skamfuld for Gud og hans Udvalgte, at denne Verdens Mask endnu har været sød for mig; og selv om jeg undertiden ved en og anden Lejlighed, især naar den Tid nærmede sig, da jeg skulde gaa til Skrifte, bildte mig ind at have et Forsæt om at afstaa fra mine syndige Lyster, saa varede det næppe samme Dag, før jeg paany med Hundene vendte mig til det, som de havde udspyet, og med Svinene atter væltede mig i Skarnet, og dette fortsattes saaledes nogle Aar. Denne min store Utroskab og anden Letfærdighed, som jeg havde begaaet mod min kære, naadige, langmodige og barmhjærtige Gud, blev først aabenbar i min Sjæl (hvis jeg husker ret 1726, Dom. 7 Trin.), da hans Højærværdighed Hr. Biskop Hersleb prædikede til Aftensang paa Deres Kongelige Højheders, nu vor allernaadigste Konges, Gemak, hvilken Prædiken paa en saadan Maade trængte ind i min Sjæl, at jeg meget inderlig

bevæget og med mange Taarer og Bedrøvelse maatte gaa derfra til mit Hjem, hvor jeg paany gentog min Pagt med min Gud og Frelser, nemlig at jeg fra den Tid af vilde være ham lydig. Jeg søgte vel senere igen at faa denne begavede Mand at høre, men jeg blev med mange andre afvist af Vagten og forbudt Adgang. Jeg begyndte da i Mangel af en sand Oplysning at arbejde paa en egen Retfærdighed, og foruden de sædvanlige Morgen- og Aften-Bønner læste jeg ogsaa for min Kæreste og mine Folk 1 eller 2 Kapitler af Biblen, aflagde min hidtige Overflødighed i Klæder og Mad, unddrog mig tit og ofte mine forrige vellystige og ugudelige Selskaber, forsøgte heller aldrig en Prædiken eller Bede-Time i Kirken, naar Tid og Lejlighed tillod det, søgte ofte og mange Gange Absolutionen og Alterens Sakramente, in Summa, jeg iagttog alt, hvorved jeg mente at kunne gøre Gud en Tjeneste; og ved hele dette ærbare, lunkne og skinhellige Væsen blev jeg dog i mine Synder helt fremmed for det Liv, som er af Gud, og beholdt en stedseværende Anklage og Overbevisning i min Samvittighed om, at jeg i en saadan Tilstand var fordømt og umuligt kunde behage Gud. Denne Anklage og Overbevisning i min Samvittighed skaffede mig ogsaa oftere megen Uro og Bekymring, saa at jeg mangan Gang var i en saadan Tilstand, som jeg nu hverken kan eller vil beskrive, men jo mere jeg af denne Grund søgte Raad hos Mennesker, jo værre blev det med mig. Jeg havde dog stadig Lyst til at høre og lære noget godt, søgte ogsaa derefter, hvor saadant nu kunde være at finde. Derpaa kom jeg saa engang med en Ven i Vajsenhuset forat høre den nuværende Præst i det omtalte Kongelige Vajsenhus. Hans Prædiken forekom mig vel meget haard og fremmed; men da jeg senere hørte ham flere Gange, isærdeleshed hans Prædikener over Evangelierne 1ste og 2den Pinsedag 1728, hvorudaf han fremstillede Guds almindelige og særlige Kærlighed til alle Mennesker, og det til onde og gode, lydige og ulydige, saa kan jeg til hans Barm-

hjærtigheds Pris sige, at jeg blev meget nedslaaet og beskæmmet, idet jeg paa den ene Side fik min Blusel og Figenblade at se, men paa den anden Side af Guds Ords Overbevisning blev forsikret i min Sjæl om Guds Venskab og min Frelasers Kærlighed, hvorfor jeg nu ikke længere forsættlig vilde modstaa hans Naade og Virkninger, hvilket opvakte et saadant Forsæt hos mig om at følge dem, at, selvom al Verdens Guld og Herlighed var bleven tilbudt mig, men derimod al Spot, Beskæmmelse, Nød og Død, ja selv Verdens allergrueligste Elendighed blev lagt mig for Øje, hvis jeg blev ved mit Forsæt, saa siger jeg dog nu, at det første vilde have været altfor ringe til at forlede mig, og det sidste altfor lidt til at afskrække mig derfra. Men ve mig, det varede ikke længe; thi da jeg stod i saadanne ydre Livsforhold, at jeg maatte have Bekymring for Livets Underhold, saa blev denne Sæd, som vel var modtagen med Glæde, snart blandet med Torne og Ukrudt; dog skaffede jeg ved Guds Hjælp det største deraf bort, at denne himmelske Sæd ikke skulde kvæles helt, og da jeg ved Handel og Købmandskab søgte at ernære mig og mine, og havde læst, at der foregik Uretfærdighed mellem Køberen og Sælgeren, saa fattede jeg det Forsæt at kvittere min Handel, men kunde endnu ikke tro eller ret forlade mig paa Guds naadige Forsorg. Derfor maatte jeg forblive derved, men dog med stor Pine og Angst, og bad min Gud ofte og mange Gange og det med mange Taarer, at han vilde befri mig fra dette Liv, og at han, hvis det var hans naadige Vilje, vilde give mig blot den allerringeste Tjeneste i Vajsenhuset; thi det kom mig saaledes for, som om Gud der havde sit Sæde og Bolig. Jeg blev ogsaa bønært, og har opnaaet alt, hvad jeg bad om, ja endog endnu mere, end jeg har bedt om. Men omend min forrige Uro og Angst ved denne Forandring blev noget stille, saa kunde dog Guds Kærlighed ikke tillade mig, at jeg skulde blive sikker, men viste mig, at jeg ikke var hjulpen dermed, nemlig med at være befriet fra visse ydre Om-

stændigheder, men at det kom an paa en fuldstændig Forandring og Omvexling af Hjærte og Sind, tillige ogsaa, at for Gud kan intet bestaa eller gælde, uden alene et nyt Kreatur i Christo Jesu.

Her blev min Bedrøvelse ret hæftig og mit Ønske om Samfund ret brændende; men jeg manglede Kraft til at fuldkomme min Vilje og Ønske, min Samvittighed anklagede mig, mit Hjærte fordømte mig, og Guds uendelige Kærlighed continuerede dog med at drage og lokke mig. Jeg holdt derfor fast ved det aabenbarede Ords dyrebare Forjættelser, og foreholdt stadigt i Bønnen Gud den Ed, som han har svoret, nemlig at han ikke vil nogen Synders Død etc.; item han havde jo netop derfor af Kærlighed givet og sendt sin Søn til Verden etc. Min Forløser havde ogsaa forsikret, at han var kommen at kalde Syndere til Omvendelse; item han vil ikke udstøde dem, som kommer til ham; item at han skænker alle og enhver sin hellige Aand, som blot vil bede ham derom o. s. v. og at den hellige Aand skal vejlede os til al Sandhed, item vidne og overbevise, formane os og føre til det, som er Herrens Vilje, og som kan hjælpe os i vor Saligheds Sag. Jeg har derfor bedt om og beder ogsaa endnu, at den kære Gud vil give mig denne gode Aand, at han ogsaa vil berede mig et villigt og lydigt Hjærte, hvori han kan have sit Tempel og Bolig, og at jeg aldrig forsætlig maa modstaa hans Virkninger og Belæringer, men i alt følge hans Kald, hvor urimeligt det end synes at være for Verden, og usikkert og forargeligt for Kød og Blod. Af dette foranstaaende kan de høje Kommissarier til en vis Grad se Grunden, mine bevægende Aarsager, hvorfor jeg har afholdt mig fra Alterens Sakramente.

Hvad nu Aarsagen i sig selv angaar, saa maa jeg ligesom det er sket ved Grunden, ogsaa her angive det, som ikke er Aarsagen, og hvad Aarsagen har været.

1) Det sker paa ingen Maade af Foragt, thi det veed Herren, at alle hans Ord og Bud er mig ret dyrebare.

2) sker det heller ikke for at dømme dem, som æde; jeg ønsker kun, at den, som æder, maa æde for Guds Ansigt og takke Herren. Derimod nægter jeg ikke, at siden Gud har begyndt at oplyse mine Øjne, har jeg set og forstaaet, hvor uforskammet jeg saa vel som andre misbrugte og endnu daglig misbruger saavel disse som andre Naade-Midler, og jeg maa tilstaa, at Frygt har omgivet og forhindret mig i at blive delagtig i deres Synder og Plager. Desuden har jeg ogsaa Forsikring fra Gud i min Sjæl og af hans Ords klare Overbevisning, at jeg ikke er fordømt, fordi jeg ikke bruger Alterens Sakramente, naar jeg blot vedbliver i Tro og Kærlighed; jeg kan derfor i den nærværende Tid intet andet gøre end sukke og bede: Herre lær mig at gøre efter Dit Velbehag og lad Din Løn være i mit Hjertes Inderste, og lad dem, som søge Dig, altid fryde sig i Dig og være glade, lad alletider dem, som elske Din Salighed, sige: Herren være højlovet! Men da det ikke er min Sag, som før er sagt, at dømme en Fremmeds Gerning, saa beder jeg ganske ydmygst, at de høje Herrer Kommissarier vil dispensere mig fra Nævnelser af det, hvorved Guds Naademidler misbruges, at jeg ikke skal antaste nogen paa hans Samvittighed, men beder kun om dette, at min Declaration, som jeg oprigtig har aflagt og her staar anført, maa blive overvejet, og naar enhver saaledes vil lade sig tugte og undervise af Guds Aand, saa vil han ikke have nødig at lade sig belære af en Broder, men han skal blive oplært af Gud selv. Og da jeg formener i nogen Maade at have vist saavel Grunden som Aarsagen, hvorfor jeg ikke mod min Samvittigheds Overbevisning har kunnet bruge Alterens Sakramente paa denne Maade, saa afsondrer jeg mig dog derfor ikke fra den broderlige Forening og de helliges og Guds Børns Samfund, som er den eneste og almindelige kristelige Kirke, med hvilken jeg enten i Fællesskab eller ogsaa à parte kan fremtræde for Gud med Bøn og Forbøn for Kongen og al Øvrighed, for disse Riger og Lande, for Undersaatter og

Fremmede, ja for alle Mennesker, onde og gode, lydige og ulydige. I Særdeleshed vil jeg til Slutning bede for min kære Fætter, Mag. Mossin, som har været min Anklager og den, som har ført mig for denne høje Kommission. Herre, Du langmodige, taalmodige og barmhjærtige Gud, Du, som brænder af lutter Kærlighed og Barmhjærtighed til alt, hvad Dine Hænder har skabt, forbarm Dig endnu over ham! O Herre! og tilregn ham ikke denne Synd, Herre Jesus, Du som i Dit evige og guddommelige Lys har erkendt og forudset saadant, ogsaa i Dit Ord har aabenbaret os dette, at Menneskene i de sidste Tider vil være saa blinde i deres Iver, at en Broder vil foragte en anden, endog bringe ham for Domstolen og Retten, ja endog overantvorde ham til Død og Fængsel, og dog i sin blinde Iver mene dermed at vise Gud en Tjeneste eller en særlig velbehagelig Gerning. Herre Jesus forbarme dig, og se dog til en saadan Jammer, ydmyg Du ham, saa at han maa sige: Herre, hvad vil Du, at jeg skal gøre? Lad ham se og erkende, at Du endnu i alle dem, som elske Dig, er levende, og at det vil falde ham vanskeligt at sætte sig op imod Dig; Herre hellige Aand, bliv ikke træt og lad ikke af at stride med ham, selv om han endnu ikke har taget imod det Lys, som Du saa ofte har søgt at tænde i hans Sjæl. Ak! det synes vel, som om der intet Lys mere er, men der er dog maaske endnu en rygende Tande; ak, blæs den dog atter op til Dit guddommelige Lys og Klarhed, og vis ham dog, at det er det sikreste og paalideligste Kendetegn paa, at vi er Guds Børn, naar vi elsker hverandre; thi den, som bliver i Kærlighed, bliver i Gud og Gud i ham. Men den, som siger, han elsker Gud og hader sin Broder, han er en Løgner. Du hellige og treenige Gud, hør min Bøn, dog ikke for min Skyld, men for Din egen evige og uendelige Kærligheds Skyld. Amen!

Deres Excell. og samtl. høje Herrer vil i Kærlighed bedømme denne min enfoldige Skrive-Maade, hvilken jeg beder ligeledes allerunderdanigst maa blive forestillet Deres

Kongelige Majestæt, da jeg saa sikkert haaber og forlader mig paa vor allernaadigste Konges kristelige Mildhed og Naade, og at Deres Majestæt ikke begærer at være Herre hverken over min eller ellers over nogens Samvittighed. Jeg derimod underkaster mig med Kød og Blod, Gods og Formue og alt, hvad det timelige betræffer, alene min allernaadigste Konges Naade og Magt og forbliver

Deres Excellences og
Samtl. høje Herrer Kommissariers

Kongel. Vajsenhus
den 24 Febr. 1734.

underdanige Tjener

Joh: Peter Piper.

Efter sin Afskedigelse købte Piper en Gaard ved Frederiksberg, hvor han samlede en lille Kreds af ligesindede om sig og førte et, som det synes, stille og afsondret Liv. Men han fik ikke længe Ro der, da han allerede 1736 blev Gjenstand for de energiske men forgjæves Omvendelsesforsøg, hvorom de følgende Blade indeholde Efterretning. Stykket meddeles efter Originalen blandt Werlauffs Samlinger i det st. kgl. Bibliothek. Forfatteren er den bekjendte Erik Pontoppidan, daværende dansk Hofprædikant, der ogsaa i sin efterladte Levnedsbetænelser kortelig har omtalt sine møjsommelige, men virkningsløse Forsøg paa at føre J. P. Piper og hans Husfæller tilbage fra deres separatistiske Standpunkt.

Udførlig Relation om de med Monsr. Piper og hans Husfolk paa allernaadigst Kgl. Befaling in Junio & Julio Ao 1736 holdne Samtaler angaaende Separatismi Afvej.

Efter at jeg d. 11te Maj havde faaet Deres Højædle Excellences Geheimeraad v. Holsteins Skrivelse, dat. Slesvig d. 9de ejusdem, og deraf set Deres Kongl. Majestæts allernaadigste Villie og Befaling til mig om at handle i nogle Samtaler med de udi Pipers Gaard paa Frederiksbergs Amager forsamlede Separatister, gjorde jeg mig med

Guds Paakaldelse og nogle af mine Embedsbrødres Raadføring dertil rede; men som Pinsefesten just forestod, kunde jeg ej komme til at begynde disse Samlinger førend den 23. Maj, da jeg første Gang indfandt mig paa bemeldte Sted og spurgte efter Stud. Hans Brandt, som min sal. Formands¹⁾ Søn, den jeg for længe siden havde kjendt. Jeg fandt ham i Haven arbejdende tilligemed sin Fætter, Stud. Carl Petersen²⁾. Udi denne første Samling fandt jeg det ej raadeligt at lade mig mærke med at have kongl. Befaling, men mente i større Confidence at kunne maale Dybet, naar jeg aflagde en privat Visit. Af samme Aarsag tog jeg heller ingen med mig, med bad et Par andre Præster med frivillige Besøgelser at cooperere med mig. Hans Brandt gav Anledning til at tale om deres Øconomie, og særdeles Havens Indrettelse. Derfra gjorde vi uformærket en Transitum til Religionen og Fraskillelses Aarsager. Jeg spurgte, om hans nærværende Levemaade skulde ansees som noget bestandigt, derved man vilde leve og dø, eller ogsaa om det ad interim var en Forberedelse til noget andet. Dette sidste bekræftede han med Tillæg, han vilde gjerne tjene Landet i de Ting, han havde lært og lagt sig efter, sc: Studio Juridico, dersom ham gaves Kald og Befordring. Jeg sagde, det vilde falde ham vanskeligt in via Separatismi, og fik til Svar: Hvorfor vanskeligere end ellers? Vores Levemaade her paa Stedet gjør os jo ej inhabile, særdeles da jeg kan sige, vi øver os bestandig i Kjærlighed mod Gud og vor Næste. Jeg sagde, dette var i sig selv al Ros værd og gjorde dem ej inhabile, men vel deres Separation fra den udvortes Kirke, hvilken for det første præcluderede dem Vejen til at tjene Næsten i offentlige Embeder. Han sagde: Kirkegang udkræves jo ej som ganske fornøden til at tjene Publico.

¹⁾ Otto Frederik Brandt, Præst i Hagenbjerg paa Als († 1726).

²⁾ Var fra Als og havde 1732, da han blev immatrikuleret ved Universitetet, forud studeret 3 Aar ved Univ. i Königsberg. Han betegnes som »juvenis præstantissimus« (Smith, Kbh. Univ. Matr.).

Jeg svarede, den Sag, ved hvilken man bekjendte sig til Kirken, nemlig den hellige Nadveres Brug, var dog ganske fornøden i et christeligt Societet, saa længe det var fornødent at adlyde vor Mesteres Jesu udtrykkelige Befaling ved sin Afsked. Han svarede: Indstiftelsens Ord befalede ej Sagen selv, men de dirigerede kun dens Maade og Henseende: Saa ofte I gjøre dette, gav tilkjende, Tingen var fri, at lade eller gjøre, men naar den gjordes, skulde den ingen anden Henseende have end Jesu Døds Ihukommelse. Her remonstrerede jeg ham, at det endelig maatte være begge Dele. 1. Fordi de Ord: tager hen, æder og drikker, gjør det, staar i Imperativo eller paa en befalende Maade, og idet endogsaa Sagens Henseende foreskrives, da foreskrives langt mere Sagen selv; thi var Sagen ej befalet, da kunde dens Henseende langt mindre befales, hvorefter jeg sluttede, at den gjorde Exception ej aleneste ikke var for dem, men endogsaa tvertimod dem. 2. Erindrede jeg, at de Ord Saa ofte, hvilke St. Paulus i sin Igjentagelse bruger, ej findes i Indstiftelsen selv beskrevet, Matth. 26 v. 26 og Lucæ 22 v. 19. Der staar slet hen og absolute: Tager, æder, drikker. 3. at Apostolens Øjemærke ved det efter Guds Aands Direction tillagte Ord: Saa ofte, kunde umuligen være at limitere, restringere eller paa nogen Maade svække Jesu egne Ord, men snarere at indskærpe dem, saa han vilde sige: Jesu Ihukommelse maatte ingen Tid glemmes, men saa tidt og ofte de gjorde, hvad dem nu var befalet, skulde Gjerningen just have denne Hoved-Henseende. 4. Efterdi Jesus den Gang stiftede et nyt Testamente, hvor af han og denominerer den uddelte Kalk. Med denne Indstiftelses Øjemærke kunde ej komme overens at henstille det til Disciplernes frie Valg og Villie eller sige: Dersom I ville dette, da gjør det hver Gang til min Ihukommelse. 5. Den samme Apostel St. Paulus, som 1 Cor: 11 v. 25. clausulerer Ordene med: Saa ofte, siger næst efter, v. 28, uden denne Clausula: Ethvert Men-

neske prøve sig selv, og saaledes æde han af Brødet og drikke af Kalken.

Her efter spurgte Monsr Brandt, hvorfor vor Fornuft insisterede saa meget paa Ord om udvortes legemlige Gjæringer, da vi dog tilstode, Gud vilde tjenes i Aand og Sandhed, og den aandelige Æden og Drikken, som han holdt i højeste Værdi og af stor Fornødenhed, var nok. Jeg svarede, at Fornuften under Troens Direction endelig maatte insistere paa Mesterens Ord, og at disse ej alene præsupponerede den aandelige Æden og Drikken, som er Troens daglige Øvelse, men befalede ogsaa udtrykkelig en udvortes synlig Gjærning, nemlig just den Slags Gjærning, som skete ved Indstiftelsen, skulde ofte igientages. Denne var nu ej en blot aandelig og i Hjærtet forborgen, men en synlig legemlig Tagen med Haanden, Æden og Drikken med Munden. Fremdeles foreholdt jeg ham til den legemlige Lydigheds og udvortes Guds-Dyrkelsens Bevisning Pauli Ord 1 Cor: 6. v. 20: I ere dyrekøbte, priser derfor Gud i eders Legem og Aand, som høre Gud til. Han sagde: denne udvortes Gjærning angik egentlig Apostlerne, som var Jøder og havde den Skik iblandt sig, at Husfaderen efter Paaskelammets Naderere uddelte Brød blandt sine Tyende til Erindring af det Bedrøvelsens Brød, som deres Fædre havde ædt i Ægypten. Jeg svarede: om end denne jødiske frie Skik kunde have givet Frelseren nogen Anledning, saa dog var Sagen ej den samme, men et nystiftet Testaments Besegling. Dette Testamente strækkede sig nu efter deres egen Tilstaaelse til alle Folk, være sig Jøder eller Græker, ja alle vilde have Renselse ved Testamentets Blod. Fremdeles veed vi jo, at de Corinther, hvilke S. Paulus overantvordede det, som han havde faaet af Herren, vare ej Jøder, men største Del Hedninger, i det mindste en Blanding af begge Slags, som vi kan slutte af hans Ord om ulige Ægteskab, 1 Cor. 7. Ja, da vi alle ere skyldige at forkynde Herrens Død, maa denne Forkyndelses Maade være alles Gjærning.

Monsr Brandt sagde atter, at Apostelen, naar han be-

falede at forkynde Herrens Død ved Nadveren, satte han udtrykkelig derhos, det skulde ske, indtil Herren kommer, altsaa var det ikkun ad interim. Jeg spurgte, om da dette interim endnu varede, eller om Herren allerede var kommen. Han svarede: Ja, i de Troendes Hjærter er han allerede kommen. Her beviste jeg, at Christi aandelige Tilkomst, som begynder med Igjennfødselen, ingenlunde kunde forstaas paa det Sted, thi den udkrævedes som det Præsuppositum hos Communicanterne, førend de maatte annamme Sacramentet, og hvis de, der endnu ikke havde Christum aandeligvis, skulde dog gaa til Guds Bord, indtil saalænge Christus kom, da havde St. Paulus raadet de uværdige og ubodfærdige at annamme det Hellige i en vanhellig Tilstand, sig selv til Fordømmelse, hvor imod han selv saa alvorlig advarer: Den, som ikke haver Christum, haver ikke Christi Sind; den, som ej har Christi Sind; er ikke hans, Rom: 8. Den, som nu ikke er Christi, bør aldeles ej gaa til Alters. Ja, at de Ord: Indtil Herren kommer, betegner hans sidste Komme i sin Herlighed til Dom over Jorden, men ingenlunde til en aandelig, individuel Komme hos ethvert Menneske, se vi deraf, at samme Apostel St. Paulus, 2 Cor: 13 v. 5 beder de samme Corinther, som skulde gjøre dette, indtil Herren kom, prøve sig selv, om Jesus Christus var i dem, ergo allerede kommen aandeligvis. — Da disse Punkter af os begge i al Sagtmodighed vare igjennemgangne, og jeg insisterede paa, om Monsr Brandt ej maatte tilstaa, at Herrens usvækkede Befalings Ord krævede en troende og lydig Efterlevelse, fra hvilken man ej uden Tvivl og Fare kunde undslaa sig, da derimod ingen Fare, men baade indvortes og udvortes Fred, var at finde derudi, svarede han: En levende Forfarenhed havde lært ham, at Gud, som saa til det skjulte, og for hvilken han daglig stræbte at vandre med et redeligt, kjærligt og troende Hjærte, havde ej bundet sin Naades Meddelelse og sit søde Samfund til noget Slags udvortes Middel, være sig ellers saa godt, som det vilde,

hvorom han ej begjærte at disputere med nogen, gjorde det ej heller, og lod enhver gjerne vandre efter sin Overbevisning, var langt fra at foragte Sacramentet eller dem, det brugte i en redelig Mening; men dette kunde han sige af sand Erfarenhed, at da han gik til Alters, fandt han ej den trøstende Naades Samfund og Guds Kjærligheds Meddelelse, som siden den Tid, han annammede det i Troen alene. Item, han nød visselig hver Dag Menneskens Søns Kjød og drak hans Blod, ellers havde han ej Livet i sig. — Mit Gjensvars Summa var denne: Jeg disputerer intet troende Menneskes Forfarenhed, naar den ikkun ej er tvertimod Skriften. Men i dette sidste Fald maa den endelig blive os suspect eller mistænkelig, saa længe vi holder Skriften for vor Tros eneste Regel; thi der var de Omstændigheder, i hvilke et Menneske maa vogte sig for sin egen Aand; men Guds Aands Vidnesbyrd kan vi aldeles sikkert antage, det viser os en Vej, paa hvilken endogsaa Daarerne ej kan fare vild. Uden for Ordet og Vidnesbyrdene er et vildsomt Hav og mange svælgende Dybheder paa højre og venstre Haand; salig er den, som holder Guds Ord for sin Fods Lygte og det eneste Lys paa sin Vej. Hvad Midlerne og vor Forpligtelse til de samme angaar, da sagde jeg, at den Gud, som ej havde bundet sig selv, han havde dog bundet os til deres Brug, saa havde det sig ganske anderledes, naar vi selv forsømte dem.

Monsr. Cort Petersen, H. Brandts Fætter, som under denne Samtale kom til os, men taug bestandig stille, blev af mig tilspurgt, hvad hans Mening var om den afhandlede Materie. Jeg fik synderlig intet andet Svar af ham, end at han var beredt at følge Guds Ledsagelse, og at han hjærtelig begjærede at føre sin Vandring baade indvortes og udvortes ej efter sit eget Kjøds Sind og Sands, men alene efter som han førtes af Guds ledsagende Naade. Jeg svarede: Det Forsæt var ret og godt, men ej den Application, han gjorde deraf, anset Ledsagelsens Regel og Rettesnor ligger i Guds Ord, og vi ej tør vente anden

Drift af Guds Aand end den, der stemmer overens med det Ord, samme Aand har aabenbaret. Til Afsked forelæste jeg dem begge nogle Ord af F. Adolph Lampe hans Skrift, kaldet *Betriebliches Irrlicht in den Schriften A. Römeling*, hvilken Bog de bade om at maatte beholde indtil videre, hvorpaa vi toge en venlig Afsked.

Visitatio 2da.

Den 31. Maj forefandt jeg Husværten Monsr Piper til-lige med Brandt og Petersen, hvilke per famam havde hørt det, jeg første Gang af allegerede Raison ej lod mig mærke med, men nu declarerede dem, nemlig at jeg havde faaet en allernaadigst Kongl. Ordre, at handle med dem om deres Separations Afvej, dog paa den allervenligste Maade, saa-som de kunde være forsikret om, Deres Kongl. Majestæt bar en christelig Omhu for deres evige saa vel som time-lige Velfærd. De sagde, sig ej at bære nogen Tvivl der-om, takkede Gud for en christeligsindet, mild og naadig Konge; dog havde de hørt, at deres Fjender havde udvirket en Inquisition over dem, endskjønt de levede som de stille i Landet, aad deres eget Brød i Ansigtets Sved, og ej med Ord eller Gjerning besværede noget Menneske. Jeg sva-rede, mig var intet bekjendt angaaende nogen Inquisition, og min foreskrevne Ordre sigtede alene til deres Sjæles Bedste; jeg var selv færdig at gjøre dem Regnskab for det Haab, som var i mig, haabede ogsaa, at de havde samme Sind. Monsr Piper sagde, han saa da allerhelst, at det skete skriftlig, da man paa begge Sider gik den sikreste Vej. Jeg lod mig det gjerne befalde og opsatte nogle præliminær Spørgsmaal, som de ved næste Samling vilde give mig skriftligt Svar paa. — Dernæst spurgte jeg, om Tallet af deres Husfolk var endnu saa stort som forleden Vinter, da man spargerede, at der var ej mindre end 18 separerede paa en Gang udi Huset, hvilket ej kunde andet end give noget Opsyn og Anledning til adskillig Raison-nement; særdeles beklagede jeg, at det var saa nær ved

ved Deres Majestæts Vinter-Residents, og burde man erkjende den Mildhed og Taalmodighed, Deres Majestæt hidindtil havde ladet se imod scrupulerende Samvittigheder, saaledes at man just af et Taknemmeligheds Principio skaanede den kjære Konge for Klagemaal og Fortræd. Monsr Piper svarede, at de vel i Vinter havde været mange; men mere end Halvparten var nu alt borte, og han havde ej flere Folk, end han brugte til sin Husgjerning og Haves Dyrkelse at bestride. Da der var flere, havde han ingen inviteret til sig, men de, som selv var kommen i en betrængt og beknyttet Tilstand, dem kunde han som en Christen, der er forbunden til allehaande Kjærligheds, særdeles Hospitalitets, Øvelse, ej bortvise, hvorpaa han allegerede af sit i Hænde havende Ny Testamente Rom: 12 v. 13. Ebr. 13 v. 2. 1 Petr 4, 9. Jeg sagde: Saa længe der ej er nogen Forfølgelse over de Christne udenfor eders Hus, ej heller noget tilstrækkeligt Asylum i eders Hus, ser jeg ej, at denne Exception har Sted. Han svarede: Naar mine Brødre drives til mig af Trang og Fattigdom, er det nok. Har jeg Husværelse og kan give idetmindste et Natteleje, da maa jeg ej tillukke mit Hjærte eller Hus, om ellers Guds Kjærlighed skal blive i mig. Jeg svarede: Sagen i sig selv var god, men Personer, Tider og Omstændigheder kunde gjøre saadanne Exceptioner, som Visdommen vil have iagttagne, og dette sidste var [det] alene, som jeg bad ham betænke. Monsr Piper svarede: Han havde aldrig tænkt, at nogen skulde støde sig paa hans Domestikkers Tal ved en saa ganske stille Vandring; han havde ej heller førend nu faaet mindste Vink af, at det var D: Kgl: Mayestæt imod. Hvis den høje Øvrighed, den han erkjendte for Guds Orden, ej længere forundte ham sin Gaards Tilhørelse, var han gjerne færdig at lyde og vige i al Underdanighed, hvor udi ingen af Kongens Undersaatter skulde overgaa ham; men tilstædes ham hans Huses Brug, haabede han ogsaa, det blev ham allernaadigst forundt at benytte sig af sine Logementer paa en Maade, som ej mindste Uorden eller

Publici Præjudice skulde foraarsage. — Her næst spurgte jeg Monsr Brandt og Petersen, hvorledes de havde fundet Indholden af den Bog, jeg ved sidste Samling laante dem. De sagde, Rømeling havde faaet et haardt Svar og var stærkt igjendreven, maaske fordi hans egne Ord havde været haarde, og at han var gaaet videre, end de vidste. Hvad dem angik, holdt de ej af Controverser, langt mindre af heftige Expressioner, men beflittede sig paa en ydmyg, sagtmodig og kjærlig Omgang i Ord og Gjerning.

Da Monsr Piper ved sidste Samling ej var tilstæde eller hørte noget, af hvad jeg den Gang handlede angaaende Nadverens fornødne Brug, saasom det egentlige Symbolum eller Tegn, ved hvilket man bekjender sig til Kirken, blev samme Materie ongefær paa den allerede beskrevne Maade atter urgeret. I Steden for Svar blev mig det Spørgsmaal forelagt, hvorfor man insisterede saameget paa Altergang og ej paa Fodtvætten, hvilken Ting var af ligesaa stor Vigtighed og af Christo, Joh: 13. med ligesaa udtrykkelig Befalings Ord indstiftet. Jeg svarede, at Fodtvætten ej var at sætte i Parallel med Nadveren, efterdi den 1ste øjensynlig var en speciel Befaling, der alene havde Sted hos østerlændiske Folk, som vandrede med næsten blotte Fødder, saa det var en reel Kjærligheds- saa vel som Ydmygheds-Bevisning, hvilken hver Mand, saavel Hedninger som Jøder, fra Arildstid havde brugt mod deres ankommende trætte Gjæster, som er at se Luc: 7; men iblandt os vilde det være en aabenbar Affectation, som det ogsaa er blandt Papisterne, da derimod at æde og drikke var af en universal og bestandig Brug, bekvem for al Verden. 2. At ved Fodtvætten var intet ny Testamentes Stiftelse i Jesu Blod saasom hos Nadveren. 3. At (posito, non concessio) Kirken gjorde ilde i at efterlade Fodtvætten, saa undskyldte det ej Nadverens Efterladelse; thi med een Fejl kan den anden ej retfærdiggjøres. 4. At dersom nogen vilde have en Slags Ydmygheds Øvelse, som skulde svare til Christi Befalings Henseende, maatte det være, at forsyne sin fattige

Næstes Fødder med et Par Sko og iføre ham dem, hvis han for Sygdoms eller Alderdoms Skyld ej selv kunde, hvilket ogsaa staa dem frit for, som fandt en Ydmygheds Øvelse der udi, og man havde i det Fald alene at vogte sig for Ostentation og et affecteret Væsen; thi Grunden er denne, at Gud vil reel Kjærlighed og reel Ydmyghed. Her næst urgerede jeg Alterens Sacraments almindelige og bestandige Brug i alle Kirkens Tider og iblandt alle dens adskillige Secter, saa at endskjønt disse sidste havde ført stor indbyrdes Strid om Indstiftelsens Ords rette Mening, dog alligevel havde de alle kommen overens i Sagens nødvendige Brug, af hvilken Praxi perpetua et universali et stærkt Argument kunde drages for Sagens Gyldighed.— Monsr Piper svarede, han vilde sige herom, som St. Paulus, Actor. 17, at den Gud, der havde havt Taalmodighed i Vankundighedens Tider, beder nu alle Mennesker at omvende sig. Jeg sagde, det var ej vel appliceret paa forehavende Materie, anset, de Vankundigheds Tider var det gamle Testament, hvor Nadveren ej havde været i Brug, og St. Paulus brugte de Ord, just da Alterens Sacramente tog sin Begyndelse, saa dets Afskaffelse umulig kunde høre derhen. — Monsr Piper sagde: Jeg foragter og dømmer ingen, som bruger Nadveren, ønsker ikkun, at den var bleven i sin første rene og enfoldige Brug og ej vanslægtet til en Delagtighed med Afgudsdyrkere. Jeg svarede: Om Afgudsdyrkere hykle i den samme Gjærning, som jeg gjør oprigtigen, da skader det mig ej, al den Stund jeg ej hykler med dem i deres onde Gjærning. Om Menighedens Forstandere ej altid udelukker dem fra Samfunden, som vel kunde og burde udelukkes, kan det ej berøve Guds Børn deres Ret og Adgang til Herrens Bord. Dersom Paulus vilde have den Samfund extenderet saa vidt, havde han ej kunnet sige: ethvert Menneske prøve sig selv, og æde saa af dette Brød, men han maatte have sagt: et hvert Menneske prøve sine Medgjæster. For Resten sagde jeg: Dersom nogen ej kan overvinde denne ellers ugrundede Scrupel om Delag-

tighed i de andres Ondskab, da finder saadan svag Sjæl Soulagement ved den her tillands brugelige Privat-Communion. Han sagde: En privat Communion er falsk og imod Tingens Natur. Jeg svarede: Jeg recommenderer den ej, dog naar 2 eller 3 eller 4 christelige Venner ej af Hofart, men i en lovlig Henseende, bruger Nadveren tilsammen, var den ej ganske privat, og det kunde være nok til Samvittigheds Lettelse. Han sagde, der var og blev dog altid en Slags Delagtighed med den store Hob, som brugte det ilde, og man styrkede Hyklerne ved at gjøre det med. Jeg svarede atter: Dersom Sagen selv var ond, havde Hyklerne Ret, men nu han selv tilstod, at den, uden Misbrug betragtet, ej var ond, da hyklede Verdens Børn ved Altergang med Guds Børn, og ej Guds Børn med Verdens Børn. De første stillede sig de sidste lig ved et godt Skin, men de sidste antog ej de førstes onde Skin, langt mindre deres Ondskab selv.

Monsr Petersen tilspurgte jeg særdeles, hvad hans Afholds Grund og Aarsag var. Han svarede: En levende Experience af Guds Naade, som nu saa rigelig og kjendelig meddeltes ham, saa han ej kunde vende sig udad til udvortes Ting uden Frygt at tabe det indvortes og lide Skade paa den vigtigste Del. Jeg svarede: Det hellige Sacramentes Brug turde ej distrahere ham fra den indvortes Omgang med Gud; thi saa vidt derhos var en udvortes Gjerning, maatte han jo hver Dag et Par Gange vende sig udad (efter hans Talemaade), nemlig naar han aad den blot naturlige Mad, at jeg ej skal tale om vort guddommelige Kald til mange udvortes Forretninger, hvori han og selv øvede sig, e: gr: Havens Dyrkelse. Paa den anden Side var den sacramentalske Æden og Drikken hos troende Sjæle meget mere en herlig Befordring og et kraftigt Hjælpemiddel til Aandens Opløftelse. Han sagde: Jeg finder dette sidste ej saa, men veed bedst, hvad Gud har gjort imod min Sjæl, siden jeg holdt mig alene til den aandelige Æden og Drikken. Jeg beraabte mig paa det,

som i sidste Samtale var sagt om Farligheden af den Slags Experience, der ej stemmede overens med Skriftens klare Vidnesbyrd og derfor burde være suspect. — Hernæst prøvede jeg ved et Par Spørgsmaal de tilstedeværende, om de ogsaa i den vigtige Grund-Artikel de Justificatione ej var geraadede paa den bekjendte Dippels eller Democriti Afvej, men fandt, Gud ske Lov! intet deslige, og de sagde sig ej at have nogen synderlig Kundskab til bemeldte Mands Skrifter og Meninger. Jeg spurgte fremdeles, om de ej maatte tilstaa, der fandtes blandt de separerede selv megen indbyrdes Separation, Adskillighed og Adspredelse i Lærdomme og Meninger. Monsr Piper svarede: De, han kjendte, vare dog alle enige i Grunden og Hovedsagen selv, og den Grund var alene Christus Jesus.

Visitatio 3tia.

Den 7de Juni kom jeg 3die Gang til Monsr Pipers Gaard og forefandt ham tillige med Monsr Petersen, men ej Monsr H. Brandt, hvilken samme Dag ej var vel tilpas. Jeg spurgte da, om man havde betænkt sig paa de sidst overgivne skriftlige Spørgsmaal. Monsr Piper svarede ja, og leverede mig efterfølgende skriftlige Svar.

Qvæstio 1. Om man admitterer noget andet Principium cognoscendi eller anden Kundskabs Grund, hvoraf Controverser i Religionen burde dijudiceres, end den hellige Skrift, hvilken vi kalde Bibelen.

Respons: Alle Controverser har deres Oprindelse af Satan, Gen: 3, af den kjødelige Fornuft og Blindhed, 1 Tim: 1,7. Derfor bør enhver Christen undslaa sig fra al saadan Ordkrig, 1 Tim: 1. v. 4. og c. 4, v. 7. 2 Tim. 2. v. 16. 23. 1 Thess. 6, v. 4. 11. 15. Tit 1, v. 14. Col: 2 v. 8. Ser til, at ikke nogen fører eder fangen som . . . ved Philosophia og forføngelig Bedrageri efter overleverede Menneskebud |: eller Lærdom :| efter Verdens første Bogstaver (!), og ikke efter Christum. Men enhver Skrift, som er indblæst af Gud, er og nyttig til Lærdom, til Overbevisning

til Tilrettesættelse, til Undervisning i Retfærdighed, paa det det Guds Menneske maa være fuldkommen velberedt til al god Gjerning. 2 Tim: 3 v. 16.

Ved dette Svar bad jeg dem considerere, at endskjønt Controverser vel vare af Djævelen, saa vidt der paa den ene Side var Uret eller Vildfarelse, da Løgn bestrider Sandhed, saa dog ere de ej af Satan paa den anden Side, hvor Sandhed forsvares og haandhæves imod Løgneren; thi St. Paulus kræver ogsaa af en Biskop, han skal være mægtig at igjendrive eller overbevise dem, som imodsige den sunde Lærdom, Tit. 1 v. 9. Da nu dette stod fast og ej kunde nægtes, maatte man endelig have et vist og fast Principium, ved hvilket sort og hvidt kunde adskilles. Da nu deres Svar ej gik direkte og tydelig nok paa mit Spørgsmaal, bad jeg om Ja eller Nej, sc: enten Biblen var den eneste Dommere eller ikke, og fik til Svar: Ja, den var det, de erkjendte intet andet. Nu sagde jeg dem, hvorfor jeg just urgerede dette Spørgsmaals Besvaring, nemlig fordi jeg i forrige Samtaler havde befunden, at særdeles Monsr Brandt og og Petersen ofte beraabte sig paa deres levende Experience og Erfarenhed, naar de ej fandt Medhold men Modstand i Skriften. Altsaa bad jeg da efter denne Concession engang for alle, at lade dette Con-principium fare, saa længe det var Spørgsmaal om Troens Sandhed at undersøge; thi stod denne Bagdør aaben at echapere af, da kom vi aldrig til nogen Slutning. De kunde beraabe sig paa deres, og jeg mig paa min Forfarenhed, og dog maatte en af os have Uret. Men Skriften skulde være vor fælles Grund.

Qvæstio 2da. Om den hellige Skrift, som skal skille Controverser, har nogen sand Contradiction i sig, eller om den er baade med og imod en Ting.

Resp: Udi Sandhed er ingen Løgn, og Guds Aand er sig ej imod; men det dorske og sjælske Menneske antager ikke de Ting, som hører Guds Aand til; thi de er ham en Daarskab, og han kan ikke kjende dem, eftersom de maa aandelig examineres, 1 Cor. 2. v. 14.

Qvæstio 3tia. Om man ikke i de Ting, hvor der for vore menneskelige Øjne kunde i Begyndelsen synes nogen Contradiction imellem tvende Sprog, bør forstaa og udtyde det mørke efter det klarere, og ej hendrage det klarere efter det mørkere?

Resp: Saa mange, som ej have annammet denne Verdens Visdoms Aand, men den Aand, som er af Gud, kan alene kjende og gjøre Forskjel mellem Sandhed og Løgn, Lys og Mørke; thi de have Sandheds Aand, og derfor kan de ransage alle Ting, ja Guds Dybheder. De følge og have Lyset, og derfor kan ej vandre i Mørket, Joh. 8 v. 12: Jeg er Verdens Lys, hvem som følger mig, skal ikke vandre i Mørket, men have det Livsens Lys. Vil derfor nogen gjøre Guds Villie, han skal forstaa, om Lærdommen er af Gud, Joh: 7 v. 7. Videre Svar ses af det næst foregaaende, Matth. 6, 22. 23.

Af dette Gjensvar tog jeg Anledning til at spørge, om de forment, Bibelen var overalt saa klar, at ingen mørke Steder fandtes der udi, som trængte til at oplyses af de klarere. Monsr Piper sagde Nej. Jeg satte ham imod Apostelen Petri Vidnesbyrd om sin Stalbroder Pauli Breve, i hvilke han siger at være nogle Ting svære at forstaa, 2 Petri 3 v. 16. Han sagde: Ja, men der staar hos: for de ukyndige og ubekræftede. Dog lyder Petri Ord ej saa, men der staar: de svære Ting forvendes til egen Fordærvelse af de ukyndige. Endskjønt nu dette ej sker af dem, der ere bedre kyndige, saa dog bliver samme Ting dem ogsaa svære uden Hjælp af de lettere. Da Piper mente Nej, spurgte jeg ham ad, om han da ogsaa trøstede sig ved at udlægge mig den rette Mening af Frelserens ypperstepræstelige Bøn, Joh: 17, hvilket jeg vel havde Lyst at høre. Han svarede: Ja, dog ej efter menneskelig Ord og Kunst, thi det maatte forklares efter Forfarenheds Grund. Jeg exciperede herimod og beraabte mig paa deres forrige Tilstaaelse ad Qvæst. 1, hvor ej Erfarenhed men Skriften alene var antagen til Dommer.

Qvæst: 4. Om man vidste nogen solid Exception imod Christi klare Befaling i Indstiftelsens Ord at gjøre, hvor det hedder: tager hen, æder, drikker, gjøre det til min Ihukommelse?

Respons: Herpaa skal villig følge Svar, naar Hr. Pontoppidan viser nogen solid Exception imod de mange andre Christi expresse Befalinger, som af de fleste Mennesker saa løselig tracteres, ja fast af alle efterlades. Iblandt mange beraabte man sig paa en eneste, som saa ganske og aldeles sattes til Side, den Herre Christi udtrykkelige og med Salighed forbundne Befaling Joh: 13, v. 14, 15, 16, hvor Frelseren, efter at han havde forrettet den udvortes Fodtvæt, vil ligesaa undervise sine Disciple om den store Hemmeligheds Samfund med denne Gjerning, som ses af hans Ord til Peter, det 7de og 8de Vers, hvor det hedder: Dersom jeg toer dig ikke, haver Du ingen Del med mig; og derfor spørger han dem i det 12te Vers: Vide I, hvad jeg haver gjort eder; I kalde mig Mester og Herre, og I sige ret, thi jeg er det; dersom jeg da, som er Herren og Mesteren, haver toet eders Fødder, hvor meget mere ere I da NB skyldige at to hverandres Fødder; thi jeg haver givet eder et Exempel, at ligesom jeg gjorde eder NB. skal I og gjøre. Dersom I vide dette, salige ere I, om I NB. NB. NB. det gjøre. — Her beraabte jeg mig paa de adskillige Argumenter, som allerede i forrige Samtaler var fremført i den Materie om Fodtvætten, insisterede saaledes derpaa, at det var øjensynligt, Christus havde ved Fodtvættens Befaling et almindeligt Øjemærke til Kjærligheds og særdeles Ydmygheds indbyrdes Bevisning. Naar vi nu levede i et Land, hvor der var en reel Kjærlighed i at to sin trætte Næstes Fødder, da var det og Billighed, at saadant skete, og saa vidt var det ogsaa iagttaget af de første østerlændiske Christne. Men at sætte denne Sag i fuldkommen Parallel med Nadveren kunde ingen andre paastaa end den, der søgte Udflugter. For Resten var det ej her Spørgsmaalet, om de Christne nøje efterlevede alle Christi

Befalinger, men vel om man maatte og turde med en god Samvittighed efterlade dem, særdeles den om Nadverens Holdelse, der er uden allermindste gyldig Undskyldning baade skyldig, billig og practicable, ja virkelig practiseret i alle Kirkens Tider af alle Christi Navns Bekjendere, undtagen denne Tids Separatister, som var de allerførste, der har emanciperet sig den Frihed. Udi det øvrige var Fodtvætten og Nadveren derudi meget adskillige, at den første var en Pligt iblandt Menneskene, som gjorde hinanden til Gode, da derimod Nadveren er en Naade og Kjærlighed, som Gud beviser Mennesker, og hvor de ej giver, men tager af Guds Haand. Jeg spurgte Monsr Piper, om han da ønskede at se Fodtvætten continueret i vore Tider og Lande. Han sagde: Nej, thi den Skik blev da som alle andre til et hykkelsk Opus operatum, endskjønt den i sin rette Brug var nyttig og af større Betydning, end man troede. Siden Afholden er sket, og det Fordærvsens Barn aabenbaret, takkede han Gud inderlig, at denne Hemmelighed er skjult for Verden, at man ej skulde handle den ligesaa urenlig, som man har gjort ved Christi Nadveres rene og rette Brug; og det var at ønske, at den forvendte og falskelig indbildte Nadveres Brug var ligesaa skjult og dem betagen som Fodtvætten, thi da vilde han gjerne tilstaa, at den Lærer, som delte Sandheds Ord rettelig, kunde udrette noget til Menneskenes Omvendelse, da det nu ellers er umuligt, saa længe de har denne falske Støtte at hælde sig til. Jeg sagde: At de sikre driver Afguderier med Sacramentet og andre Ting i Kirken efter sal. Doct. Müllers og andre Theologorum vemodige Bekjendelse, betager Tingene selv ej deres Værdi, saalænge den bekjendte Sandhed staar fast, at Misbrug ej ophæver den sande Brug, og Menneskenes Vantro ej gjør Guds Trofasthed til intet. Jeg spurgte Monsr Petersen, om han ej selv mente og haabede, at han vel engang fik den Frimodighed, som han nu sagde sig at fattes, til at nyde den Hellige Nadvere med andre Guds Børn, og da han sagde, sig at tvivle derpaa,

foreholdt jeg ham andre Separatisters Exempel, som efter 3 à 4 Aars Separation havde trædet tilbage. Ex. gr: den fromme og lærde Tobias Pfanner, Gottfried Arnold og mange andre, som jeg til dels selv havde kjendt af Person. Han sagde: Andres Exempel tjente ham ej til Regel i slige Tilfælde, allermindst Gottfried Arnolds, som i flere end een Ting havde bevist sig meget ubeständig.

Visitatio 4ta.

Den 15. Juni |: da jeg havde forevist Hans Velærværdighed Hr. Pastor Rhone min Collegæ, Hr. Pastor Bluhmes, Skrivelse, dets Indhold, at som jeg udi de med Separatis begyndte Samtaler behøvede nogen Lettelse og Bistand, saa var Deres Kongl. Majestæts allernaadigste Villie og Befaling, at velbemeldte Hr. Rohne sig med mig skulde forene, og vi unitis Consiliis stræbe at naa det fornødne Maal med de vildfarendes sagtmodige Overbevisning: forefandt vi Monsr Piper tilligemed Monsr Brandt og Petersen. Den første gav tilkjende, der blev stor Opsigt i Byen, siden man saa, der kom saa tidt Præster til dem, og den vilde blive større, da vi nu herefter kom to paa Gangen. Deres Naboer havde hidindtil bevist sig kjærlige og fredelige, men nu begyndte Ondskaben at røre sig, hvoraf de havde nogle Prøver og vare ej uden Frygt at overfaldes af onde Mennesker, endskjønt de befalede sig Gud og hvilede under hans Forsvars Vinger. Vi svarede: det gjorde os ondt, om der for vor Kommes Skyld skulde tilstøde allermindste Ulejlighed, da den høje Øvrigheds saavel som vores Henseende var ganske andet. Monsr Piper spurgte, om vi ej kunde afgjøre alting skriftlig og spare os den Umage at komme derud. Vi svarede: det Kongl. Commissorium befalede os at holde Samtaler; ved dette Middel kunde i en Time ske mere end en hel Dags skriftlige Afhandling, og denne sidste Maade vilde falde os, som havde mange andre Forretninger, alt for tung. Ikke destomindre vilde vi gjøre efter den af mig allerede begyndte

Maade, lægge nogle skriftligen forfattede Spørgsmaal til Grund, paa hvis skriftlige saa vel som mundtlige Besvaring de fra een Samling til en anden kunde betænke sig.

Her næst spurgte vi, om der ikke opholdt sig hos dem et Par Tømmermands-Svende af tysk Nation og tilforn Lemmer af St. Petri Menighed. Man sagde jo, og da de kom frem, kjendte Hr. Rohne dem at have været hans Skriftebørn, hvorfor han særdeles adresserede sin Tale til dem med Spørgsmaal, om de havde separeret sig fra Kirken, og hvad Aarsag der var til saadan Forandring. De gav ej noget udførligt Svar, men sagde sig at søge deres Frelser i Troens Enfoldighed. Da man foreholdt dem, at de altsaa ej kunde gaa en enfoldigere, sikrere og bedre Vej end følge Frelserens Befaling ved den hellige Nadveres Stiftelse, saa vel som i andre Christendommens gjørlige Pligter, bleve de, saa vidt jeg erindrer, ved deres store Uværdigheds og syndige Jammers Følelse, og da Monsieur C. Petersen sagde, Guds Rige var ej Mad eller Drikke, men maatte søges, hvor det var at finde, nemlig inden i os, beraabende sig paa Christi Ord til Phariseerne, Luc. 17, stemmede de i med ham. Hr. Rohne forklarede dem Frelserens Ord paa bemeldte Sted efter deres alleregentligste Henseende, visende, denne var ingenlunde at tilskrive et blot naturligt Menneske, som stod i Fjendskab imod Gud, en Beboelse af Guds Rige, endskjønt samme var kommet til og iblandt dem; langt mindre vilde Christus, at hans aandelige og usynlige Riges Komme i Sjælen skulde søges ved de befalede udvortes Midlers Forkastelse, anset, samme af deres Natur ej vare stridige, men ogsaa i deres Henseende ganske overensstemmende med Guds Rige.

Jeg igjentog imidlertid med Monsr Piper endel af de Materier, som tilforn var ventilerede, og foreholdt ham denne Gang særdeles den store Fare, som var ved at læse Christi Bud og efterlade hans udtrykkelige Befalinger. Han beraabede sig atter paa Fodtvætten, og bad mig om skriftligt Svar paa det Spørgsmaal, hvorfor denne Sag, der var

ligesaa udtrykkeligt befalet som Nadveren, ej blev iagttagen. Jeg lovede at gjøre hans Begjæring, som og skete. Hr. Rohne havde taget med sig en Bog, skreven af Tobias Eisler, en Mand, der ellers for adskillige saa kaldet fanatiske Ting forkastes af Theologis og altsaa ventelig kunde have fundet nogen Credit hos disse Sjæle med sine Vidnesbyrd imod Separatismen. Heraf blev dem samtligen noget forelæst. De svarede intet dertil, men begjærede at beholde dette Skrift til egen Læsning og Eftertanke. Før vi skiltes fra dem, fyldestgjorde Hr. Pastor Rohne deres Begjæring med at overgive skriftlig de Spørgsmaal, paa hvilke vi ved næste Samling vilde vente Svar. Da man saae dem, besværede særdeles Monsr Petersen og Piper sig, at de syntes captieuse og alt for vanskelige at besvare. Vi forsikrede dem, vor Henseende var redelig og ingen anden end at føre dem til Overbevisning om deres Vildfarelse, men ej at besvære Samvittigheder; det kunde og staa dem frit for at besvare dem, som de vilde, vi ønskede ikkun at fatte og forstaa Grunden til deres afvigede Meninger, og om muligt betage dem de samme, eller i det mindste give den høje Øvrighed en tilforladelig Information og Efterretning derom.

Omsider fremkom Monsr H. Brandt med et Skrift af 3 Ark, udi hvilket han sagde fuldkommen at have expectoreret sig saavel i Almindelighed som særdeles angaaende den Hovedpost, jeg baade først og sidst havde drevet paa, nemlig Nadverens nødvendige Brug. Samme Skrift følger herhos og viser blandt andet, at visse Expressioner i Lutheri Skrifter nøje opsamles og gjøres til et Palladium for Separerede, nemlig alt hvad Lutherus har skreven om den papistiske Tvang til Naademidlernes Brug. Jeg svarede, at ej et Par Ord tage her og der af Lutheri Skrifter, men hans havte Henseende, samt bestandige Sind og Mening om Midlernes Brug, burde tages i Betragtning, og at jeg for Resten her ej agerede Causam Lutheri eller Lutheramismi, qva talis, men alene causam Dei, hvis Grund ej

var at søge i noget Menneskes Ord. Monsr Brandt blev ved at beraabe sig paa bemeldte Skrifts hele Sammenhæng og bad, man vilde deraf gjøre sig det rette Begreb om hans Mening, fra hvilken han mente sig ej at kunne vige.

Visitatio 5ta.

Den 22de Juni komme vi atter til Monsieur Pipers Gaard, men fandt bemeldte Stedets Vært ej hjemme. Monsr Brandt og Petersen overleverede os deres skriftlige Svar paa de sidst forelagte Spørgsmaal, befattede i begge deres Navn, hvilket saa som det er Tydsk, findes indført i Hr. Pastor Rohnes Relation: Ved dets Igjennemlæsning forefaldt nu adskillige Remonstrationer at gjøre, særdeles over deres urette Application af det tilforn anførte Sprog Luc. 17 v. 21: Guds Rige er inden i Eder. Dette mærkede vi nu saavel som forrige Gang at være C. Petersens rette Hovedfundament, hvorfor vi af hele Troens Analogi viste dem, at da Ordene sagdes til Christi Fjender, som vare uigjenfødte Mennesker, kunde det græske Ord, som oversattes ved inden i, ej andet betyde end iblandt eller nær hos, saa at bemeldte Sprog var parallel med Matth. 3 v. 2 og Joh. 1 v. 26. Vi overbeviste dem, at da ethvert Prædicatum maa forklares efter Subjecti Art og Natur, kunde det umuligt andet være, og at af deres Mening vil følge de aller absurdeste Conseqvenser, at Naturen ej var grundig fordærvet, at en Mægleres Forsoning ej var uomgængelig fornøden, og at altsaa et Menneske af sine medfødte Naturkræfter kunde hjælpe sig selv til Rette. Alt dette nægtede de, og Monsr C. Petersen blev bragt saa vidt, at han forandrede sit skriftlige Svar ad Qvæst 1, endskjønt han saadan sin Forandring siden revocerede med Begjæring, at hans første Svar maatte staa, til hvilken Protestation han sagde sig tvungen af Samvittigheds-Angst. Efterat endel andre momenteuse Ting, som udførligere af Hr. Rohne ere beskrevne, vare ventilerede, gav jeg dem tilkjende, hvor underligt det forekom mig, at Folk, der

vilde anses for at have Christum kjær, i saa høj en Grad kunde vægre sig ved at gjøre hans sidste Villie ved Naderens Indstiftelse og undslaa sig fra saa billig og mulig en Befaling. Jeg spurgte, om det maaske var den med Altergang forenede Skriftegang, som rebutterede og holdt dem tilbage. De sagde, der var mer end een Ting, og repeterede en Del af hvad tilforn saa ofte var talt. Jeg sagde: Ifald det skulde være Skriftestolen, som vel var venteligt, da maatte de dog betænke, at endskjønt samme havde noget menneskeligt, som kunde være dem imod, maatte de enddog ogsaa ved at overvinde dette bevise deres alvorlige Kjærlighed og Attraa efter Jesu Legeme og Blod, ligesom den, der svømmer med Umage igjennem et Vand for at udrette sin Herres Villie og skyer ingen Vanskelighed paa Vejen, al den Stund han ikkun kan naa Maalet. De bleve alt ved deres forrige, takkede Gud for den Naades Samfund og Meddelelse, de havde af ham.

Monsr Piper sendte Dagen efter sit skriftlige Svar paa de sidst efterladte Spørgsmaal. Samme lyder nu saaledes.

Qvæst: 1. Om de har sat dem saa fast paa Separations Fod, at de ikke tror. Gud kunde maaske med Tiden overbevise dem om noget andet, saa de engang igjen vendte sig til Kirkens Samfund?

Resp: Jeg har ej af menneskelig Overbevisning, mindre efter andres Exempel, separeret mig fra de udvortes Kirkeceremonier, men af Gud og hans Ord overbevist, at Gud, som haver gjort Verden og alle Ting derudi, han, som er Himmels og Jordens Herre, bor ikke i Templer gjorde med Hænder som den, der havde noget behov, Actor. 17. Og siden jeg da ved den Naade, som mig uværdige er given, har søgt at renses fra al Kjøds og Aands Besmittelse udi Jesu Christi Blod, og i hannem alene at søge al min Salighed, saa har jeg funden, at der ingen Fordømmelse er for dem, som ere i Christo Jesu, som ikke vandrer efter Kjødet men efter Aanden. Jeg har derfor Haab til Gud og tror stadelig, at han, som har begyndt denne Gjerning

i mig, skal og fuldkomme den til sin Ære og min evige Salighed. Til den Ende jeg og vaager og beder at blive stadig i den Frihed, som Christus har friet mig med, at jeg ej paany skal føres under Trældoms Aag; thi jeg tror, ja mere er forvissat i den hellig Aand, at i Christo Jesu formaar hverken Omskærelse eller Forhud noget, men Troen, som virker krafteligen formedelst Kjærlighed. O, du Troens Begynder og Fuldkommere, formere du den Tro i mig, som maa være overflødig i gode Gjerningers kjærlige Bevisninger! Lad din kjære Søns Forbøn, Joh: 17. være kraftig udi min Sjæl! Saa haver jeg en fuld Forvisning, at være i din og alle dine udvalgte Samfund, og tør med Glæde paa hin Dag aabenbares for dit Ansigt.

Qvæstio 2da. Om ikke alt udvortes, som er i vores Kirke, kan omvendes til en ren og hellig Brug, naar Hjærtet er rent og af Christi Aand lært at henføre den udvortes Kirketjeneste til den indvortes Hjærtens Tjeneste?

Resp: Det er en høj Fuldkommenhed, naar Hjærtet er rent, Matth. 5: Salige ere de rene af Hjærtet, thi de skal se Gud. Endnu højere er den, naar et Menneske kan føre sig saa værdig op igjennem alt det udvortes, at han ikke taber Hjærtets Renhed og forfalder i Hykleri, Gal: 2 v. 12. Jeg for min Del tør ej tillægge mig selv disse Kræfter.

Qvæstio 3tia. Om den hellige Skrifts Sprog, af hvilke man tager Anledning til Separation, ikke dermed sker Fyldest, at man, eftersom man dog ikke kan rømme Verden, og alle Vegne finder Ukrud saaet, paa den ene Side renser sig selv fra al egen Kjøds og Aands Besmittelse, saa og paa den anden Side vogter sig hos den udvortes Gudstjeneste fra al falsk Tillid og Misbrug.

Resp: Jeg er ikke udgaaet for at søge nogen vis samlet Menighed, men formedelst flittig og idelig Indvendelse at søge Gud, min eneste og evige Del, i mig selv. Rom: 10 v. 6 etc. Og naar jeg nu har fundet det, jeg søger, saa staar jeg i Samfund og Forening med den eneste, almindelige, christelige Kirke, som er alle hellige

Menneskers Samfund, Syndernes Forladelse, Legemets Opstandelse og det evige Liv. Videre Svar sees af det næstforegaaende.

Qvæstio 4. Om en retskaffen Sjæl, hvilken Gud har givet Naade at indse den store Fordærvelse og Kirke-Disciplins Mangel, ikke kunde stille sig dermed tilfreds, at Christus har forud forkyndt, Matth. 13, det skulde ej anderledes gaa til i den udvortes Kirke, end at den mindste Del vilde bære Frugt i Taalmodighed, v. 18—23, at onde og gode indtil Enden skulde blive blandet, v. 49, og om Hvede ikke derfor bliver Hvede, endskjønt Ukrudt staar der iblandt, hvilket Frelseren ikke vil med Vold have udluget, men bær det med Taalmodighed indtil Høstens Tid, da han selv vil gjøre Fraskillelsen?

Resp: Christus taler i disse anførte Lignelser, Matth 13, ingenlunde om Kirken |: som er aleneste Guds Børns Samfund:| men om Verden, som han selv forklarer det for sine Discipler, v. 38. Og derpaa erkjender jeg og Guds Godheds, Langmodigheds og Taalmodigheds Rigdom, som søger at lede alle til Omvendelse, men til sidst vil betale hver efter sine Gjerninger, Rom. 2. Frelseren har og derfor befalet sine Efterfølgere, som Rigets Børn, at distingvere sig fra Verdens eller den Ondes Børn ved Kjærligheds, Ydmygheds og Sagtmodigheds Frugter, være taalmodige under alle Lidelser, blive bestandige udi det gode indtil Enden, og vaage og bede, at de ej skulle blive deres meddelagtige, hvilket Paulus tydelig viser 1 Cor 5 v. 6: Vide I ikke, at en liden Surdejg gjør den ganske Dejg sur, v. 9: Jeg har skreven eder til i Brevet, at I ikke skulde beblendes med Skjørlevnere, og det skrev jeg aldeles ikke om Skjørlevnere i denne Verden eller gjerrige etc. ellers maatte I gaa ud af Verden. Men nu har jeg skrevet eder til, at I skulle ikke beblendes med disse, dersom nogen, der kaldes en Broder, er en Skjørlevnere eller gjerrig etc. at I end ikke æde med saadan en. Borttager dog det

onde fra eder selv. Conf. 2 Cor: 6. Apoc: 18 v. 4. 2 Thess. 3 v. 6.

Qvæstio 5ta. Om ikke Christi Exempel, som indtil sit 30. Aar og derefter i sit prophetiske Embede ikke har separeret sig fra den fordærvede og til Grunde gaaende jødiske Kirke, men midt blandt dem skinnende som et Lys, tilligemed hans Disciples Exempel ikke tjener os til Efterfølgelse?

Resp: Just derudi ligger Forskjellen imellem det gamle og ny Testamente, at hint havde udvortes Love og Ceremonier og var Bogstavens Embede, men dette kalder os til Frihed og søger efter sande Tilbedere udi Aand og Sandhed, Joh: 4. Hvorfor og Christus ingenlunde binder os udj det Ny Testamente til nogen udvortes Ceremoni, Rom. 10, 4. Men ham, som gjorde Ende paa alt Skyggeværk, burde det og at fuldkomme al Lovens Retfærdighed, Matth. 3 v: 15. Hans Disciplers og Apostlers Exempler ere os ej heller til Efterfølgelse i den Del; thi som de vare udsendte til at søge de fortabte af Israels Hus, saa føjede de sig og for en Del efter deres Skrøbelighed, og gjorde en og anden Ting med af de udvortes jødiske Ceremonier; men da de fornam, at de falske Brødre vilde gjøre Love og fornødne Befalinger deraf, saa vigede de dem ikke en Time udi Underdanighed. Og er denne ganske Sag saa tydelig demonstreret af Paulo i sin Epistel til de Galater, at den, der har Øjne at se med og vil læse denne Epistel fra Begyndelsen til Enden, skal finde fuldkommen Svar paa dette Spørgsmaal.

Qvæstio 6ta. Om ikke den Herres Jesu Ord, 1 Cor: 11 v. 24. 28, da de staar i Imperativo, ere Befalings-Ord, hvilke forpligte dem, som elske Christum og ere skyldige til at holde hans Bud, og om det ikke af den Corinthiske Menigheds og den første Kirkes Exempel er klart, at de første Christne have iagttaget dem som den Herres Jesu Befalings-Ord?

Qvæstio 7ma. Om den aandelige Nydelse ophæver den sacramentlige?

Qvæstio 8va. Om Pauli Ord, 1 Cor. XI v. 26, uden at gjøre Vold paa Texten kunne forklares anderledes, end at den Hellige Nadvere skal vare ved indtil Christi Tilkommelse til Dommen?

Resp: Disse 3die sidste Spørgsmaal kan besvares under eet; men som jeg forhen har handlet noget med Hr. Pontoppidan om den Sag i Anledning af hans mig forelagde 4 Qvæstioner, saa lader jeg det og bero med videre Svar, indtil Hr. Pontoppidan efter Løfte giver mig sine Tanker skriftlig angaaende Frelserens Befaling, Joh. 13., som i alle Maader er lige saa stor en Samfunds-Hemmelighed imellem Christum og hans Lemmer som Nadverens Holdelse, og hin langt tydeligere befalet at gjøre og holde end denne.

Visitatio 6ta.

Endskjønt vi ved sidste Samling havde lovet Monsr Brandt og Petersen, at vi med vores Visite hos dem ej vilde gjøre Opsyn |: som de sagde: | i Byen, men gjerne antage den Offerte, de gjorde, om at komme ind til os i Kjøbenhavn med deres endelige og sidste Svar, saa dog, da Monsr Piper skriftlig notificerede os denne deres Resolutions Forandring, begjærende, at vi endnu vilde komme til dem, indfandt vi os sidste Gang, som var den 3. Juli. Hvad Hr. Rohns Forretning var, ses af hans special Relation. Jeg overgav Monsr Piper efter hans igjendagne Begjæring mit skriftlige Svar paa den Materie om Fodtvætten, nemlig in Substantia det samme, som udi ovenstaaende Samtaler er anført og derfor ej her tør igjendages. Da han havde læst det, gav han sin Bedrøvelse tilkjende over min slette Indsigt i denne Sag og spurgte, om jeg, som han havde haabet, ej vidste bedre, end hvad jeg skrev, da han dog havde ment, mig var given Anledning til at se Sandheden.

Jeg forsikrede ham i denne og andre afhandlede Mate-

rier at have handlet redelig og af mit Hjertes fulde Conviction. Imidlertid vilde jeg gjerne høre og endnu besvare hans Dubia. Han sagde: Det var nok, Gud maatte selv engang, som han ønskede, oplade mine Øjne. Dette vilde han erindre, at da jeg i min Deduction supponerede, han var af Gichtels Mening i Henseende til det saakaldte Melchisedechiske Præstedom, da en Christen skulde applicere den anden Christi Blods Kraft til Forsoning, saa tog jeg deri Fejl og imputerede Gichtel urettelig den Mening. Jeg erbød mig at bevise det af Mandens egne Ord i de Theosophi Sende-Breve, hvis vi tiere taltes ved.

Hernæst foretog jeg Monsr Pipers Svar paa de forelagte Spørgsmaal og gjorde ham i Henseende til samme nogle Remonstrationer, særdeles at han ej maatte give Gud selv Skyld for hans Separation, spørgende, om han med fuld Tillid kunde applicere derpaa Pauli Ord skrevne til de Philippenser i en ganske anden Henseende, nemlig at Gud, som havde begyndt den gode Gjerning i ham, skulde ogsaa fuldkomme den etc. Han sagde: Ja, jeg har stor Vished og Overbevisning derom af Guds Lys i min Sjæl. Jeg spurgte, hvor længe Monsr Piper havde haft det Lys og den Overbevisning. Han sagde: Førend jeg nogen Tid vidste af, at der var Separatister til, saa det satte mig i Forundring, da jeg første Gang hørte, der fandtes saa mange andre, som gjorde sig lige Betænkning over Kirkens Forfald og særdeles Nadverens Misbrug.

Jeg spurgte hernæst, i hvad for Tilstand den stridende Kirke skulde være, og hvad for Renhed Monsr Piper prætenderede at se, førend han vilde vende sig til dens Samfund igjen. Ille: Dertil udkrævedes en Kirke bestaaende af dem, der elskte hverandre og derpaa kjendtes at være Jesu Discipler. Ego: Om han da ej tilstod, den sande indvortes Kirke var skjult i en udvortes Kirke, og denne sidste efter Guds Ords Spaadom og alle Tidens Forfarenhed blandet med onde og gode, bestaaende af kjærlige og ukjærlige. Ille: Nej, jeg kjender kun een sand Kirke, den

samme er baade indvortes og udvortes, ligeskikket efter Christo Jesu, og med alle saadanne Guds Børn har jeg visselig Samfund. Udi Verden er efter Guds Langmodighed onde og gode, men ej i Kirken, hvis Tilstand beskrives Ephes: 5 v. 27. Jeg sagde: Den Samfund, han efter Aanden vilde have med den sande Kirke som skjult, dispenserede ham ikke, langt mindre hindrede den ham fra Communion og Samfund med det udvortes kirkelige Societet, hvilket saa ofte, særdeles 1 Cor: 1 v 10. Phil: 2. v. 12. ibid. Cap. 3 v. 16. Eph: 4 v. 2. seqv, giøres ligesaa fornøden som dette, at Lemmerne paa et Legeme og Stenene i en Bygning hænge tilsammen og ej ligge adspredte her og der, og at uanset Paulus saa alvorlig kræver dette af de Corinthier, Epheser, Philippenser og andre particulier Kirker, vidste han meget vel, klager ogsaa selv over, at der var saadanne Lemmer iblandt dem, som ej stode i Samfund med Gud, hvor af uimodsigeligen følger, at Guds Ord forkaster Separationen, saa ofte det urgerer, hvad som er tværtimod, nemlig Enighed, Sammenhold, Sammenarbejdelse, Sammenknytelse i den udvortes synlige Menighed efter et Legems eller en Bygnings Maal. Ad hæc ille: Jeg har en inderlig Glæde i mit Hjærte, naar jeg kan samles med en eller flere Sjæle, som ret søge og elske den Herre Jesum, har og undertiden befundet, at en Samling efter Legemet med saadanne Christne, som taler og handler om det, der hører til Guds Rige, har været mig meget opbyggelig og vederkvægende, derfor unddrager jeg mig ej heller fra den, saa længe jeg ved Guds Naade bevares fra Affald. Jeg ønskede, at vore Tidens Christne var af den Beskaffenhed som de første Christne, saa blev vel Pauli Formaning billig og gyldig blandt os. Men nu haaber jeg, at Hr. Pontoppidan ser den store Forskjel og Ulighed.

Disse Svar lovede Monsr Piper at give mig skriftlig, som ogsaa siden skete. Imidlertid havde jeg taget med mig et in Mss^{to} røulende saakaldet Hyrde-Brev eller

hjærtelig velment Erindring til Separatister¹⁾, hvis Igjennemlæsning recommendedes Monsr Piper og de andre til Eftersyn, om ej de fleste Scrupler og Dubia, som i denne Materie gjordes, der udi paa en simpel, kort og kjærlig Maade fandtes solveede. Jeg lagde dertil, at hvis samme Skrift, som jeg for et Par Aarstid siden af kjærlig Omhu for mine godvillige, men dog vildfarende Landsmænd havde forfattet i Landets Sprog, ej havde nogen Effect, naar det blev læst i sin Connexion, da haabede jeg ej heller minde- lig at kunne udrette noget videre. — Hr. Rohne continuerede imidlertid sin Samtale med Brandt og Petersen; men da jeg saa, hvor lidet Haab der var om at vinde Monsr Piper selv, bad jeg om at faa hans Tjenestepige i Tale. Dette skete strax i Enrum, og da jeg spurgte, om hun havde skilt sig fra Kirken, særdeles fra den hellige Nadveres Delagtighed, samt af hvad Aarsag saadant var sket, svarede hun venlig og frimodig, men ej direkte til mit Spørgsmaal, nemlig alting kom kun an paa at elske Jesum og holde sig ret hjærteligt til ham. Jeg foreholdt hende, at sand Kjærlighed, som hun talte om, maatte endelig have sand Tro til Grund og sigte til sand Lydighed som det rette Kjendetegn, hvorfor Jesus selv siger, Joh: 14: Hvo mig elsker, skal holde mit Ord. Nu var dette iblandt andet et af den kjære Frelzers vigtigste Ord, at han ved sin Afsked sagde: Tager hen etc: gjører dette til min Ihukommelse. Saa kunde hun ej heller anses for tro og kjærlig imod sin jordiske Husbonde, hvis hun forsættlig efterlod den af ham befalede Gjærning, allermindst naar den var let og derhos hende selv til Gavn. Herpaa svarede hun intet; men da jeg i venlig Alvorlighed blev ved at pressere denne Sag med flere enfoldige Overbevisninger af samme Slags, søgte hun en ny Grund derudi, at Gud, som er en Aand, vilde aandelig tjenes og tilbedes; Sacra-

¹⁾ Vistnok det i Khist. Saml. 3. R. VI, 104 nævnte „Hyrdebrev“ af „Eusebius Philadelphus“.

mentets Brug var dog kun noget udvortes Billede og Figur; men hende var forbudet at gjøre sig Billeder af guddommelige Ting. Alt hvad jeg her foreholdt hende til Bevisning, at hun ganske vrangelig applicerede det første Bud, at en Guds Befaling ej ophævede den anden, og at indvortes og udvortes Dyrkelse baade kunde og maatte staa tilsammen, hver i sin rette Orden — det var saa godt som forgjæves talt. Hendes Madmoder, Monsr Pipers Kone, som i den anden Stue havde igjennem den aabne Dør hørt vores Samtale, kom derpaa frem, stadfæstede Pigens Mening og anførte til dens ydermere Bekræftelse Jesu Ord: Johan: 6: Mit Kjød er ej nytteligt. Jeg remonstrerede hende, i hvad Henseende disse Ord var talt, nemlig til at igjendrive Carnaiternes ganske grove Tanker om Menneskenes Søns Kjød at æde paa den naturlige Maade, men ingenlunde til at afskaffe den Slags Æden og Drikken i Sacramentet, som den Tid ej engang var indstiftet, med videre i samme Materie. Herpaa begyndte hun en anden Materie om Verdens Had mod Guds Børn og deres fattige Hus i Særdeleshed. Jeg svarede, at andres Forhold imod dem var mig ubekjendt, men af mig mente jeg ej mindste Ukjærlighed ved disse Besøgelser at være udvist.

Det var allerede sildigt paa Aftenen, saa at Hr. Rohne og jeg ved denne sidste Besøgelse toge Afsked, befalende Monsieur Piper med sin ganske Familie Gud og hans Naades Ord som alene mægtigt at oplyse og opbygge dem.

Monsr Piper skrev mig siden til og bad mig indrette min Relation til den høje Øvrighed saaledes som den, der venter at aabenbares med ham paa hin Dag for Christi Domstol.

Kjøbh. den 3. Aug. 1736.

E. Pontoppidan.

Orig. i Kongl. Bibl., Werlauffs Saml. Nr. 31. Kun Datering og Underskrift egenhændige.

Det er mig ikke bekjendt, om den tyske Indberetning, som Præsten A. C. Rohn indgav angaaende sine Forhand-

lingen med Separatisterne, endnu er bevaret. Derimod haves følgende af Etatsraad J. W. Schrøder og Hofprædikant J. B. Bluhme affattede Erklæring over Pontoppidans og Rohns Beretninger om deres resultatløse Forsøg paa at bringe Piper og hans Kreds til Fornuft:

Allerdurchlauchtigster Grosmächtigster König,
Allergnädigster Erb-König und Herr!

Eur: Königl. Majestät haben uns beyden endesbenanten durch Dero Geheimten Raht und Ober Secretair Joh. Ludv. von Holstein diejenige Acten und Schriften allergnädigst zugesandt, die von denen beyden Lehrern Pontoppidan und Rohn entworffen, und darin dasjenige verfasst worden, was sie mit einigen Separatisten in dem Dorf bey Friderichsberg auf allergnädigste Ordre gehandelt, mit dem Befehl unsere unmaszgebliche Gedanken davon zu entwerffen.

Nachdem wir nun beyde solche Schriften mit Fleiss durchgesehen, haben wir

Erstlich: befunden, dass die beyde Lehrer ihre anbefohlene Commission treulich ausgerichtet und aus dem Schatz des Guten, so Gott in Ihnen gelegt, dasjenige beygetragen, was zu Herumholung und Einlenkung dieser Ausgewichenen nach Gottes Willen dienen könnte, obwohl ihre Bemühungen noch zur Zeit den erwünschten Effect nicht erreicht.

Vors Andere haben wir bemercket, dass die Persohnen Piper, Brandt, Petersen und die, sich zu ihnen halten, nebst dem so gefährlichen Separatismo noch verschiedenen anderen wider Gottes Wort schnur-stracks lauffenden und ihrer armen Seelen höchstschädlichen Irthümern in Glaubens-Sachen ergeben sind, wiewohl man aus denen durchgelesenen Schriften mit keiner Gewissheit schliessen kan, dass alle und jede daselbst befindliche Persohnen in allen Puncten einerley Meynung hegen. Ihre fürnehmste Irthümer sind folgende:

1. Der Gebrauch des heiligen Abendmahls sey keine Nohtwendigkeit, sondern eines jeden Christen freyem Willen überlassen.
2. Sie führen solche Reden, daraus man folgern oder den Schluss machen kan, dass sie die geistliche Erfahrung auch für ein principium oder eine regul halten, darnach man die göttlichen Wahrheiten beurtheilen müsse, indem sie sich mehr als einmahl in ihrer Unterredung auf ihre geistliche Erfahrung wieder das berufen, was ihnen aus Gottes Wort vorgeleget worden, ob sie gleich sonst ausdrücklich gestehen, die Bibel wäre der einzige Richter in Glaubens-Sachen, und sie erkannten nichts anders dafür.
3. Von dem Fusswaschen machen sie eine ungegründete instance und Folge auf das heil. Abendmahl, und meynen, dass weil man nicht dringe auf die Nohtwendigkeit des Fusswaschens, so doch der Herr Jesus mit gleichen Befehlsworten ausgedrückt, so solle man auch nicht auf die Nohtwendigkeit des Abendmahls dringen.
4. Fromme Kinder Gottes hätten bey dem rechten Gebrauch des Abendmahls sowohl in öffentlicher Gemeine als bey der Privat-Communion dennoch einige Arth von Gemeinschaft mit dem grossen Hauffen, die es unwürdig gebrauchten, und stärckten sie die Heuchler damit in ihrem opere operato.
5. Sie hätten aus der Erfahrung, dass sie, seit dem sie Christum alleine im Glauben genossen, mehr von der göttlichen Gnade und Liebe empfunden, als da sie zum heil. Abendmahl gegangen.
6. Man könne alle schwere Stellen der heiligen Schrift nach dem Grunde der Erfahrung verstehen und erklären, ohne dass man nöthig hätte, aus den klärern erst ein Licht zu derer rechten Einsicht zu entlehnen.
7. Einjeder natürlicher und unbekehrter Mensch habe Gottes und Christi Reich in sich von Natur, und er

dürffe nur solches in sich aufwecken, so kähme er zur wahren Bekehrung, wodurch zugleich die Grösse des inwendigen Verderbens und die Nothwendigkeit der Erlösung und Genugthuung Christi geschwächt wird.

8. Christus habe mit seinem Exempel uns kein Fürbild gelassen, des äusserlichen Gottesdienstes abzuwarten.
9. Gott habe keine äusserliche Kirche auf Erden, die aus guten und bösen Menschen bestehe, und darin die wahre unsichtbare Kirche verborgen.
10. Die Hindernisse, so bey dem sehr verderbten Zustande in der äusserlichen Kirchen vorkämen, gäben ihnen die Freyheit sich von dem äusserlichen öffentlichen Gebrauch der Gnaden-Mittel gantz zu enthalten.

Ob nun zwahr sowohl der Separatismus selbst als alle oben angeführte Religions-Irthümer mit Gottes Wort streiten und der armen Seelen höchstschädlich sind, so können wir doch deswegen nicht rahten, dass Sie sogleich aus dem Lande gewiesen oder sonst mit einer besondern Strafe belegt werden, sondern sind der Meynung, dass sie annoch auf eine Zeit in Liebe und Sanftmuth müssen und können geduldet und getragen werden, und solches in Ansehung der XI Gründe, welche Herr Pontoppidan und Herr Rohn in ihrem Schreiben an Ihro Excellence den Herrn Geheimten Raht von Holstein angeführet, welche von ihrem stillen Wesen, Entfernung von aller Verführung anderer Seelen, Zuneigung sich eines bessern belehren zu lassen, zeugen, und Hoffnung zu ihrer Herumholung geben, und es verdienet hiebey wohl gelesen zu werden, was der sehl: D. Spener in seinem letzten Theologischen Bedenken, cap. III. artic. III. Sect. X. pag 120. weitläuffig in unterschiedenen Fragen von dieser Materie angeführet hat, und gewiesen, dass die Liebe verbiethe, fremde Religions-Verwandte aus dem Lande zu jagen, und dass man eher solche Verirrte gewinnen könne, wan sie im Lande bleiben, als wan sie hinausgetrieben werden.

Bey solcher liebeichen und sanftmühtigen Duldung dieser ausgewichenen wollen wir aber gar nicht rahten, sie ledigleich ihrem eigenen Sinn und Willen zu überlassen und zuzugeben, dass sie in ihrer selbsterwehlten Ruhe und Gottesdienst ungestöhret bleiben und nichts weiter mit ihnen gehandelt werde; sondern unser unmassgeblicher Raht gehet dahin, dass

Erstlich einem wackern Theologo und Lehrer aufgetragen werde, in einer gründlichen nach Gottes Wort und Willen aufgesetzten Schrift angeführte Irthümer nochmals zu widerlegen, derselben Ungrund zu zeigen, solchen Aufsatz mit Saltz eines göttlichen Eyfers und Oel der Sanfftmuth und Liebe zu würtzen, die grosse Gefahr ihrer armen Seelen ihnen mit Kraft und Nachdruck vorzuhalten und sie von dem Irthum ihres Weges abzustehen in beweglichen Terminis zu flehen, zu bitten und zu vermahnen, welche Schrift ihnen zu ihrer sorgfältigen Prüfung und Durchlesung könnte zugesandt werden, mit der Anzeige, dass unser allergnädigster König nach seiner besondern Gnade über seine Unterthanen sie wohl annoch eine Zeitlang in seinen Reichen und Landen tragen und dulden wolle, weil Er aber an ihrem Betragen, wodurch auch Seine Gesetze und Kirchen-Ordnung verletzt und übertreten würden, ein hertzliches Missgefallen hätte, so möchten sie Seine Gnade zu destomehreren Hartnäckigkeit nicht missbrauchen, sondern sich dadurch gewinnen und herumholen lassen.

Wir leugnen nicht, das obiges alles von Herren Pontoppidan und Rohn schon treulich ausgerichtet worden; Es würde ihnen aber dadurch der Scheffel desto voller gemessen und gezeiget werden, dass man ihre Gründe, Ausflüchte und Einwendungen zu leicht gefunden, und dass andere Lehrer mit ihnen eben so wenig als obige beyde zufrieden wären.

Vors andere rahten wir, dass Ihnen durch ein allergnädigstes Königl: Rescript Euro Majestät Missgefallen an

derselben Aufführung, Separatismo und Irthümern zu erkennen gegeben werde, mit der angehängten Clausul, dass Sie zwar noch einige Zeit mit ihnen in Gedult stehen und ihnen zu ihrer Sinnes-Aenderung Zeit geben wollten, doch aber der Hoffnung lebten, sie würden sich eines bessern belehren lassen und der Warheit an ihren Seelen Platz geben. Anbey wäre ihnen auch anzubefehlen, dass sie den Saamen ihrer Irthümer und Meynungen nicht weiter ausstreueten, ihnen keine Anhänger suchten zu machen, der Versammlung mit solchen Seelen, die dem Separatismo ergeben und dessen eyfrige Verfechter wären, sich entschlügen, aller verächtlichen Expressionen und Lästerungen gegen die Lutherische Kirche und deren äusserliche Verfassungen sich enthielten, andere im Gebrauch der Gnaden-Mittel nicht verachteten, sondern in der Stille Gott um seines Geistes-Erleuchtung anfleheten, und nach der Warheit tiefer zu forschen sich bemüheten, als bisher geschehen.

Drittens, würde es auch nicht undienlich sein, wan Euro Majestät einigen christlichen Lehrern anbefehlen würden, nur dan und wan, wan ihr Ampt und Gelegenheit es litte, zu ihnen sich zu begeben, und zu versuchen, ob sie nicht mit der Warheit näher an ihre Hertzen kommen könnten.

Diese unsere unvorgreifliche Gedanken überlassen wir in tiefester Demuth Eur: Königl: Majestät zur allernädigsten Beurtheilung und wünschen von Grund der Seelen, dass der theuerste Heyland Eur: Königl: Majestät Gnade, Licht, Krafft und Gewissheit geben wolle, in allen Vorfällen so zu handeln, wie es zur Erweiterung seines Reichs und zum wahren Heyl vieler Seelen am Zuträglichsten ist. Die wir biss an unser Ende in tiefester Submission beharren

Euro Königlichen Majestät

alleruntertänigste, treu-gehorsamste Knechte und Fürbittere

Copenhagen d. 17. Sept.

a. 1736.

J. W. Schröder. J. B. Bluhme.

Indlæg i Rigsarkivet til Sjæl. Tegn. 1736, Nr. 441.

I Henhold til det af Schrøder og Bluhme givne, af Kongen billigede Raad¹⁾ om at forsøge ad Litteraturens Vej at overbevise Separatisterne om deres Vildfarelser udgik der følgende Kongebrev til Biskop Hersleb i Christiania:

Mag: Peder Hersleb, anl: at forfatte et Skrift imod de sig udi Friderichsberg Bye opholdende og saa kaldede Separatister, med videre.

C. 6tus V. G. T. Da det vel icke kand være Dig u-bekendt, hvorledes her paa nogen Tiid har været adskillige Personer, der ved egne Meeninger have separeret sig fra Vores evangeliske Kirke, af hvilke nogle dog have igien ladet sig veylede paa den rette Vey, andre ere bortreyste, og nogle opholder sig endnu her, og icke hidindtil have været at persvadere til at lade deres vildfarende Meeninger fare; Og Vi af særdeles Kongl: Clemence og Omhue for disse forvildede Menniskers rette Oplysning om Gud og hans saliggjørende Ord, have ladet befale Os elskelige Erich Pontoppidan, etc: og Anthon Christopher Rohn, anden Pastor ved St. Petri Kirke i Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn, undertiiden at indfinde sig i Friderichsberg Bye, uden for Kiøbenhavn, hvor ovenbemeldte Separatister sig har opholdt, og endnu nogle sig opholder, for at anvende ald deres Fliid til at faae dennem igien førte paa den rette Vey; Hvorefter bem: Hoff Prædikant Pontoppidan og Pastor Rohn have indsendt deres Relationer om, hvis af dem i saa Maader er forrettet, og hvad der er Aarsag til den af disse Mennisker foretagne Separation, samt hvorudi deres Vildfarelser bestaar, hvilket Du alt af hosfølgende Bielage fra Litr: A: til D: inclusive, saavelsom af Hoff Prædikant Pontoppidans og Pastor Rohns Skrivelse til Vores Geheime Raad i Vores Geheime Conseil, Kammer-Herre og Ober Secreterer i Vores Danske

¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Stud. II, 239.

Cancellie, Os elskelig Johan Ludvig von Holstein, Ridder etc., omstændelig kand erfare: Saa have Vi, allernaadigst henseende til Din Os bekiendte Erudition og Nidkerhed for Guds Ære, allernaadigst funden for got, at Du skal forfatte et Skrift, for af Guds Ord grundig at overbeviise disse Separatister deres vildfarende Meninger i adskillige articulis fundamentalibus fidei; Til hvilken Ende Vi, siden de holder sig stille uden at søge at adsprede deres Meeninger hos andre, endnu paa nogen Tiid ville tolerere dennem for at see, om de icke paa nogen Maade vare at bringe til at foreene sig med Kirken igien; Og haver Du ellers, naar samme Skrift af Dig er forfattet, det til Os at indsende med Dit allerunderdanigste Betænkende baade om Sagen i sig selv, saa og om Du fandt det fornøden, at dette Skrift skulle tryckes, eller og in manuscripto dennem communiceres og af dem læses, for deraf at lære at kiende deres Vildfarelser og fra dennem afstaae. Udi det øvrige haver Du, naar Du til Os indsender forberørte Skrift og Dit allerunderdanigste Betænkende, tillige at lade tilbage følge de Dig herved tilsendte Bielage in originali.

Derefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette, og vente Vi ellers Din allerunderdanigste Relation, at denne Vores allernaadigste Ordre er Dig til Hænde kommen. Befalendes etc.

Fredensborg Slot d: 5te Octobr. 1736.

Sjællandske Tegnelser 1736. Nr. 441.

Da Hersleb fra sin tidligere Stilling i Direktionen for Waisenhuset kjendte Piper og vel nærmest var den, som havde foranlediget, at han 1729 var bleven Økonom ved den nævnte Stiftelse¹⁾, medens han ikke havde haft Del i hans senere Afsættelse²⁾, maatte han for saa vidt have Forudsætninger for at kunne udrelte noget ved skriftlige

¹⁾ Se Khist Saml. 4 R. III, 34.

²⁾ Smst. III, 92 ff.

Forestillinger, om ellers nogen var i Stand dertil. For at have bestemte Udtalelser af Piper at holde sig til, skrev Hersleb derfor til ham og udbad sig Oplysning om, hvad det var for Punkter i Kirkens Lære og Praxis, som han og hans Meningsfæller ikke kunde forlige sig med. Men da Piper ikke svarede, kom der intet ud af denne Henvendelse¹⁾.

Om J. P. Pipers senere Skjæbne er meget lidt bekjendt. Rimeligvis har han solgt Gaarden ved Frederiksberg og begivet sig andetsteds hen. Sine sidste Dage tilbragte han i Nyborg, hvor der igjennem en lang Aarrække af det 18de Aarh. var et ret bevæget religiøst Liv, nærmest af herrnhutisk Farve. Her døde han, som det tidligere i disse Samlinger er oplyst, i en høj Alder 1783.

¹⁾ Se Herslebs Brev, dat. Christiania 28. Nov. 1736, til J. L. Holstein (Khist. Saml. 4. R. III. 94-6).

Bidrag til Separatismens Historie i Christian VI's Tid.

2. Jens Christensen Broch.

Blandt de forskjellige Former, hvorunder Separatismen fremtraadte her til Lands, synes ingen at have været af af en mere yderliggaaende og haardnakket Karakter end den, som ytrede sig i Himmerland (Viborg Stift), hvor Brødrene Støttrup havde deres Hjemstavn. Paavirkede af den i aandelig Henseende og særlig i Egenskab af Sektstifter udmærket udrustede Morten Støttrup var den i Overskriften nævnte Mand kommen i en Strid med den bestaaende Kirkeorden, der blev skjæbnesvanger for ham.

Om Jens Christensen Brochs Fortid vides, at han 1732 i nogen Tid havde været Skoleholder i Stavn (»Stavend«) i Farstrup Sogn, Slet Herred, og at han der var kommen i Strid med Godsejeren paa Vaar (i samme Sogn), Justitsraad Jochum Poulson, i hvilken Anledning han havde været indstævnet til Aars-Slet Herreders Ting. Striden endte med, at han den 26. Marts 1732 maatte udstede en Revers¹⁾, hvorved han afbad sine Forseelser mod nævnte

¹⁾ Findes i Viborg Stiftsarkiv (indsendt til Biskoppen med en Skrivelse af 21. April 1736 fra Jochum Poulson). Naar Dateringen af ovennævnte Revers ikke gjorde nogen Vanskelighed, kunde man formode, at Jens Broch var den Person af samme Navn, der 11. Juli 1731 ved privat Dimission, 18 Aar gl., blev immatrikuleret ved Universitetet, og som 30. Juni 1732 tog Baccalaureatgraden. Nogen anden Jens Broch er ikke funden i Universitetets Matrikel ved denne Tid, saa det mulig dog er denne, der snart

Godsejer og hans Ridefoged Lambert Guldager, samt forpligtede sig til at kvittere Poulsons Gods til førstkommende Paaske.

Denne Sag kan tyde paa, at Jens Broch har været af en stridbar Karakter, og den forklarer den Uvillie, han siden ytrede mod Herremændene. Naar han ogsaa beskyldte Præsterne for at gaa Herremændene til Haande, kan det jo formodes, at han ikke har fundet nogen Støtte hos sin Sognepræst. Imidlertid lykkedes det ham (o. 1733) at blive Skoleholder i Bislev, Annex til Veggerby (Hornum Hrd.). Da saa Morten Støttrup 1734 kom hjem fra Kjøbenhavn fuld af bitter Kritik over det bestaaende Kirkesamfund, fandt han i Jens Broch en lærvillig Discipel, som det fremgaar af følgende Retssag¹).

*Udtog af Hornum Herreds Justitsprotokol angaaende
Jens Christensen Broch, Skoleholder udi Bislev.*

Ved Anledning af Provstevisitatsen i Bislev Kirke den 24de Febr. A° 1735 blev Skoleholderen i Bislev Sogn Jens Christensen Broch angiven for Provsten for vrang Lærdom at udsaa baade til de unge, som han havde haft under Information, og andre gamle, hvorover Provsten, som formedelst anden Occasion²) fandt 3de af Herredets Præster nærværende, nemlig Adam Levin Bloch, Sognepræst for Ellidtsbøje og Svenstrup, Marcus Alsing, Sognepræst for Nibe og Voxlev, og Lavrids Aagaard, Sognepræst for Ordestrup, Budderup og Gravlev Sogner, nødtes til den Sag nøjere at examinere, og efterdi denne Skoleholders eget

efter Immatrikulationen er bleven Skoleholder, og efter Udstedelsen af nævnte Revers er rejst til Kjøbenhavn og har taget Baccalauregraden.

¹) Samtidig Afskrift i Kgl. Bibl., Werlauffs Saml. Nr. 31. (Her gengiven med enkelte Forkortelser).

²) Maaske i Anledning af Præsteskiiftet i Veggerby og Bislev, som fandt Sted ved denne Tid (se Wiberg III, 486), hvorefter ogsaa forklæres, at Stedets Præst slet ikke nævnes i Sagen mod Jens Broch.

skrevne og underskrevne, ja for og bag beseglede Skrift, som vrang Lærdom førende, blev ham under Visitatsen overleveret af Ridefogden paa Lundbek Monsr Peder Buch, fandt Provsten sig forarsaget, med Concurs af de nærværende 3de Herreds-Præster, at sætte en regulær Examinations-Ret derover, hvor da al Examinations-Act prosegveredes og handledes, som følger:

Under den satte Ret tilspurgte da Provsten ham:

1. Om det indleverede Skrift var hans eget, som han vedkjendes vilde? Hvortil han svarede: At det var hans egen Haand og Segl, og kjendtes derved saaledes, som det nu var uraderet.

2. Om han var Skoleholder her i Byen? Han svarede Ja, at han af Mændene og Præsten var antagen, dog uden Herskabets Beskikkelse og Provstens Overhørelse.

3. Foreholdt Provsten ham, efterdi han var antagen af Mændene for at lære Børnene D: Morten Luthers Catechismum og Børnelærdom, hvorledes han da havde turdet understaa sig at lære og skrive imod Catechismi Parter, Sacramenter og den i Landet stiftede Kirke-Skik? Han svarede: Hverken Catechismum eller den hellige Skrift havde han skrevet imod, ham vitterligt; men Kirke-Skikke, som ere stridige imod den hellige Skrift, havde han skrevet imod.

4. Om han var fornøjet med vor Gudstjeneste i Kirken af Sang, Messe, Bøn, Prædiken og Børneundervisning, eftersom han i sit Skrift angriber baade Barnedaab og Uddelingen af Sacramentet? Han svarede: Med Prædiken var han fornøjet.

5. Blev tilspurgt, hvad Tanker han havde om de Eder, som gjøres til Tinge af Vidner, item for at sværge Øvrigheden Troskab? Han svarede: At han vidste intet at svare dertil.

6. Hvorfor han nu over Aar og Dag haver holdt sig fra Sacramentet tilligemed sin Hustru? Han svarede: At han stødte sig over Skriftestolen, hvorudi han skulde sidde

paa Knæ for et Menneske; men var det for Gud, havde han intet derpaa at sige.

7. Saasom han udi Slutningen af sit Skrift foregiver, at han vil prædike i Kjøbstæderne og paa Landet; om han da ikke holdt for, at de, som skal være lovlige Lærere, skal og have lovligt Kald af Gud og Øvrigheden? Han svarede: Ja! men han var overbevist i sin Samvittighed af den Hellig Aand, at han ogsaa burde at lære, hvem han kunde.

8. Efterdi han i sit Skrift anker paa, at man bukker sig og tager Hatten af for hverandre; om han da nægter sin Pligt baade [at] bukke og blotte sit Hoved for sin høje Øvrighed og Overmand? Han svarede: Han frygtede Guds Vrede, om han gjorde det.

9. Efterdi at han foregiver, at han agter at skrive mere om Kjærlighed, Ydmyghed og Godsets Almindelighed, hvad han da mener derom med Godsets Almindelighed? Om han mener, at alle Ting, som i Apostlernes Tider, skal være tilfælles, og holder det endnu for en fornøden Ting i Christendommen? Han svarede: At det var godt, om det saa kunde være.

10. Af hvem han havde den Lærdom, som han nu udfører og i Skriftet forevender? Han svarede: At han havde det af den hellige Skrift.

11. Om han ikke nylig tilstod, at Morten Støtterup havde indgivet ham denne Lærdom? Han svarede: At da han fornam, at Morten Støtterups Lærdom kom overens med Guds Ord og den Mening, han forhen havde haft, saa fulgte han den, og efter hans egen Samvittighed sammenskrev dette Skrift.

12. Om han havde lært denne Lærdom til andre end til hans Kone? Han svarede: At han havde snakket med mange derom, men ikke faaet dem til at staa derpaa, som han.

13. Hvem han saaledes haver paa Vejen med sig? Den, som han angav, nægtede det personlig.

Ut supra.

L. S. Laurberg. Adam Levin Bloch. L. Aagaard. M. Alsing. J. Christensøn Broch.

Dette her foran allegerede Skrift, af benævnte Jens Christensen Broch skrevet, gjennemdraget og forseglet, lyder fra Begyndelsen til Enden, Ord efter andet, som følger :

Denne rette og sande Religions-Bekjendelse haver jeg Jens Christensen Broch, Skoleholder i Bislev, vedgaaet og forsvaret, saa og hermed vedgaar og forsvarer, og haver dette med min egen Haand skrevet, hvilket jeg aldrig fragaar, i hvad Forfølgelse som kan paakomme, og er jeg færdig med et frejdigt Mod at lade Liv og Blod derfor, om saa er, det skulde fornødent gøres til min Guds Ære, saa jeg i Liv og Død ved min Guds Bistand aldrig gaar derfra. Og er samme min Tros og Religions Bekjendelse af 16, siger sexten, numererede Blade med en liden Snor igjennem og paa begge Ender forseglet med mit sædvanlige Signet, som jeg og til Stadfæstelse herunder hos mit Navn haver trykt. Bislev den 14de Februar Aar 1735.

Jens Christensøn Broch. (L. S.).

Samme min christelige Tro og Religions-Bekjendelse er, som følger:

1. For det første tror og bekjender jeg, at der er en eneste almægtig Gud, som haver skabt alting og givet det sin Værelse, hvilket jeg mange Steder med Skriftens Sprog kan beviser.

2. Tror jeg, at det Menneske Jesus Christus er af Evighed een Gud med Faderen; ved hannem ere alle Ting skabte, han er Guds elskelige Søn, han er den sande og rette Messias, som var Jøderne forloved; der er ikke Salighed i nogen anden, og ingen anden Vej, Port eller Dør til Salighed end hannem. Alle de, som tror paa hannem,

skal have det evige Liv formedelst hans Fyldestgjørelse og ikke ved nogen anden Fortjeneste; thi han er det eneste Guds Lam (og Offer), som bær Verdens Synder. Hvilket jeg alt med Skriftens Sprog beviser. Iligemaade tror jeg om hans Undfangelse, Fødsel og Død og Begravelse, Opstandelse, Himmelfart og Igjenkomst til Dommen alt det, som de hellige Evangelister og Apostler haver skrevet om hannem, og alt det, som bekjendes i de 3 Hoved-Artikler, som kaldes den apostoliske Tros-Artikel. Thi om ikke samtlige Apostlerne have skrevet den, saa er den dog overens med Apostlernes Lærdom og Skrifter. Iligemaade tror jeg, at Jesus Christus bliver een Gud med Faderen evindeligt, og at hans Rige ikke haver Ende, hvilket jeg iligemaade med Skriftens Sprog beviser.

3. Tror jeg, at den Hellig Aand er den 3die Person i Guddommen, een Gud med Faderen og Sønnen, og haver talt ved Propheterne, og Apostlerne, og er endnu hos Guds Udvalgte indtil Verdens Ende, hvilket jeg alt beviser med Skriftens Sproger. Og som jeg haver discutteret med mange Lærde, og befunden, at de ikke haver vidst at bevise, at den H. Aand er Gud, da vil jeg det her bevise af Act. 5, 3. 4. Cap: 28, 25. 26. 1 Cor: 6, 19. 20.

4. Desforuden tror jeg alle Vidnesbyrd og Berømmelse, som den H. Skrift giver denne evige Gud i 3 Personer, hvilke Vidnesbyrd ere ikke indførte i denne min korte Bekjendelse ej heller i den apostoliske Tros-Artikel.

5. Kan jeg sikkerlig vide, at den H. Skrift er uforandret og uforfalsket, og det kan jeg vide i saa Maade, at dersom Paven og de Gejstlige af de Katholske havde forandret den, saa havde de visseligen gjort den saa, at hverken Morten Luther eller nogen anden kunde have bevist dem deres Forseelser over, saa de havde skrevet noget, som de kunde have bevist deres Skalkhed med; og fordi den var dem imod, lod de den ikke gaa ud iblandt den gemene Mand. I lige Maade kan jeg vide, at dersom de lutherske Lærere havde faaet den forandret, siden Morten

Luther bringede den til Lyset, saa havde de tillige gjort den saa, at ingen kunde disputere dem imod, saa de i lige Maade kunde havt noget at bevise deres Skalkhed med. Derforuden veed jeg af mange Skriftens Sproger, at Guds Ord aldrig skal forgaa og blive til intet, og Helvedes Porte skal ikke formaa imod dette. Til mere Bekræftelse finder jeg Matth, 24 v. 14, at Evangelium skal prædikes i den ganske Verden til et Vidnesbyrd over alle Folk, og da skal Enden komme; var det nu forfalsket, hvorledes kunde det da ret prædikes, saa var det jo ikke det Evangelium, som Frelseren taler om, men en Præstedigt.

6. Veed jeg vist og fuldkommelingen, at alt det, som de H: Guds Mænd, som haver skrevet Skriftens Bog, haver skrevet, [er] vist og sandt ved den H. Aands Indskydelse, og det kan jeg derpaa vide, at de søgte ikke deres egen Ære og Rigdom, som vore Præster nu søger, men de lærte Ordet i Forfølgelse og Fare, skjøtte hverken om verdslig Ære eller Rigdom, og lede den grumme Død, alt for det Haabs Skyld, de havde til Gud, og alt efter Guds eget Ord og Befaling, hvilket mange Steder er at læse. Alt dette var til Vidnesbyrd, hvo som ikkun giver Agt derpaa, som Jesus selv taler hos Johannem c. 7 v. 17: hvilken som vil gjøre hans |:Faderens:| Villie, han skal fornemme, om denne Lærdom er af Gud, eller jeg taler af mig selv, v. 18: hvilken som taler af sig selv, han søger sin egen Ære, men den, som søger hans Pris, som hannem haver udsendt, han er en sandfærdig, og Uretfærdighed er ikke i hannem. Her kan jeg ikke forbigaa at erindre, at jeg i alle mine Disputatser søger min Guds Ære ligesom de andre Guds Sendebud. Men derimod søger Præsterne deres egen Ære og Rigdom. I lige Maade søger de de ugudelige Proprietærers, derfor taler de af dem selv; men jeg taler af Gud, thi jeg elsker hannem og er nidkjær for hans Ære. Men I andre ere ikke af Gud; thi hvo som er af Gud, han hører Guds Ord, Joh. 8 v. 47. Jeg søger ikke min Ære, jeg ophøjer ikke mig selv. Men I andre søger

eders egen Ære og ophøjer eder selv. Det maa saa være nok paa dette Sted, til jeg kommer frem bedre, og gaar jeg nu til det Sted igjen, som jeg slap, nemlig ved den Sentents Joh: 7 v. 17. 18. Den af den H. Aand oplyste Petrus skriver i hans 2den Epist: 1ste Cap. v. 16: Thi vi have ikke efterfulgt kloge Fabler, da vi kundgjorde eder vor Herres Jesu Christi Kraft og Tilkommelse. Hvilket og i Sandhed er at se, at de gjorde ej heller; thi deres Lærdom var daarlig for Fornuften, de lærte ikke efter menneskelig Fornuft, men efter den evige Guds uransagelige Visdom, som gjør alle Verdens Vise til Daarer i deres Visdom. Saa ses klarlig, at om de havde lært af dem selv, saa havde [de] lært efter den menneskelige Visdom, saa det kunde have Skin for verdslige Vise. O! et dejligt, sandt, fast og ufejlbarligt Vidnesbyrd. Jeg kunde indføre mange Sententser herom; men jeg skriver ikkun saa kort enfoldig denne Gang; men naar jeg faar mine Bøger færdig, som jeg har i Værk, saa skal Helvedes Porte ikke formaa sig imod mig.

7. Veed og slutter jeg vist og fuldkommelig, at hver Christen bør at holde Guds Ord og Befaling, det mest mulig kan være, og hvo det ikke gjør, han kan ingen ret Christen være, og ikke til den Ende at tilegne sig Retfærdighed ved sin egen Fortjeneste, men til den Ende at vi skal elske og ære Gud over alle Ting, og adlyde hans Bud og Befaling, og hvo det ikke gjør, han elsker ikke Gud, men haver en død Tro; thi hvor den rette og sande Tro er, der er Kjærlighed, og hvor der er Kjærlighed, der er Lydagtighed; hvor der er ingen Lydagtighed, der, vil jeg sige, er en kold Kjærlighed, og hvor Kjærlighed ikke er, vil jeg sige, er ingen ret Tro. In summa, hvo som tror Gud, han elsker ham, og hvo som elsker hannem, er nidkjær for hans Ære. Alt dette i denne Punkt kan jeg bevise med saa mangfoldige Bevisninger af Skriften, som kan ikke vel indføres paa dette Sted.

8. Kan jeg se og beslutte, at her gaar en stor Del

i Svang, som er imod den rene og sande Hellige Skriffs Bog, og vore Lærere aldeles tier dermed, og taler intet derom, saa jeg kan se deraf, at de haver ingen Nidkjerhed for Guds Ære; thi jeg finder ingen Lydagtighed, og saa slutter jeg, at de haver en kold Kjærlighed og ingen kraftig Tro, thi hvo som haver den rette Tro, han haver og en stærk Kjærlighed, som medfører en ret alvorlig Nidkjerhed for Guds Ære, og en af Hjertet Velvillighed til at lyde sin Guds Befaling, saa han med et frejdigt Mod er færdig til at lide Verdens Forfølgelse, Forhaanelse, Spot, Skam, ja være den allerforagteligste og lide den allerformædeligste Død og Martyr(!), om han dermed kan ære sin Gud og Frelser, eller være et godt Exempel for andre til at indhente sin Gud nogle Sjæle. Hvo som elsker sin Gud, er færdig at forsage sig selv, sin Fader, Moder, Brødre, Søstre, Hustruer, Børn, Slægt og Venner, Gods, Formue og alt det, han haver, naar det kan være til sin Guds Ære, og være det allerforagteligste Verdens Vidunder. Men saadan en Tro finder jeg ikke hos dennem, men jeg finder tvert imod, at de som Skalke fordølger en Del af Guds Ord, forat søge deres egen og den ugudelige Verdens Ære. Det er langt fra, at de skulde ville lide noget for Jesu Navns Bekjendelse, saa de lader i saa Maade se, at de haver hverken ret Tro eller Kjærlighed, men de tvert imod søge deres egen Ære, hvorved de formindsker Guds Ære, og deres Ord og Disputats er ikke af Gud, men de taler af sig selv; men jeg haver af Guds Aand og ikke af mig selv den rette Tro med sin stærke Kjærlighed, hvoraf jeg haver saadan hjertelig Villie til Lydagtighed, at jeg er færdig, til min Guds Ære, at lide alt det, som jeg nu skrev. Jeg siger: jeg vil og haver denne stærke hjertelig Villie, og ikke at jeg kan uden Guds Aands Bistand; men ved Guds Aands Bistand baade vil og kan jeg det gjøre; thi uden hannem kan jeg intet gjøre, Joh: 15, 5. Kjærlighed og Villie haver jeg af min Gud; saa vil jeg og bede, at han vil sende mig Kraft af det Høje, som kan komme min

Skrøbelighed til Hjælp, hvilket jeg og veed, han vil giøre; thi jeg er lært af Gud, som der staar i Propheterne, som Jesus selv siger, Joh: 6, 45. Og Faderen har draget mig, saa jeg er kommet til Sønnen; thi hver den, som Faderen drager, han kommer til Sønnen, v. 44; dog ikke saa, at jeg enten haver set Faderen eller Sønnen, eller haver nogen Aabenbarelse fra dennem, uden det, jeg haver af Guds hellige Ord formedelst den H. Aand i mit Hjerte, som giver min Aand Vidnesbyrd, at jeg er et Guds Barn, Rom. 8 v. 16. Nu haver jeg min Frelsers klare Ord og Forjættelse, Joh: 6, 37, at hver den, som saa kommer til hannem, vil han aldrig henkaste; saa udkaster han mig aldrig, saa er jeg udvalgt i Jesum Christum, førend Verdens Grundvold blev lagt, Eph: 1, 4. Ikke for nogen min gode Gjernings Skyld, men han tog mig til Naade i den, han elskte, nemlig Jesum Christum, saa jeg haver Forløsning ved hans Blod til Syndernes Forladelse efter hans Naades Rigdom v. 6. 7. Jeg siger ikke noget til min Ære, det være langt fra; thi af mig selv er jeg daarlig, Skrøbelighed er stor hos mig. Det haver gaaet mig i min Bekjendelse, ligesom det gik Peder i Caipha Sal, thi jeg er Guds allerringeste og uværdigste Tjener; Gud hjælpe mig, jeg haver ikke gjort efter den gode Villie, som Gud haver givet mig, men jeg haver ofte gjort efter mit syndige Kjøds Skrøbelighed. Gud hjælpe mig! Haver jeg været med Petro i Caipha Sal og fornægtet min Frelser tre Gange, saa vil jeg igjen bekjende hannem, mens jeg lever. Jeg haver den stadige Tro, at min Gud ved hans Søns Jesu Blod vil giøre mig ren af alle mine Synder. Jeg skriver ikke noget, at jeg vil hovmode mig selv, det være langt fra; men jeg med Paulo nødes at rose mig imod de falske Apostler, paa det at Verden kan kjende, af hvad Aand jeg taler, jeg mener af Guds Aand. Nu kan jeg finde, at vore falske Apostler |: jeg mener de, som have disputerat med mig:| ikke taler som Christi Apostler og søge Guds Ære, men bruge kloge Fabel, som Peder siger. De søger deres

egen Ære, og deres falske Udlæggelser, kloge Fabel og spidsfindige Trækkeri, ligesom Pharisæerne, haver ikke Ende.

9. Skal jeg nu fuldkommeligen skrive, hvad det er, som de fordølge af Guds Ord, og bevise dem det over af den H. Skrift. I lige Maade skal jeg forklare, hvorfor de gjør det, nemlig til deres egen, Verdens og de rige Mænds Ære, hvoraf ses, at de ere langt anderledes sindede end Christi Apostler, som samlede dem et Liggendefæ i Himlen; men jeg finder, at de, nemlig vore Præster, ere de store Fraadsere, som fylder i Bugen det, de skulde spise Sjøalen med.

10. Den første Punkt, hvilken er en af de største, finder jeg, er imod de Ord, som Frelseren siger Matth. 23, 8: Men I skulle ikke lade eder kalde Rabbi |: det er Mester:| thi een er eders Mester, som er Christus; men I ere alle Brødre, v. 9. Og I skulle ingen kalde Fader paa Jorden; thi een er eders Fader, som er i Himmelen. v. 10. 11. Den, som er ypperst iblandt eder, han skal være eders Tjener. Her ser vi, at ingen Guds Tjener eller Evangelii Lærere maa kaldes Mester eller Magister; thi Christus er selv Mesteren for denne Profession; men de Christne ere alle Brødre, og det i Christo. Og ej heller maa de kalde nogen Fader, thi Gud selv er deres Fader i Himmelen, og han igjentager det, at de maa ikke kaldes Mestere, til videre Stadfæstelse, at det er saa meget strængeligere og alvorligere hans Befaling. Og de af en skændig Hoffærdighed understaar dennem dog at gjøre lige tvertimod, og vil dog være de rette Lærere og Guds Tjenere; men vare de af Gud, saa gjorde de Guds Befalinger |: jeg siger ikke, at de skulde staa og ikke kunde falde, thi det er umuligt:| thi de havde ikke behov at ophøje sig saa, uden de vilde, derfor er det ingen Skrøbeligheds Synd, men det er af en Fader, som er Djævelen, i det de vil som gribe Gud efter Thronen og tage hans Ære. Men det hedder til dennem, som Guds Aand taler ved Propheten Esaias, Cap. 14 v. 12-15: Hvor est du af Himmelen falden, du

skjønne Morgenstjerne (osv.). Vare de Christi Tjenere, saa gjorde de efter hans Befalinger, elskede Gud; da søgte de hans Ære; men nu elsker de dem selv, og søger deres egen Ære, og gjør sig paa den Maade lige ved Gud, træder hans hellige Bud og Befalinger under Fødder. Det er ikke saa med dem som med Hedningerne, som vidste ikke Guds Villie; men de ere den Svend, som veed sin Herres Villie, og gjør dog tvertimod og skal have mange Hug, Luc. 12, 47. De veed nok at skjærpe Christi Ord, Joh: 20 v. 23: Hvilke I forlader Synderne, dem ere de forladne, og hvilke I beholde dem, dem ere de beholdne; item de Ord, som Christus taler hos Matthæus derom, Matth. 16 v. 19. Cap. 18 v. 18. Dog det er langt fra, at Frelseren siger, at nogen skal sidde paa Knæ for dennem, som de vare Guder. Men Frelseren taler om, at vi ere alle Brødre. De maa ikke lade sig kalde Herrer og Mestere, da ere de som Hedningers Afguder, Psal: 115: De haver Øjne og ser ikke, de haver Øren og hører ikke, de haver Næse og lugter ikke etc. Jeg vil sige, som Frelseren sagde, Joh: 9, 41: Vare I blinde, saa havde I ikke Synd, men nu sige I, vi se, derfor bliver eders Synd.

11. Den anden Punkt finder jeg at stride imod Frelserens Ord, Luc: 22, 25: Verdslige Konger regjere, og de, som have Magt over dem, kaldes naadige Herrer; men I ikke saa; den som størst er iblandt eder, han skal være som den yngste. Her ser vi, at ingen Evangelii Lærere maa kaldes Herre, det hører allereneste den verdslige Stand til; men jeg finder ugjærne, at hver fattig Sognepræst lader sig kalde Herre, og af en skjændlg Hoffærdighed haver de ladet sætte i hver Catechismus, at de skal sige til dennem: Værdige, kjære Herre, jeg beder eder, at I ville høre mit Skriftemaal og sige mig Forladelse til for Guds Skyld. Her skal man se en skjændelig Hoffærdighed, tvert imod Guds egne Ord, som Frelseren selv taler med sine allerseligste Læber, saa de kommer den fattige enfoldige Almue til at fortørne sin Frelsere og tjene Djævelen paa

den Tid, som de enfoldige Folk mener, at de øver deres bedste Gjerninger; saa i den Sted, de lade sig kalde Sjælehyrder, da ere de Sjælemyrdere; de ere, som Frelseren siger, Tyve og Røvere, som kommer ikke uden forat stjæle og myrde, Joh: 10. De ere ikke rette Hyrder, men de ere Lejesvende, som flyr; de ere selv Ulvene, som griber og adspreder Faarene, idet de gjør sig selv til Afguder og tager den Ære, som Gud hører til, og driver den enfoldige Almue til at drive Afguderier, som vi nu vil faa at høre.

12. Den tredie Punkt er, at jeg holder for, at Skriftemaal er ikke fornøden, førend man gaar til Herrens Nadvere; thi jeg finder ikke hos nogen af Evangelisterne og ej heller hos den høj-oplyste Paulus, som skriver derom, at Frelseren holdt noget Skriftemaal for sine Disciple, saa at de skriftede for hannem, før han indsatte sin Nadveres Sacramente, og den høj-oplyste Paulus, som havde været i den 3die Himmel og i Paradis og hørte usigelige Ord, hvilke ingen Menneske kan udsige, 2 Cor. 12, han skriver paa det samme Sted, som han skriver Indstiftelsens Ord, at hvert Menneske skal prøve sig selv, og æde saa af dette Brød og drikke af denne Kalk. Han siger ikke, at der skal være een af eder, som enten kaldes Herre eller Mester tvertimod Frelserens egen Befaling, og hannem skal I holde et almindeligt Skriftemaal for, og bøje Knæ for hannem, og han skal lægge hans Haand paa eders Hoved; det være langtfra. Herudi bestaar et af de afgudiske Stykker, som Præsterne driver den fattige Almue til at øve, idet de kommer dem til at sidde paa Knæ for sig og give sig den Ære, som hører den almægtige Gud til og ingen anden. At den af den Hellig Aand oplyste Peder var ikke saa sindet, finder jeg Act. 10. Da Cornelius faldt ned for hans Fødder, da rejste han hannem op og sagde: Stat op, thi jeg er og et Menneske. Jeg finder i lige Maade Act. 14, at da Hedningerne vilde ofre til dem |: nemlig Paulus og Barnabas :| og der de det hørte, reve de deres Klæder sønder, sprunget ud blandt Folket, raabendes og sigendes:

I Mænd, hvi gjøre I dette, vi ere og Mennesker, ligesom I dødelige, og forkynde eder Evangelium, at I skulle omvendes til den levende Gud, som haver gjort Himmel og Jord, Havet og alt det, derudi er. Men vore Præster ere saameget skamfulde (o: skamløse), at de derimod kalder det Offer, de Penge, som bæres til dem paa Alteret. Og hvad skulde det Altere til? efterdi Ofrene ere aflagte; thi Christus er vort fuldkomne Offer. I saa Maade gjør de sig selv til Afguder, at de kommer den enfoldige Menighed til at bedrive Afguderi, og i saa Maade ere de værre end Lejesvenden, ja de ere Ulven selv, som griber og adspredrer Faarene, idet de kommer dem til at tjene Djævelen og af en skjændig Hoffærdighed tager sig den Ære til |: nemlig Knæs Bøjelse:| som hører alene Gnd til, og ingen anden; ja ere lige sindede med den fule Aand Djævelen, som sagde til Verdens Frelser: alt dette vil jeg give dig, om du vil falde ned og tilbede mig, Matth. 4 v. 10. Saa det er jammerligt og bedrøveligt, at før man maa være værdig til at annamme sin Frelseres Legeme og Blod efter hans Befaling, til hans Pines og Døds Ihukommelse, da skal man først nødes til at bøje Knæ for et dødeligt Menneske, og bedrive et skjændigt Afguderi imod sin Samvittighed.

13. Ser jeg, at de Ceremonier, som bruges ved Jesu Legems og Blods Sacramente, er ikke de, som Frelseren brugte, der han det indsatte. Frelseren indsatte det efter Aftens-Maaltid, og i Apostlenes Tider finge hver sin Nadvere først, hvilket man kan se 1 Cor: 11 v. 22. Vore Præster befale tvert imod, at man skal faste. Den Tid Frelseren indsatte Nadverens Sacramente, lod han Disciplene sidde omkring Bordet hos sig; vore Præster befaler, at man skal sidde paa Jorden, paa sine Knæ, for denne ene, og ligesom i Skriftemaallet bedrive Afguderi. Vil nogen sige at, de sidde paa Knæ for Jesu Legeme og Blod, saa svarer jeg strax og siger, at det kan ikke bevises, at Disciplene sade paa Knæ derfor, den Tid Frelseren det indsatte; tilmed sidder ingen paa Knæ paa Jorden og spiser; derfor

ere Borde og Bænke gjorde, at man skal sidde derved at spise. Sad Disciplene ikke paa Knæ for Jesum selv, da han det uddelte, hvorledes skal da nogen sidde paa Knæ for et syndefuldt Menneske, som det uddeler? Det være langtfra. I lige Maade om nogen vil sige, at de sidde ikke paa Knæ for Præsten i Skriftemaalet, men for Gud, saa vil jeg strax svare: saa kunde Peder Apostel, som var Guds Tjenere og var opfyldt med den Hellig Aand, ogsaa ment, at Cornelius kunde sidde paa Knæ for Gud, som havde udsendt Peder at tale med hannem; men se om den høj-oplyste Peder ikke rejser hannem op og siger: stat op, thi jeg er et Menneske. Desforuden tvivler jeg, at vore Præster ere ikke sendte af Gud, men kommer ved det, som i Ritualet kaldes Simoni; de veed vel selv, hvad de er endnu derforuden. Saa haver saadan almindelig Skriftemaal ingen Grund i den hellige Skrift; derfor, nemlig for disse Aarsagers Skyld, kan ingen paa den Tid, nemlig i Skriftemaalet, sidde paa Knæ for Gud, men for Menneskene. Jeg finder og i Indstiftelsens Ord, at Frelseren tog Brødet og brød det, men jeg befinder tvertimod, at vore Præster kommer med mange Oblater. Der Frelseren havde brudt Brødet, siger han: det gjør til min Ihukommelse, det var at de skulde og bryde Brødet, og jeg finder Act. 2, v. 46, Cap. 20, v. 7, at Disciplene brød Brødet; men vore Præster kommer dog tvertimod med disse Oblater. Christus havde ej uden eet Legeme, som gaves for Mange, ligesaa tog han eet Brød og brød for dennem; men vore Præster anvende det meget ilde. Jeg finder i Indstiftelsens Ord, at Jesus siger: tager det hen; han gav dem det ikke i Munden, saa havde han ikke sagt: tager det hen. I lige Maade bød han dem drikke af Kalken, og kan forstaas, at han holdt dem det ikke til Munden, som vore Præster gjør. Vel finder jeg ej heller, at Frelseren indsatte det ved noget Altere, men ved et Bord; thi Alteret var jo i Templet, og vore bruger dog Altere, dog alle Ofringer ere aflagte, og Christus er engang ofret og [har] forsonet vore Synder.

Men jeg kan forstaa, baade dette og mere er Levninger af Papisteriet, og det Altere er kommet af, at Papisterne gjorde et Offer af dette Sacramente baade for de levende og døde. Saa ses, at dette Sacramente er ilde forandret og omstødt.

14. Finder jeg en afgudisk Skik, at man nejer, bukker, bøjer Knæ og gjør store Complimenter for denne Tids onde og ugudelige Mennesker; men jeg finder, at saadan Ære og Knæbøjelse hører alene Gud til. Gud siger det jo selv til Propheten Esaiam, Esa: 45 v. 23: Jeg svær det ved mig selv |: thi han havde ingen større at sværge om:| og et Retfærdighedsord gaar ud af min Mund, derved skal det blive, nemlig for mig skulle alle Knæ bøjes. Paulus siger, Phil: 2 v. 10, at i Jesu Navn skulle alle Knæ bøjes. Men jeg finder ikke, at de maa bøjes for noget Menneske; dog gjør de det, og giver Mennesket Guds Ære, og det er Afguderi. Peder Apostel vilde ikke have det af Cornelio, som før er omtalt, og ej heller Engelen af Johannes, Apoc: 19, 10. Cap: 22, v. 9. Dog gjøre de lige tvertimod. Jeg hører Daarer sige, at de gjør det af Høflighed; paa den Maade kunde Mardochæus ogsaa bøjet sig for Aman og sagt saa, det var af Høflighed; men Mardochæus frygtede Gud, og vilde ikke give nogen anden Guds Ære. Vore Folk frygter ikke Gud, derfor giver de andre hans Ære. Saa kunde de 3 Mænd, som var i den gloende Ovn, bukket sig for Nabocodonosors Billede, og sagt, det var af en Høflighed, Kongen til Villie. Men tro mig, Gud vil ikke være daaret. Daniel kunde og |: om saadan Snak kunde hjælpe:| bedet til Kongen og ikke til Gud. Mattathias kunde og paa den Maade bedet til Kong Antiochi Afgud og sagt saa, at han gjorde det forat tjene Kongen; men saadan Snak gjelder intet. — — — Den som er af Gud, han gruer for det, som Gud hader, som er Afguderi og al Vederstyggelighed. Vil nogen sige, at vi skal ære Øvrigheden, og smykke det paa den Maade, saa svarer jeg strax og siger: Man skal give Kejseren det, Kejserens er, og Gud det,

Guds er, Matth. 22. — — — Vi maa give Øvrigheden Ære, som de ere tilhørende, men vi skal give Gud det, hannem hører til. — — — Dersom saadan Snak kunde hjulpet, saa kunde Daniel og været Kongen lydig, og sagt saa, det var befaleet; men Gud lader sig ikke nøje med Skalkeundskyldninger; men han vil visseligen straffe derfor. Men læg Mærke til, om Gud haver ikke hjulpet baade Daniel, Mardochæos og de 3 Mænd, saa vil han visselig hjælpe baade mig og alle dem, som ere nidkjære for hans Ære; thi hvo som hannem ærer, den vil han og ære, og hvo hannem vanærer, den vil han og vanære. Saa slutter jeg, at hvo som enten bøjer Knæ for Kongen eller noget andet Menneske, han gjør et Afguderi; thi Gud giver ikke nogen anden sin Ære.

15. Finder jeg og en afgudisk Skik, idet de tage Hat eller Hue af for de rige i Verden. Den høj-oplyste Paulus skriver og til de Corinthier, 1 Cor: 11, at naar en Mands-person beder eller propheterer, saa skal han blotte sit Hoved for Gud, og det fordi Christus er Mandens Hoved, og naar en Kvinde beder eller propheterer, da skal hun være med skjult Hoved for Gud. Nu er det den Ære, Gud regner sig til, at Manden skal være med blot Hoved for hannem. Men nu har Djævelen og Verden fundet paa siden, at Verdens rige og hoffærdige Mennesker vil have den samme Ære, og holde sig paa den Maade lige med Gud, hvilket er et hemmeligt Afguderi. — — O Verden, Verden! hvad est Du skamfuld (o: skamløs), hvi foragter Du saa din Skaber. Vil nogen sige til mig, at de tager Hatten af for et Menneske, som for et Menneske, og for Gud, som for en Gud, da svarer jeg strax: det er et Stykke af den Ære, som i Guds Ord tilegnes Gud, som giver ingen anden sin Ære. Desligeste, om nogen siger, at de knæler for Gud, som for en Gud, og for Mennesket, som for et Menneske, da svarer jeg strax, at saadan Knælen og Knæbøjelse hører alene Gud og vor Frelser Jesus Christus til; thi hans Navn er over alle Navne, i hvilket hvert Knæ

skal bøjes. Der staar ikke, at der skal bøjes Knæ for nogen anden. — —

16. Holder jeg for, at Daaben bør ikke at bruges, førend man kommer noget til Forstand, at man kan skjønne paa; thi ellers kan man ganske intet mindes deraf, og det kan aldrig bevises i den hellige Skrift, at der blev noget spædt Barn døbt, men mange, som vare komne til Forstand. Jeg læser Marci 10de, at de førte smaa Børn til Jesum, og han lagde Hænder paa dem og velsignede dem. Skulde de være døbte saa unge, saa tror jeg visselig, at de havde da bleven døbt, eftersom Jesu Disciple døbte langt flere end Johannes, Joh: 4, v. 1. 2. Vil nogen bevise med Omskjærelsen, at Børne-Daaben bør at være, da findes det ikke nogensteds i den H: Skrift, at Daaben svarer til Omskjærelsen, eller Omskjærelsen betager Daaben. Men den hellige Petrus skriver, 1 Petr: 3 v. 21, at Noæ Ark betegnede Daaben, i hvilken, nemlig Noæ Ark, der var ingen smaa Børn. Vilde nogen tænke, at om noget Barn døde før Daaben, det da skulde blive fordømt, saa følger det og, at man skal tro, at alle de, som nu hendøde enten i Moders Liv eller i Fødselen og blive udøbte, skulde blive fordømte. Det være langt fra, eftersom Jesus siger, Matth. 18, 14: Saa er og ikke eders Faders Villie, at nogen af disse smaa skal fortabes. Vel finder jeg, Joh: 3, at Frelseren siger, at hvo som ikke bliver født af Vand og Aand, kan ikke indgaa i Guds Rige; men her taler han ingen smaa Børn om. Jeg finder og hos Joh: 6 v. 53, at Frelseren siger: Uden saa er, at I æde Menneskens Søns Kjød og drikke hans Blod, da have I ikke Liv i eder. Her taler Christus ej heller om smaa Børn; talede han om smaa Børn her, saa skulde det visselig følge, at alle de smaa Børn og unge Folk, som døde, før de kom til Guds Bord, de skulde være fordømte. Det være langt fra. Andet veed jeg ikke at skrive derom, eftersom det er den mørkeste Punkt. Gud oplyse os alle med sin Hellig Aand. Amen!

18. At min og mine Brødres Lærdom er den rette,

vil jeg bevise med Frelserens eget Ord i mange Maader. Først, at vor Lærdom er efter Skriftens klare Ord, men eders efter falsk og forvendt Udlægning, hvilket af dette ringe Skrift let er at se. For det andet ses det, at I søge eders egen og denne Verdens Ære. Derfor er eders Ord falsk; men vi søger ikke vor egen Ære, derfor er vor Lærdom den sande. Læs Frelserens egne Ord herom, Joh: 7, v. 17. 18. For det tredie vil jeg bevise det med Frelserens egne Ord, Luc: 6, 26: Ve eder, naar alle Mennesker lover eder; thi saa have deres Fædre gjort imod de falske Propheter og Lærere. — — Men han siger tilforn, v. 22: Salige ere I, naar Menneskene hader eder og afskille eder og bande eder og bortkaster eders Navn for Menneskenes Søns Skyld. Her og paa mange flere Steder i Evangelio ser vi af Frelserens Spaadom, at vor Lærdom er den sande. Saa gik det i Kong Achabs Tid; de falske Propheter elskede Kongen; men den rette og sande Guds Prophet, hannem lod han fængsle, ligesom vor Herre¹⁾ haver gjort imod min Medbroder i Troen, Trængsel og Lidelse. Saa haver det gaaet fra første Verdens Tid, og saa gaar det [til] Verdens sidste Ende; thi Djævelen skal kaste nogle af os i Fængsel, Apoc: 2, v. 10, at vor Tro skal prøves og være kosteligere end det forgængelige Guld, som prøves i Ilden, til Lov, Pris og Ære, naar Jesus Christus nu bliver aabenbaret, 1 Pet: 1 v. 7. Men vi haver det Haab, at Gud vil vist betale os i Himmelen. Vi glæder og fryder os; thi de have saa forfulgt Propheterne og Apostlerne, som vare før os. Naar de udstøder os af Synagogen, sætter os i Band, og forfølger os fra et Sted til et andet, da glæder og fryder vi os; thi vor Løn er stor i Himmelen, ligesom Apostlerne ginge glade fra Raadet, da de vare hudstrøgne, og glædedes de, at de havde været værdige at lide Forsmædelse for Jesu Navns Skyld, Act. 5 v. 14.

¹⁾ Herved menes vistnok Kongen, der havde ladet Brochs Medbroder Morten Støttrup fængsle.

19. Veed jeg fuldkommeligen, at alle de Skikke og Cereemonier, som her bruges imod Guds Ord, ere gjorte til Menneskenes Ære, og til at forklejne Guds Ære, saa det er noget af det Dynd og Dræk, som Satan udspyede i Papisternes Tider, da ingen turde sige Paven imod, da han tvingede Konger og Fyrster til at kysse sine Fødder. Da kom Lærerne til den Myndighed, at alle skulle knæbøje for dem og give dem Guds Ære, og dette fik den salige Guds Mand Doct: Morten Luther ikke udryddet, før han døde.

20. Saa veed jeg og, at de falske Propheter og Lærere bliver æret, fordi de viser paa den brede Vej, som fører til Helvede, hvilken er let for Kjødets; men de sande Guds Sendebud bliver hadet, for de viser paa den snævre Sti, som fører til Livet, hvilken er tung for Kjødets; thi Menneskene leve efter Kjødets, og der er faa, som vandre den snevre Sti og finder Livet, Matth: 7, v. 14. Frelseren siger i samme Capitel, at der skal komme glubende Ulve i Faareklæder, og vi skal kjende dem paa deres Frugter. Men Frelseren siger videre v: 22: Paa den Tid skal mange sige til mig: haver vi ikke prædiket i dit Navn etc. v. 23, da skal jeg sige til dennem: jeg kjender eder aldrig, gaar bort fra mig, I Misdædere. O tænker, tænker eder om, og forliger eder med eders Modstander, mens I ere med hannem paa Vejen.

21. Saa haver vi nu hørt, naar Præsteembedet kom til saadan Myndighed, nemlig under Paven, da Kongerne ikke turde sige imod, da ophøjede det lede Dyr sig saa, af hvilket her findes endnu Levninger. I haver nu set vor Frelasers Spaadom om de gode og falske Propheters Lykke, og hvorledes det nu hos os fuldkommes. Desligeste begges Løn og Straf. Saa faar jeg nu i Jesu Navn at slutte min Tale for Lejlighedens Skyld; men ellers kunde jeg nok alting vidtløftigere forklare, hvilket jeg og næst Guds Hjælp agter at gjøre paa en anden Tid. Jeg kunde og skrive meget mere om den Kjærlighed, Ydmyghed, Godsets Al-

mindelighed og meget mere, men for Lejlighedens Skyld slutter jeg nu med denne Gang til videre.

22. Til sidste Slutning lover jeg at tjene og be-
kjende min Frelser for Menneskene, saa vil han og be-
kjende mig for sin Fader i Himmelen. Om end Liv og
Sjæl vansmægter udi mig, saa vil jeg aldrig lade af at be-
kjende min Gud og hans hellige Ord og ypperlige Ære,
som er over al Fornuft, ligesom hans Visdom og Guddoms
Prægtighed. Jeg vil prædike min Guds Navn i mit kjære
Fæderneland i alle Kjøbstæder og Landsbyer. Hvo som
ikke vil tro mig, saa vil jeg tage den hellige Skrifts Bog
og bevise min Tale af, og overbevise dem deres Blindhed.
Og om end Liv og Sjæl vansmægtes i mig, saa vil jeg dog
aldrig tie min Guds Ære. Naar jeg ikkun haver hannem,
saa skjøtter jeg hverken om Himmelen eller Jorden. Gud
styrke mig med sin Hellig Aand! (L. S.).

Dette at være ganske conform med Originalen testerer

J. Pallesen,

pro temp. Minist. Notarius.

Efterat alle Formaninger vare prøvede til dette Menneskes
Omvendelse baade den Tid for Retten og siden af Hr.
Alsing i Nibe efter Provstens Commission til hans Hustru,
som han paa den Tid alene fandt hjemme, og dog des-
værre forgjæves, fandt Provsten sig foraarsaget, denne Sag
for Hr. Stiftamtmand Gyldenchrone og Hr. Biskop Trellund
at angive, fra hvilke Provsten fik Ordre, efter itererede
Formaninger, Mennesket fra sit Skoleholderembede at sus-
pendere, og ham siden til Paakjendelse for Provsteretten
at indstævne, som og skete.

Anno 1735 d. 31te Martii comparerede i Hornum
Kirke paa Provstens Vegne, i hans lovlige Absence, Marcus
Alsing, Sognepræst for Nibe og Voxlev Menigheder, samt
Assessor Jens Pallesen, Sognepræst for Hornum Menighed,
og Jens Sparre, Sognepræst for Sønderup og Suldrup Me-
nigheder, til Provsterettens Sættelse, forat tiltale og paa-
dømme Jens Christensen Broch, forrige Skoleholder udi

Bislev, for hans kjætterske og fanatiske Lærdomme og Beskyldninger, som han med Tale, Skrift og vrang Undervisning har brugt, til de enfoldiges Forførelse og til forgribelig Beskyldning og Injurie imod baade Øvrigheden og Præsteembedet. Hvor da for Retten fremstod Jacob Brun, Degn til Hornum Menighed, som til Jens Christensen Broch for hans Malversation at tiltale og actionere af Provsten var beskikket og beordret, og producerede Rettens Stævning, de dato 17de Martii sidst, som han begjærede i Retten læst, paaskreven og Acten tilført, hvor den og lydelig blev oplæst; er af følgende Formalier:

[Stempel] Nr. 18. Sex Skilling 1735.

Laurids Laurberg, Sognepræst for Sønderholm og Frejlef Menigheder og Provst over Hornum Herred, gjør vitterligt, at eftersom I, Jens Christensen Broch, forrige Skoleholder i Bislev, baade med Ord og Skrift har vist eder med mange djævelske og ugudelige Meninger at være fordærvet, og tillige har søgt og endnu søger samme eders sjæledødende Vildfarelser til andre uden Blusel at udstre, hvorover eder den 14de Martii sidst er forkyndet Suspension fra eders Skoleholder-Embed, som I selv forud havde forladt, saa beaarsages jeg efter Øvrighedens Ordre med 14 Dages Stævning |:formedelst I ved Hus ej er at finde:| at indkalde eder, saasom I hermed og kaldes og indstævnes for Provsteretten i Hornum Kirke at møde den 31. Martii, Kl. 9 Formiddag, Acter, Documenter at anhøre, paa Spørgsmaal at svare og Dom at lide, ej alene paa eders Skoleholder-Embed, som I saa ilde har misbrugt, men og for eders andre grove Forgribelser i eders Skrift imod Øvrigheden, Prædike-Embedet og andre brave Folk, item imod Sacramenterne og den i Landet ved kongelig Lov og Ritual fastsatte Kirkeskik, den I formastelig bespottet og forkaster, og særdeles eder fra Alterens Sacramente nu over Aar og Dag af pur Foragt har entholdet. I vilde da medtage og producere, hvad I til eders Befrielse tjenligt er-

agter, da udj Sagen skal blive handlet, som Lov og Ret medfører.

Sønderholm den 17de Martii 1735.

L. S. Laurberg (L. S.).

Hvorpaa skreven:

Anno 1735 den 17de Martii har vi underskrevne, Peder Nielsen og Joen Jørgensen, begge af Sønderholm, lovlig forkyndet denne Stævning for Skole-Huset i Bislev, og som Jens Christensen Broch ej var hjemme, læste vi Stævningen lydelig for hans Hustru og leverede hende Copi deraf. Saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord. — Sønderholm ut supra.

Peder Nielsen. Joen Jørgensen.

Læst for Retten i Hornum Kirke den 31te Martii 1735
testerer J. Pallesen.

Derpaa blev Jens Christensøn af Retten 3 Gange paaraabt med høj Røst, om enten han eller nogen paa hans Vegne var tilstede; men ingen svarede, angav sig eller mødte. Hvorpaa da Jacob Bruun fremlagde en formelig Suspension fra Skoleholder-Embedet, som til bemeldte Jens Christensøn Broch af Provsten var udstedt den 10de Martii sidst og lovligen forkyndet for hans Bopæl i Bislev den 14de Martii, hvilken med sin Paaskrift han begjærede for Retten læst paaskreven og Acten tilført, lydende som følger:

No. 20. Fire og Tyve Skilling 1735.

Efterdi I, Jens Christensøn Broch, som uu paa andet Aar har baaret Navn af Skolebeholder i Bislev |: dog uden Constitution dertil enten af Øvrigheden eller Herskabet, eller foregaaende Examination af Herreds-Provsten:| har baade med Ord, Lærdom og Skrift bevist Eder med mange djævelske og ugudelige Meninger at være fordærvet og befængt; I har og uden Blusel søgt samme fordærvede og sjæledødende Vildfarelse til andre at udstrø, og i saa Maade arbejdet, flere af Jesu dyrekjøbte Sjæle med eder

selv at forføre fra den rette Saligheds-Vej, fra den rene Augsburgske Confession og fra den sande Lutherske Lærdom, som i den hellige Skrift og vore symbolske Bøger er befattet, og formedelst vore allernaadigste Kongers Lov og Kirkeritual i Landet med sine uskyldige og opbyggelige Kirke-Skikke ere anordnede og fastsatte. Tilmed har I udi eders Skrift angrebet baade Øvrigheden og Prædikeembedet paa Ære, Embede og Lempe, og over alt dette endnu viser eder saa halsstarrig, og I ej ved nogen Formaning vil lade eder bevæge til at afstaa eller igjenkalde eders forgribelige og sjæledødende Vildfarelser. Efter min Øvrigheds Ordre foraarsages jeg derfor: 1. Eder hermed ved disse udskikkede fra Skoleholder-Embedet ganske og formaliter at suspendere. 2. Ogsaa al Prædiken, Lærdom og Undervisning, enten offentlig eller hemmelig, eder ganske at forbyde, helst af saa forgiftet en Kilde ej kan flyde sundt Vand. Hvad eders kriminelle Forgribelse imod Øvrigheden og Prædikeembedet samt imod Kirkeordenen, der dog under højeste Pæn er fastsat udi høj-kongl. Lov, pag: 204, imod alle sværmende og vilde, fanatiske Aander, angaar: Da reserverer jeg den til højere Øvrigheds Paa kjendelse og Anstalt. Imidlertid erbyder jeg eder, til min Guds Ære og eders samt flere dyrekjøbte Sjæles Frelse, at dersom I vil endnu tage imod sunde Raad, kjende og afstaa eders grove Vildfarelser, saa er jeg beredt derudi at gaa eder til Haande, og at forklare eder eders Vildfarelsers Vederstyggelighed, med al Sagtmodighed, og tillige eder den rette Vej at vise til Omvendelse og Salighed ved Guds Ord og Aand.

I vidrige Fald har I eder selv at beskyldte, naar eders arme Sjæl i saa ugudelige Baand gaar Djævelen i Klørne; tillige skal I svare for Guds Domstol til den Ulykke, som I fører over andre Jesu dyrekjøbte Sjæle, dem I enten har forført eller herefter ved Guds Tilladelse faar Lejlighed at forføre. Jeg haaber at være ren for al eders Blod, som den der har gjort og vil gjøre det, som jeg forstaar og

formaar under Guds egen Raad og Kraft, indtil Gud og min Afsløsnings-Tid ender mit Arbejde, hvad Gud og hans forfulgte Menighed kan være til Tjeneste. Sønderholm den 10de Martii 1735.

L. S. Laurberg,

Provst over Hornum Herred.

Var paaskreven:

Mandagen den 14de Martii 1735 vare vi 2de underskrevne hidskikkede fra Herreds-Provsten i Hornum Herred med denne Suspension-Forkyndelse for Jens Christensøn Broch, hidindtil Skoleholder i Bislev; men som vi indfandt os i hans Bopæl eller Skolehus i fornævnte Bislev og ikke fandt ham hjemme, blev denne Suspension lydelig og tydelig, Ord fra Ord, oplæst for hans Hustru, og i Paahør og Overværelse af Sognepræsten i Nibe, velærværdige Hr. Marcus Alsing, og derefter hende en ligelydende Copi heraf leveret til hendes Mands Efterlevelse ved sin Hjemkomst, hvilket vi hermed tilstaar og bevidner. Bislev ut supra Anno 1735.

Daniel Christensøn.

Niels Jensøn.

Læst for Retten i Hornum Kirke d. 31te Martii 1735.
test. J. Pallesen.

Degnen Jacob Brun gjorde derpaa Irettesættelse, at efterdi Jens Christensøn Broch ilde har misbrugt sit Skoleholder-Embedet til de enfoldiges Forførelse, i Stedet for deres sande Undervisning, at da den ham forkyndede Suspension ej alene maatte staa ved Magt, men han og ganske fra Skoleholder-Embedet maatte blive dømt. Hvorvidt ellers Provsteretten fandt sig beføjet at dømme og kjende paa hans grove Crimina, indstillede han til deres egen gode Skjønsmhed.

Som da Jens Christensøn Broch ikke enten selv eller nogen paa hans Vegne var tilstede, blev Sagen af den Aarsag indtil om Eftermiddagen Kl. 2 opsat. Actum Hornum ut supra.

Marcus Alsing. J. Pallesen. J. P. Sparre.

Samme Dag, Klokken 2, da Retten skulde igjen begyndes, mødte Provsten selv med forindmeldte Brødre og Assessorer, og efter at den indstævnedes Jens Christensøn Broch paa ny trede Gange var paaraabt, om enten han eller nogen paa hans Vegne i Retten vilde møde, og ingen indfandt sig; før Provsten da vilde skride til endelig Dom, lod han indhænde den fra hans Excellence Hr. Stiftamtmanden og hans Højærværdighed Biskop Trellund indgaaede Resolution og Ordre, som for Retten blev oplæst, paaskreven og Acten tilført, lydende saaledes:

Velærværdige og Højærede Hr. Provst!

Som vi endnu maa fornemme, at Jens Christensøn Broch, forrige Skoleholder i Bislev, halsstarrig vedhænger sine grove Vildfarelser, og man ikke kan have noget Haab, at han derfra vil lade sig omvende eller tage imod Sandhed: Saa haver Hans Velærværdighed denne Sag imod ham, som allerede efter Hans til os derom indkomne Notice ved Retten er anhängig gjort, til endelig Doms Erholdelse at lade prosequere, hvornæst vi forblive Hans Velærværdigheds

Tjenstberedvillige Tjenere

Viborg d. 24de Martii 1735. C. Gyldencrone. J. Trellund.

Læst for Retten i Hornum Kirke d. 31te Martii 1735,
testerer J. Pallesen.

Hvorpaa blev da Dom i Sagen afsagt saaledes:

Da Jens Christensøn Broch med grove og ugudelige Vildfarelser ses at være indtaget, og de samme ej alene søger alle forekommende at tilbringe, men og selv disse Vildfarelser haardnakkelsen vedhænger og ej ved nogen kjærlig Formaning vil lade sig overtale at afstaa, saa kjendes ej alene Suspensionen ved Magt, men han og som en sværmende Kjætter fra sit Skoleholder-Embedet i Bislev aldeles fradømmes og derefter afsættes bør, og Skolehuset til Paaske at fraflytte og ryddeligt gjøre, at den nyantagne og approberede Skoleholder deri kan ind[komme] og den der nu hyrdeløse Ungdom til Undervisning antage.
— Angaaende hans formastelige og ugudelige Crimina:

1. At nægte sin Konge, Øvrighed og Overmænd sin skyldige Veneration af Hovedets Blottelse og Legemets Bøjelse, vide hans Skrifts 14de og 15de Articul, kan vi ej anderledes anse, end som et Crimen læsæ Majestatis, helst han i Slutningen af sin 14de Articul ej undser sig at kalde slig skyldig Veneration for Kongen selv et Afguderi.

2. Da han som en privat Person forkaster Skriftestolen, Børnedaaben, Alterens Sacramentes Ceremonier, og de af saa mange christelige og højlovlige Konger, fra Christiano 3tio indtil vores nu regjerende allernaadigste Arveherre og Konge, Christianum Sextum, inclusive, fastsatte og gudeligen indrettede Kirkeskikke, i høj-kongl. Lov og Ritual, kan vi ej anderledes anse ham end som hans Kongel. Majestæts Mandaters modvillig Overtrædere, der ej alene imod Lovens 1ste Bog 1ste Cap. 1 Art. pag. 3, men og mod Lovens 6te Bogs 1ste Cap. 4de Art. samt Ritualets Fortale sig criminaliter har forgrebet.

3. Da han skjelder Landets Proprietarier uden Distinction for ugudelige Folk, item skjelder Landets Præster, Provster og Biskopper, en Del fordi de ej fører Embedet efter hans fanatiske og anabaptistiske Forskrift, en Del fordi de tager imod det uskyldige og af vores allernaadigste Souverains selv hjemlede Tituler af Herr og Magister, for Tyve, Røvere, Mordere, Skalke og Ulve, dermed har han fortjent Lovens Straf udi bemeldte Lovs 6te Bogs 21de Cap. 2den samt 6te og 7de Articler.

4. Da han i sit Skrifts Slutning, og derhos i sit Svar paa Provstens til ham i Bislev Kirke gjorde 9de Spørgsmaal, vil prætendere og ved truende Skrift søge Godsets Almindelighed iblandt Folk, saa alle Ting skulle være tilfælles, kan vi ej anderledes anse dette end som et münstersk og oprørske Paafund, som meriterer en misdædisk Straf.

Alene, da vi maa anse disse Crimina alt for grove udi denne gejstlige Underret at paadømme, saa henvises til højere og vedkommende Forum hans fortjente Straf ham at tildømme og determinere. I lige Maade hensættes det

til Hr. Biskoppens Slutning, om der med saa ugudeligt et Menneske, som af pur Foragt nu over Aar og Dag har sig entholdet fra Sacramentet og med ingen christelig og kjærlig Formaning vil lade sig omvende, ikke bør skrides til Bands Lysning, og, i Tilfælde af Halsstarrighed, til Bandsættelsens Fuldbyrkelse.

L. S. Laurberg.

J. Pallesen.

J. P. Sparre.

Efter dette skulde man formode, at det næste Skridt maatte være, at Sagen indkom for Landemodet. Dettets Protokol indeholder dog ikke noget derom¹⁾. Af det følgende fremgaar derimod, at Jens Broch med Familie snart derefter har begivet sig til Kjøbenhavn. Provsterettens Dom er altsaa bleven ved Magt.

Hvorledes den afsatte Skoleholder har ernæret sig i Kjøbenhavn, vide vi ikke. Men da hans Hustru her fødte et Barn, og Faderen ikke gjorde Mine til at faa det døbt, kom der atter Uro i Lejren, som følgende Aktstykker vise:

Biskop Worm til Gehejmeraad J. L. Holstein.

Højædle og Velbaarne Herre.

For allerunderdanigst at efterleve Deris Kongelig Majestets Allernaadigste Villie, mig ved deres Excellence tilkiendegivet²⁾, hafver jeg haft den Mand for mig, der holder sit Barn fra den hellige Daab. Jeg handlede med ham i al Sagtmodighed og Kierlighed, først allene, siden da Mag. Mossin var hosværende. Omendskiønt han blefv saaledis ofverbeviist, at hand til sidst ei vidste at sige et Ord imod, saa blefv dog Slutningen, det han ingenlunde vilde lade Barnet døbe, med mindre det maatte skee af en vis Præst uden Vidners eller Fadderes Oferværelse. Af hans Tale erfarede klarligen, at han er af een Studioso, ved Nafn Støtterup, forført til de saa kaldede Qvækernes og Jacob

¹⁾ Medd. fra Provinsarkivet i Viborg.

²⁾ Formodentlig mundtlig, da skriftlig Ordre ikke findes i Oversekretærens Brevbog.

Bøhmes Vildfarelser, som hand og sad med sin Hat paa Hofvedet al den Tid, jeg talede med ham, som var imod tvende Timer.

Jeg lod ham forstaae, Deris Kgl. Majestet vilde aller-naadigst, at hand, indtil videre, skulde [holde] sig inde i det Huus, hvor hand boer, samt ingenstæds gaae hen, hvilket hand lofvede, men sagde derhos, saa fik hand hafve noget at lefve af. Derpaa gafv jeg ham een Slæt Daler, og hand gik bort. Jeg tror, hand holder sit Løffte og blifver hiemme.

Jeg skal føie Anstalt, at tvende andre Præster paa Mandag besøge ham og endnu forsøge, om hand staaer til at bringes i bedre Tanker.

I det øfrige forblifver jeg, næst al Velsignelses trohierteligste Tilønskning, med al Veneration

Kjøbenhavn, 17 Martii 1736.

C. W. Worm.

Naar Jens Broch overfor Biskoppen havde antydnet, at han mulig vilde lade sit Barn døbe, dersom det kunde ske i al Stilhed ved »en vis Præst«, saa kan det efter Forholdene ikke være tvivlsomt, at han tænkte paa Waisenhus-Præsten Enevold Ewald. Denne maa strax være bleven underrettet om, at Broch paa denne Maade havde udmærket ham fremfor Hovedstadens andre Præster; thi allerede Dagen efter tilstillede han en af sine Foresatte i Waisenhus-Direktionen følgende Brev¹⁾, der skulde vise, at hun dog ikke gjorde fælles Sag med Separatisten:

Præsten E. Ewald til Konferentsraad J. W. Schröder.

Wohlgebohrner Hr. Conferentz-Rath!

Nachdem ich von dem Hⁿ Conferentz-Rath vernommen, dass man mir beymessen will, als wenn ich auff eine oder andere Art möchte mit Theil haben an dem Betragen des Schulmeisters aus Jütland, Jens Christensen Brocks, in

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet, Indlæg til Oversekretærens Brevbog 1736, Nr. 331.

Ansehung seines Kindes, das er nicht hat wollen tauffen lassen, und davon er sich soll haben verlauten lassen, dass er wohl mit gewisser Bedingung es von mir wolle tauffen lassen; so habe nicht umhin können mit wenigen meine Unschuld in dieser Sachen darzulegen, obschon ichs durch Gottes Gnade für mein Theil als geringes ansehe, dass ich von diesem oder jenem so oder anders gerichtet, beschuldiget und verläumdert werde.

Was denn dieser Jens Brock betrifft, so habe ihn zwar seit verwichenem Sommer gekannt, auch mit ihm etliche mahl geredt, und von ihm vernommen, was für besondere Meynungen er in einem und andern hege. Allein dass ich ihm keines Weges Beyfall gegeben, oder in seinen Meynungen ihn gestärcket, sondern vielmehr anders zu überzeugen gesucht, wird er nicht in Abrede seyn können. Ja, da ich ihm nicht habe beypflichten wollen, hat er nicht allein mir starck widersprochen, und ist sehr übel mit mir zufrieden gewesen, sondern er ist seit verwichenem Sommer niemahls mehr zu mir gekommen, viel weniger hat er von diesen Sachen etwas mit mir gehandelt oder geredt; ja ich habe nicht einmahl gewust, dass er sein Kind nicht hat wollen tauffen lassen, ehe ichs von andern vor sehr wenigen Tagen habe erzehlen hören. Ja ich muss gestehen, dass es aus angeführten Uhrsachen, wegen dessen so zwischen uns etwa für mehr als drey Viertel Jahr vorgefallen, mit fast unglaublich fürgekommen, dass er sollte von mir verlangen, dass ich sein Kind tauffen sollte.

Es ist ja ohnedem gnugsam bekandt, dass ich in der Sache nicht mit ihm eines Sinnes bin, sintemahl ich nicht allein meine Kinder habe tauffen lassen, ohne das geringste wider diesen oder jenen Umstand einzuwenden, sondern auch selber den Tauff-Actum bey des Hⁿ Justitz-Raths Hoyers Töchterlein neulichst verrichtet. Doch was soll ich sagen! ich habe mit Verwunderung hören müssen, dass man mich beschuldiget, als wenn ich öffentlich gelehret, dass die Gottlosigkeit der Gevattern, Eltern, Lehrer etc.

köndte der Tauffe der Kinder ihre Krafft benehmen, da ich doch das Gegenheil gelehret, Obschon ich wie billich mehr als einmahl wider das leichtsinnige und ärgerliche Verhalten solcher Leute gezeuget; Im übrigen aber gäntzlich überzeugt bin, dass der getreüe Heyland seine Gnade, die er solchem Kind erworben und darbiethen lässet, demselben um solcher ärgerlichen Menschen willen nicht entziehen werde.

Mein Hochgeehrter H^r Conferentz-Rath werden dieses als eine kurtze, doch wohl gegründete und aufrichtige Erklärung in Ansehung dieser Sachen aufnehmen, und meine Unschuld erkennen, der ich übrigens, nebst Anwünschung alles wahren Wohlergehens, aus der Gnadenfülle unsers getreüen Heylandes verharre (etc.).

Copenhagen d. 20. Martij 1736.

E. Ewald.

Brevets Omslag med Udskriften mangler; men at Schröder har været Adressaten, kan næppe betvivles. At denne har tilstillet Oversekretæren i Kancelliet, Gehejmeraad J. L. Holstein, Brevet, maa formodes efter den Plads, hvorpaa det findes i Rigsarkivet.

*Præsterne Bredenbergs og Terchelsens Indberetning til
Biskop Worm.*

Høy-Edle og Høy-Ærværdige Hr. Biscop.

Mandagen d. 19. Martii 1736 besøgte vi 2de underskrevne Guds Ords Tienere efter Deres Høy-Ærværdigheds Befaling een Mand, boendis i Landemærket, naunl. Jens Christensen Broch, og fandt ham i sin Boelig tilligemed sin Hustru, som laae udi Barselseng og hafde sit nyfødte Barn hos sig. Da vi vare indkomne, hilsede vi ham paa det venligste og bad ham ikke fortryde paa, vi kom 2de paa eengang. Thi vi kom udi een god Meening og for hans bedste at fremme, hvortil hand svarede: Hiertet er over alt forraskeligt, vi maatte selv viide at prøve det, med meere saadant. Men vi, uden at svare til sligt, aabnede vores Ærinde for ham, angaaende hans nyfødte Barn

som hand loed ligge hen uden at opofre det til Gud udi Daaben, og adspurdte ham, hvorefter hand gjorde sligt? Om hand ikke troede, Daaben var indstiftet af vor Frelsere Christo Jesu endog for de umyndige og nyfødte Børn? Til hvilket, der hand svarede, at hand ikke tilfulde var overbevist derom, foreholdt vi ham Christi udførlige og ubedragelige Vidnesbyrd, Math. 28, 19. Act. 2, 38. 39. Eph. 5, 26. Joh. 3, 5.

Det første af disse Sprog, Math. 28, udlagde vi for ham paa denne Maade, at Ordenes egentlige Oversættelse er denne: Gaaer hen, gjører alle Folk til (mine) Disciple, døbendis dem etc. lærendis dem etc. Vor Herre befalede sine Apostle at gjøre Folk til hans Disciple, og de Midler, som saadant skulde udrettes ved, blev befattet i de følgende Ord: døbendis og lærendis. Nu blev de umyndige Christi Discipler ved Daaben. Men Jens Christensøn, som vel kunde finde sig i det første, blef ved at nægte det sidste, foregivendis, han kiendte mange Studentere og Lærde, som intet vilde viide af denne Forklaring¹).

Det andet Sprog, Act. 2, foreholdt vi ham paa denne Maade, at Apost. formanede eenhver til at lade døbe sig til Syndernes Forladelse, fordi Forjættelserne vare dem og deres Børn tilsagde. Hvor det er øyensynligt, at saa mange, som have Deel i Forjættelserne, de have og Frihed til Daabens Velgierning at nyde, hvilket som Apostelen vidner om Børnene saa vel som om de voxne, saa gjorde man de umyndige Uræt, om man vilde skille dem ved denne Velgierning. Men Jens Christensøn vilde ikke viide af saadant. Hvorpaa vi forestillede ham det 3die Skriftens Sprog til de Eph. 5, hvor Apostelen udførlig lærer, at Christus elskte Menigheden og helligede den og rensede den formedelst Vandbadet udi Ordet, deraf vi underviiste

¹ Til disse »Studentere og Lærde« kan sikkert regnes Studenterne Hans Bidstrup og Ped. Chr. Thaysen. Om den sidstes Forhold til Jens Broch s. Helveg, Den danske Kirkes Historie eft. Ref. 2. Udg. II, 52). Flere nævnes ndf. S. 348, Not. 1.

ham, at som Christus hafde givet sig hen for alle Mennesker, saa vel de umyndige som voxne, saa blev de umyndige deelagtige i saadan hans Gienløsning ved Daaben, hvor de iførte dend Herre Jesum Christum, Gal. 3, 27. Men efterat Jens Christensøn længe havde stridet denne Sandhed imod, og havde tilsidst intet at sige, da dend blev malet ham tydelig for Øyne, blev han utaalmodig og sagde, at vi havde studeret paa, hvad vi vilde siige til ham, derimod var hand ubered og kunde saa ikke fuldkommelig svare, som han vilde, og om vi endskiøndt paamindte ham om, at saadant var een Sandhed, hvilken vi hverken hafde lærdt idag eller igaar, og at hand, saavelsom eet hvert Menneske, burde give Gud Æren, som havde kundgiort saadan Sandhed saa tydelig og bevist de umyndige saadan Naade, at de maatte af Vredens Børn blifve Guds Børn ved Daaben, saa dog alligevel forblef han ved sin eengang fattede Tanke, at Børne-Daaben var ikke saa vist grundet i Guds Ord.

Vi forreholt ham derpaa det 4de Sprog udaf Joh. 3, 5: uden nogen bliver etc. og viiste ham, hvor ond og ubarmhiertig han var imod sit eget Barn, at han vilde skille det ved Guds Rige, idet hand vilde ikke tillade det at igienfødes af Vand og Aand. Men Jens Christensen svarede, at i disse Ord taledes intet om Daaben, Igienfødselen skeede ikke ved Daaben, ingen blev igienfødt, førend hand var kommen til Aar og Alder. Daaben var alleene een Bemærkelse og en Figur paa et nyt Lefnet, hvilket ikke kunde kiendes hos Børn, og andet saadant meere, som hand blandede tilhobe. Der vi nu gjorde alt det, vi kunde, for at viise ham Sandhed, og forklarede af Guds Ord for ham, hvorleedis Igienfødselen skeer ved Daaben, neml. at med Vandet udøser Gud sin Aand, som virker Troen i de umyndiges Hierter, ved hvilken de omfaune Jesum deres Saliggjørere, faae Syndernes Forladelse, befries fra Satans Magt og blifve Guds Børn, svarede hand, at vores egen Luther havde sagt os om Daabens Betydning: den gl.

Adam skal dødes etc. Vi viiste, at dette var sandt og forklarede for ham, hvorledis eenhver skal betiene sig af sin Daab i dette Fald; hand maatte vogte sig for at kalde Daaben en blot Bemerkelse, og havde hand læst det ene i Luthers Catechismo, saa hafde hand jo og læst det andet, som gaaer foran: Hvad er Daabens Brug og Ende? At den virker og udretter i os etc. Men Jens Christensøn hafde ingen Øjne til dette, og som nand ikke vilde høre meere deraf, sagde hand, det var vores Babelske Væsen, hand stødte sig i Særdelighed paa, og da vi spurde ham, hvad han forstoed ved det Babelske Væsen, sagde hand, det var de Ceremonier, som blef brugt ved Daaben; ja endog Daabens Forretning selv stoed ham ikke an, da hand vilde hafve Børn dyppt ned i Vandet, i Steden for at at overøses med Vand. Her anvendte vi nu ald muelig Flid for at opklare ham de skønne og ypperlige Guds Kirkes Ceremonier ved Daabens Forretning, og i hvad Henseende de bruges, samt hvorudi Daaben egentlig bestaar, spurde ham ogsaa, om hand ikke ogsaa hafde hørt saadan Forklaring af andre Guds Tienere, baade hvad Exorcismus og de andre Ceremonier andgaar. Men Jens Christensøn vilde ingen Forklaring viide af at sige, og da vi bade ham, at hand skulde betænke sig udi Herrens Frygt og Paakaldelse, blev hand utaalmodig og svarede, at vi vare blinde, ja vi vare Ugudeligheds Venner; naar nogen vilde begynde paa et nyt Lefnet, som hand og hans Med-Brødre, saa kom vi til dem og vilde føre dem fra deres gudelige Forsæt; men de ugudelige kom vi intet til. Der vi nu spurde, hvem de ugudelige vare, svarede hand, de vare saa mange, saa utallige overalt i hele Byen, som gik til Herrens Bord og blefve dog de samme ugudelige. Vi bade ham da, at hand skulde siige os nogle af de mange, hand vidste. Der det nu blev ved Beskyldningen alleene, formanede vi ham at vogte sig for at synde saa modtvillig mod det 8nde Bud, hvor den Almægtige Gud forbyder at siige falsk Vidnesbyrd imod sin Næste. Det er een let Sag at ud-

raabe sin Næste for ugudelig, men vor Herre vil kræve Regnskab paa hin Dag. Da faldt endelig denne Beskyldud paa nogle Folk, som boede i samme Huus, af hvilke [hand] hafde hørt Eeder og Banden. Vi sagde ham derpaa, hvorledis vi lærde alle Mennesker at beviise deres Troe af deres Gierninger, og flye saa vel denne Synd som andre. Men spurte derhos, om hand nogen Tid hafde aabenbaret sligt for deres Lærere endten Magst. Hans Mossin eller andre, da vi vare fuldkommen forsichrede om, at som de Guds Mænd lærte Herrens Vei retsindeligen, saa skulde de og i Særdeleshed forreholde disse Mennesker deres Synd, og giøre alt det, de kunde, til deres Forbedring. Men her blev Jens Christensøn særdelis ifrig over det Magister-Nafn, taledes os temmelig haardt til, at vi loede os kalde Mestere tvertimod Frelserens Ord. Vi derimod omgikkes ham med Sagtmodighed, sagde, hand maatte gierne kalde os med vore Døbe-Nafne, dem vi hørte med Fornøjelse, men forresten var der indtet at støde sig paa Sagen selv. Døberen hafde taget mod dette Navn af sine Disciple, Joh. 3, 26, og Frelseren i det anførte Sprog hafde alleene straffet dem, som vilde være Mestere over Troens Lærdom. Hand kunde derpaa læse det eene saa vel som det andet udi Texten, hvor der tales om at kalde nogen Fader; hans Børn kalde ham jo Fader, og det Fadersnavn tog han imod uden Synd. Men her blev det forvildede Menneske saa urimelig, at hand svarede, at hans Børn maatte kalde ham Fader, thi de vare ikke Lærere udi Meenigheden, men om nogen var Lærere udi Meenigheden, saa maatte hand ikke kalde noget Menneske, end ikke sin naturlige Fader, med dette Nafn, og i hvorvel vi forreholdt ham det fjerde Bud med Alvorlighed, saa var der intet at vinde ved ham, men hand blev ved i sin Urimelighed.

Der vi saaledes merkte, at Manden aabnede for os een sin Vildfarelse efter dend anden, og at hand søgte Andledning til at overskielde os, bade vi ham med ald

Sagtmodighed, hand vilde dog lade Guds Sandhed finde Rum hos sig, og som vi især vare komne efter Befalning for hans Barns Skyld, at han skulde lade dette nyfødte Barn igienfødes ved dend salige Daab, forargede hand sig heftig over de Ord: at igienfødes ved Daaben, og iblandt meget andet sagde, at vi løy, naar vi bad denne Bøn efter Daabens Forretning: Vor Herris Jesu Christi Fader, som dig haver igienfød formedelst Vand og dend Hellig Aand etc., thi der skeede ingen Igienfødelse, naar vi overstenchte et Barn med noget Vand, som vi kunde holde imellem eet Par Fingre. Og som hand var heftig herudi, spottede hand og med de smaa runde Brød, som bruges hos os udi Herrens Nadvere; falt saa derfra til at skielde paa Luther og prise Calvinus, at tale om Udvælgelsen paa de haardeste Calvinisters Maade, og endelig yttrede hand sig med dend bekjendte Jacob Böhms, Kvækernis og andre Fanatiquers Daarlighed, at Christus er eet Lius endog i Hedningerne. Vi svarede kortelig til alt saadant og bade ham i Særdeelighed for Jesu Skyld, hand skulde ikke bruge sin Tunge til Bespottelse, vi vilde beviise for ham af Guds Ord, at Igienfødelse skeede udi Daaben. Derpaa igentog vi Frelserens dyrebare Ord, Joh. 3, 5 og confererede dem med Ordene Tit. 3, 5 og viste ham, det tydeligste os mueligt var, at Igienfødelsen skeer udi Daaben. Men der Manden længe hafde trættet imod og sagt, at Igienfødelsen var eet nyt Lefnit, bade vi ham, hand vilde bevise sligt af Skriften. Der nu saadant var ham umueligt, det hand nogle Gange tilstoed, og hand til sidst ikke vidste, hvad hand vilde siige, udbrød hand i de bespottelige Ord: Er vel dend Vand, som der tales om Joh. 3, den ureene Vand, som I benævner ved Daaben? Hvilket der vi hørte og aldrig kundet tænkt, at sligt skulde blive talet af noget Menneske i eet Land, hvor Evangelium saa reent og purt forkyndes, og Propheten Esaiæ Spaadom Cap. 49, 23 har Stæd, blefve vi overmaade bedrøvede og sagde ham, at vi nu vare tvungne til at efterleve vor Herres og Frelseres Befalning

ikke at kaste Helligdommen for Hunde og Perler for Svin, Matth. 7, 6. Derpaa vi vendte os til hans Hustrue, formanede hende med Alvorlighed, og bade hende bedre at skionne paa Guds Naade. Men der hun svarede os, at hendes Mands Ord var hendes Ord, forlode vi det ugudelige Par og gik vor Vej.

Saadant at være passerit testerer vi med egne Hænder.
Kbhvn. 21. Martii 1736.

A. Bredenberg.

G. Terchelsen.

Biskop Worm til Gehejmerraad J. L. Holstein.

Høiædle og Velbaarne Herre.

Jeg gafv mig den Ære afvigte Løverdag d. 18 [o: 17] hujus at tilmelde Deris Excellence, hvorledes jeg samme Dag hafde haft forige Schole-Holder Jens Christensøn for mig, samt med al Sagtmodighed og Kierlighed søgt at bringe ham i bedre Tanker. Siden hafve tvende Guds Tienere i samme Ærinde besøgt ham, men hvad derved blev frugtet, maatte det behage Deris Excellence at fornemme af indsluttede Nr. 1¹⁾). Desforuden forklarer Nr. 2²⁾), hvad ham angaaende er sket, medens hand var i Jylland. Jeg hafde bekiendtgjort bemeldte Jens Christensøn Deris Kongelig Majestets allernaadigste Villie, at han ej, indtil videre, skulde gaae ud af sit Huus, i hvilket han opholder sig. Sligt lofvede han helligen, og jeg troede hannem. Imidlertid kom hand denne Dag hid, hvor jeg boer³⁾), og lod sig forlyde, det hand ej nu kunde blifve hiemme, siden sligt maatte anseeis, som han var i Arrest; lagde og til, at hand behøfvede noget til sin og sines Ophold.

Jeg talede da ikke med ham, men lod ham atter gifve

¹⁾ Se foran, S. 336 ff.

²⁾ Udtog af den foran, S 307 ff, meddelte Udskrift af Hornum Herreds Justitsprotokol.

³⁾ Denne Udtryksmaade tyder paa, at Worm endnu ikke var flyttet ind i Bispegaarden, der var bleven saa haardt medtagen i den store Brand 1728.

fire Mark, samt ombede, at hand, indtil videre, vilde holde sig inde. Sligt tilsagde hand, men jeg sætter nu ei længere nogen Troe til hans Løfter, som jeg og i ingen Maaede seer, at med ham, for mig, bliver noget videre at udrætte.

I det øfrige forblifver jeg stedse, næst al Velsignelses troehiertigste Tilynskning, med megen Veneration

Kiøbeuhavn 22. Martii 1736.

C. W. Worm.

Erklæring afæsket det theologiske Fakultet, om Børn burde døbes mod Forældrenes Villie.

Stormægtigste, Allernaadigste

Arve-Konge og Herre!

Efter Eders Kongel. Maj.ts allernaadigste Befaling ved Hans Excellence Hr. Geheime-Raad i Geheime-Conseil og Ober-Secreterer von Holstein til os, at vi allerunderdanigst skulle give vores Theologiske Betænkning, eftersom her i Staden nu findes en Mand og hans Hustrue, hvilke hidindtil skal have bekiendt sig til den Lutherske Lærdom og Augsburgiske Confession, men nu skal giøre sig en scrupel over at lade et deres Barn døbe: om mand da saadant et Barn imod dets Forældres Villie kand lade døbe, og om mand ligesaa imod Forældrenes Villie kand tage saadant et Barn fra Forælderne, for at lade det opdrage udi den sande Christelige Troe. Da have vi samme i Guds frygt med hinanden overvejet, og ere mine, Biskop Worms, og mine, Prof. Wøldikes, allerunderdanigste Tanker derom, som følger:

Da der er bleven anvendt al Flid baade af mig, Biskop Worm, og af Præsterne Mag: Mossin, Mag: Hviid, Mag: Olrog, Mag: Bredenberg og Gødert Terkelsen ved Underviising af Guds Ord at føre Jens Christensen Broch udaf sin Vildfarelse, men det altsammen har været forgiæves, saa holder vi for, at Jens Christensen Brochs Barn bør døbes, samt at der siden bør af Kirken drages Omsorg, det samme bliver underviist i den Troe, til hvilken det, naar det døbes, ved andres Mund forbinder sig.

Skeer det sidste ikke, da maatte een og anden ej uden nogen Føye tænke, at Daaben var kun en Skik, med hvilken, naar det(!) var til Ende, kunde Barnet overlades Forælderne, hvilke uimodsigeligen, saa viit man kan skionne, vil med Tiden tilbringe det deres egne Meninger.

Til at Barnet bør døbes, formeener vi os at have følgende Aarsager:

1. Børn have Ret at komme i Pagt med Gud. Dette Barn er født af Forældre, som ligeledes ved Daaben bleve indlemmede i Guds Meenighed, da Gud tilsagde at være deres og deres Sæds Gud.

2. Barnet har ey Ret til den Naades Pagt af sine Forældre, men af det Løfte. Gud haver givet samme Forældre og deres Børn; hvilket Forældrene til Barnets Skade hverken kand eller bør forandre, og endskiønt Forældrene ey selv forlange Barnet døbt, saa holder vi for, det den høyeste Øvrighed vil vel vaage for, at sligt et Barn, som ingen Deel haver i sine Forældres Vantro og Vanart, nyder den Ret, som Gud det saa naadeligen haver forundet.

3. Barnet er undfanget og født i Synden. Det behøver at igienfødes. Sligt kand ey, den Stund det er spædt, skee ved Ordet: Thi bør samme ej nægtes det eneste Middel, hvorved Guds Naade det tilegnes i dets spæde Alder.

4. Naar Guds Kirkes Foster-Fader eller andre Guds Børn drager Omsorg for, at Barnet vorder opfødt i den sande og saliggjørende Troe, det og ey lades i Forældernes Hænder, da forsvinder den Frygt, at de skulle forvirre det.

5. Vi begriber ey, at Forældernes Synd og uforsvarlige Vantro kand berøve Barnet sligt et Saligheds Middel, hvilket aldrig nogen skulde eller kunde negte det, saafremt Forældrene vare blevne ved Guds Sandheds Bekiendelse, men at de ere vigede derfra, deri er det spæde Barn aldeelis uskyldigt.

Men derimod er min, Prof. Steenbucks og Prof. Reusses, allerunderdanigste Meening, som følger:

At tage et Barn med Magt fra Forælderne imod deres Villie og at føre det til vores Kirkes Samfund, er aabenbarligen en Sag af høystfarlig consequence. Thi hvorledis ville det efter saadant et Principium gaae med vor Kirkes Lemmer under fremmede Religioner og Sector? Overalt er det meget tvivlsomt, hvorviit at en Kirkes Magt naaer over et Barn, som staaer under saadanne Forældres Magt, som fuldkommeligen har skilt sig fra den, fra dens Sacramenter og fra al dens kirkelige Samfund. Vi maae tilstaae vores Svaghed og bekiende, at vi hidindtil endnu ingen sikkere, visse og tilforladelige Grunde seer for os, udaf hvilke dette Spørsmaal kunde fuldkommeligen og grundeligen besvares. Saa gaaer ogsaa Theologorum almindelige og ordinaire Lærdom ikkun didhen, at man skal antage til Daaben saadanne Forældres Børn, som bekiender sig til den Christen Kirke, hører Ordet, bruger Sacramenterne og staaer i Kirkens udvortes Samfund. Men dette finde vi ikke hos dem, at man skal med Magt tage Børnene og end fra saadanne Forældre, som undslaaer sig fra Sacramenterne og vores Kirkes Samfund. Efter disse Omstændigheder maa det vel være det sikkerste endnu at handle videre med Forælderne selv, endnu en Tidlang at overbære med dem, at søge at overvinde dem med Kierlighed og overbeviisende Underviisning, og at føre dem til Sandheds Kundskab, og i det ringeste at naae saa meget hos dem, at de endelig godvilligen tilstæder, at deres Børn ved Daaben indlemmes i den almindelige Christen Kirke.

Dersom det skulde komme an paa nogle Omstændigheder, saa kand det uden tvivl være den faderlige Kierlighed, i hvilken Kirkens Forstandere ikke alene imod de skrøbelige, men endogsaa imod dem, som have grove Vildfarelser, kand condescendere for at vinde dem, meere sømmeligt og sikkrere at eftergive noget, end at for deres skyld Barnet skulle blive udøbt eller fratages Forældrene med Magt. Men hvad da for Egensindighed, Ondskab, modtvillig Gienstridighed eller andre slige Lyder ere hos

Forælderne, de kand jo paa dem desforuden paa alle retferdige Maader straffes. Skulle det ved slige Omstændigheder vare en Tidlang, saa kand Daabens Opsættelse ikke betage Barnet dets Samfund i Guds Rige. Vores Kirke lærer, at det ikke fordømmer, at man mister Daaben, men at man foragter den. Men dersom imidlertid Barnet skulle komme i Fare at døe, saa har mand da meere Grund til at ikke oppebie Forældernes Villie og Consens.

Hvilke vore Theologiske Tanker vi samtligen i alledybste Underdanighed indstiller til Eders Kongel. Maj^{ts} egen allernaadigste høye Skønsomhed, og efter vores allerunderdanigste Pligt stedse til vor Død forbliver

Eders Kongel. Maj^{ts}

allerunderdanigste Tro Pligtskyldigste

Tienere og uafsladelige Forbedere

C. W. Worm. J. Steenbuck. M. Wøldike. J. F. Reuss.

Kbhvn., d. 13. Apr: a. 1736.

Da Kongens Anskuelse maa antages nærmest at have stemt overens med det af Steenbuck og Reuss afgivne Votum, maatte der altsaa gribes til en anden Udvej end Daabstvang, og det blev da Landsforvisning, som det fremgaar af følgende kgl. Reskript¹⁾:

Til Politimester og Borgmester Erik Torm.

C. 6tus

Vor Naade tilforn. Af den til vores Gehejmeraad i vores Gehejmeconseil og Oversekretær i vores danske Cancelli, os elsk. Johan Ludvig von Holstein, Ridder etc. under d. 19de hujus indsendte Relation, betræffende Jens Christensen Broch i vores kgl. Residens-Stad Kjøbenhavn, der ikke vil lade sit Barn døbe, have vi ladet os allerunderdanigst referere, at efter at os elsk. Christen Worm, efter din med ham gjorte Aftale, havde til sig kaldet bemeldte Jens Christensen Broch og handlet med ham af Guds Ord

¹⁾ Sjællandske Tegnelser.

i al Sagtmodighed og Kjærlighed, men fundet ham ubevægelig og fast halsstarrigere i sine Vildfarelser end tilforn, har du ladet hannem til dig kalde og foreholdt hannem, at han med Familie efter 8 Dages Forløb skulde rejse fra Kjøbenhavn, og 14 Dage derefter være ude af vore Riger og Lande, hvorpaa han skal have svaret dig, at naar han saa' vores Haand og Segl, vilde han rejse, men før ikke, hvilket Svar han og skal have givet dig tvende Gange derefter, naar du ham om hans Bortrejse har ladet erindre, hvorudover du allerunderdanigst haver forespurgt dig, hvorledes du dig imod ham havde at forholde. Thi er hermed vores allernaadigste Villie og Befaling, at du tilkjendegiver bem. Jens Christensen Broch, at saafremt han ikke afstaar fra sine Vildfarelser og lader sit Barn døbe, skal han forføje sig af Kjøbenhavn inden 8 Dage, og siden af vore Riger og Lande inden 3 Ugers Forløb, med mindre han derefter skulde ville nedsætte sig paa et af de Steder i vort Rige Danmark, hvor det allernaadigst er tilladt, at de af fremmede Religioner sig maa opholde. Derefter (etc.). Gottorp d. 25. Maj 1736.

Det kunde formodes, at Jens Broch en Tid har været hjemme i Jylland, og at et Besøg af ham i Viborg Stift har været Anledningen til, at Biskoppen her i April 1736 inddrog Oplysninger om hans tidligere Færd¹⁾. Men blive der kunde han jo ikke, da han havde Forvisningsdommen hængende over sig, med mindre han vilde »afstaa sine Vildfarelser«, og dertil var han ligesaa lidt villig som hans Læremester, Morten Støttrup.

I Sommeren 1737 finde vi Jens Brock i Malmø, hvor der var en Kreds af pietistisk vakte fromme Mennesker, særlig paavirkede af Præsterne Peter Murbeck og Ubechel, blandt hvilke der kunde formodes at være Jordbund for hans sekteriske Lære. Stort fik han dog ikke udrettet her,

¹⁾ Se foran, S. 306 Not.

ikke blot fordi Murbeck, der var forflyttet til Helsingborg, ilede tilbage til Malmø for at advare sine Venner mod Brochs Lærdomme, men ogsaa fordi der for Raadstueretten i Malmø rejstes en Retssag imod Jens Broch, hvilken efter lange Vidneforhør endte med, at han 17. Okt. 1737 dømtes til at forvises fra Riget og overføres til Kjøbenhavn¹).

Da Sverig saaledes var lukket for Jens Broch, maatte han se at komme andensteds hen. Efter Tilbagekomsten til Kjøbenhavn indgav han en Ansøgning til Kongen, om at hans Hustru og Børn indtil videre maatte blive der, da et af Børnene var sygt. Selv vilde han snart rejse bort. Denne Ansøgning bevilligedes under 21. Nov. 1737²).

Dermed ophører, hvad vi for Tiden vide om Jens Christensen Broch. Formodentlig er han som andre af de mest haardnakkede Separatister gaaet til Altona, hvor der var et Fristed for saadanne, eller til Hamborg.

¹) Alexander Rydberg, Peter Murbecks Virksamhet i Skåne. S. 57-63. — Efter at ovenstaaende var sat, er jeg bleven opmærksom paa, at der i Gl. kgl. Saml., 123 Fol. (Nr. XXIII) findes et udateret orig. Brev fra J. Chr. Broch, skrevet i Raadhusfængselet i Malmø til hans •elskelige• Venner Jochum Frederik Camradt, Niels Kruse og Johan Capito (i Kjøbenhavn), hvori han udførlig skildrer sit Fængselsophold og med Kraft hævder sine separatistiske Anskuelser. Brevet kan maaske ved en senere Lejlighed blive meddelt.

²) Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 307. Oversekretærens Brevbog 1737—38, Nr. 701.

Bidrag til Separatismens Historie i Christian IV's Tid.

(Fortsættelse).

3. Separatisterne paa Frederiksberg.

I det foregaaende (S. 99 ff.) er der meddelt nogle Efterretninger om Separatisterne paa »Frederiksbergs Amager« eller »Ny Amager ved Frederiksberg«¹⁾, der, som Pontoppidan siger, »levede som Anachoreter, i Forventning om at den gyldne Kirketid snart skulde frembryde, og de imidlertid kunde holde sig ubesmittede fra Verden²⁾«. Da jeg ved Gjennemsyn af det betydelige Materiale til hin Tids Kirkehistorie, som Knud Heiberg har samlet, senere er stødt paa nogle flere Aktstykker vedrørende den samme lille Koloni af stærkt religiøst bevægede Mennesker, der havde vendt det bestaaende Kirkesamfund Ryggen og under J. P. Pipers Ledelse havde samlet sig paa Frederiksberg, skal nogle Tillæg til den tidligere Artikel her meddeles for største Delen hentede fra E. Pontoppidans Samlinger (Thottske Mnskr. 736 i Fol.).

Deres Eminence,

Høyædle Velbaarne Høyærværdige H. Biskop!

Efter Deres Høyærværdigheds Befalning har jeg været 4re Gange udreist til Friderichsberg Amag, at tale Piper og de andre, som findes paa Gaarden hos ham, til rette af Guds Ord, at de skulde tage deres Fornuft fangen under

¹⁾ Ogsaa Navnet »Vester Amager« forekommer paa samme Tid.

²⁾ J. Møller, Tidsskrift for Kirke og Theologie IV, 169.

Christi Lydighed, giøre det ene, som Guds Ord tilholder, og ey forkaste det andet. Hvad der er hver Gang blefven handlet imellem dem og mig, har jeg saa nøye, som jeg har kundet, optegnet, og sender det til Deres Høyærværdigheds Eftersyn, om saa maatte behage.

Petersen¹⁾, den første jeg talte med, hører taalmodelig, svarer ordentlig og blifver stille, naar Beviis af Guds Ord leggis for ham, saa jeg skulde haabe, hand er at bringe til Sandhed. Brandt syntest mig i førstningen at være under Petersens Væsen, men jeg fandt ham siden heel frygtsom for at høre Overbeviisnings Ord, saa at hand gierne slaaer Ofverbeviisning fra sig, naar noget ham for sterk at svare til fremsettes, ved at sige: jeg er ikke for disput, vil I skrifve, saa kand bedre svares. Taisen er aabenbare nock resolverit at blifve i det Sind, hand er, hand tør nægte, uden ald Betenksomhed, hvad som virkelig findes skreven i Guds Ord og anføres imod hands Meening, uden at tilstaa Feil, naar det leggis ham for Øyne, som hand sagde icke var. Piper bekiender frit og negter icke det, ald hands Gierning udviiser, som er, at hand paa det høieste er resolverit at holde ved det engang af ham fattede daarlige. Hand søgte at afvende, jeg icke skulde tale ved hvem jeg taledede, naar hand var hiemme, og hindrede mig fra at faa de eenfoldige Mandfolck og Qvindfolck paa Gaarden i tale. Jeg forbliver (osv.).

Kiøbenhafn d. 24. April 1736.

Jens Olrog.

Udskrift: Deres Eminence, Høyædle, Høyærværdige Hr. Christen Worm, Biskop over Siellands Stift.

Relation

om hvad der blev handlet imellem Piper og de andre i hans Gaard, beliggende paa Friderichsbergs Amager, af mig underskrevne, d. 16. 18. 19. 23. April.

d. 16. April

Var jeg paa Friderichsberg Amager i Pipers Gaard, og som

¹⁾ Cort Petersen (ved en Trykfejl staar foran, S. 108, Carl P.).

Piper var gaaet til Byen, talte jeg med Petersen og Taisen i Nærværelse af Pin(?). Jeg begyndte min Tale deraf, at jeg var kommen til dem efter Øfrigheds Befalning og kunde forsikre dem, at alle forstandige, som frygter Gud, bar Sorrig derover, at de hafde skilt sig fra Guds Kircke, som er iblant os, til Guds frygts store Nedbrydelse.

1. Petersen sagde: Mand blev ey ureen ved at gaae til Kirke iblant onde; men hand hafde fundet iblant dem, som separerede sig, redelige Siæle, og var saa bleven hos dem. Jeg spurdte: Om hand ikke troede, der vare sande Guds Børn, som ey separerede sig? Og der hand svarede: jo! gav jeg ham det Raad, hand skulle see at overtale de, sig separerede, fra Separation; Og fick til Svar; det lod sig icke end giøre. Hand meente ellers, at menniskelig Befalning om at gaa til Kircke ey kunde forbinde Christne. Jeg lærde ham 1. at Kirckegang var for sig selv ey Guds Dyrkelse, men hørte til udvortis Orden, som Mennisker kunde forbyde, og 2. at Christne, som nyder offentlige Velgierninger af Gud saavelsom hemmelige, ere forbundne at dyrcke Gud offentlig som hemmelig.

2. Taisen sagde: Gud boer ey i et Huus, som er giordt med Hænder; og fick til Svar, at dersom mand af dend Aarsag ey maatte samle sig at dyrcke Gud i Kircken, maatte for samme Aarsag og ingen Forsamling skee i dette Huus, i dette eller noget andet Huuses Kammer, hvor de dog forsamlede sig. Jeg sagde ham videre, at Jesu Apostle separerede sig ikke engang fra den jødiske Kircke, men gieng op til Templen for at bede, Act: 16. og at de Ebræer forbydes at forlade deres Forsamling, Cap: 10. Hand sagde, at *ἐκκλησία* var ey Forsamling, men Indsamling, og jeg viiste ham til Jac: 2. hvor det samme Ord, *ἐκκλησία* undtagen, bemærcker Forsamling. Jeg har en anden Gang viist Piper til 2 Thess: 2. v. 7, hvor *ἐκκλησία* findes.

d. 18. April

Talede jeg med Piper i Eenrum. Hand sagde: Kircken er et Afguds Huus, fordi mange holder sig for gode Christne

for Kirkegangs Skyld og bedrifver Afguderie med Kirkegang, og at Kirkegang derfor gjør ureen. Jeg viiste ham af 1 Cor: 10. at den Spise, som var ofret til Afguder, forureenede ey den, som reen var; Kirkegang langt mindre; og fick dette Svar: Det er kun Fornuft, I fremfører. Da han objicerede dette Sprog: Gud boer ey i et Huus etc. og fick Svar som Taisen før, sagde hand: Vil I tillade mig, jeg maa siige jer imod, hvad i prædiker, og lade de nærværende dømme, vil jeg komme i jer Kirke paa Søndag; hvorpaa jeg vidste ey at sige andet, end at Orden krævede, der skulle ties, mens der prædikedes, og vilde hand tale med mig, naar Prædiken var til Ende, skulde det gierne være ham tilladt. Hand objicerede videre Christi Ord, Joh: 4. v. 23. og jeg svarede ham, at Sandhed der er Evangelium i sin Klarhed, som sættes imod det gamle Testamentes Forbilleder, som sees af Joh: 1. v. 17., og Sproget er saa ey mod Kirkegang; at Jesus gik selv op til Templen, siden hand taledes disse Ord/: dog dend aandelige Tiid, Jesus taler om, der skulde komme, var allereede begyndt, der hand taledes:/.

Fremdeles sagde Piper om den Hellige Nadvere, at hand ey behøvede den. Jeg sagde til ham. Behøver I Prøvelse, saa behøver I og Nadveren, thi begge føyes tilsammen 1 Cor: 10. og naar I siger til jer Tienere: Gaaer ind i det Kammer og gjør det, er der dobbelt Befaling. Da jeg lærde ham videre, at Apostelen agter Nadveren som en fornøden Ting, og sætter den mod de Corinthiers Kierligheds Maaltid, og befaler den ved dette Ord: Jeg overantvorder; sagde han: at overantvorde bemerker ikkun at tilkiende give. Der jeg siden ved en Leylighed foreholdt ham sin aabenbare urigtige Forklaring angaaende Ordet /:overantvorde:/ svarede hand: I hænger alt ved det Ord.

Piper sagde og, angaaende Lærerne: I ere Menniskere og ey Guds Tienere; og blev saa svaret: Øvrighed er af Gud, Rom: 13. dog de har middelbar Kald af Menniskere. Jeg begierte af Piper at tale med de andre; men hand

sagde, de ønskede, de ikke skulde tale med mig eller nogen Præst.

d. 19. April

Kom jeg, som de vilde samle sig og drikke Thee. Petersen taledede om: det er ingen Communion, naar der er værdige og uværdige tilsammen ved Nadveren. Jeg svarede ham af Jesu Lignelse om sig, som et Viintræ, og de Christne, som Træets Greene, saaledes: En i Træet indpodet og indgroet Green, som har sin Saft af Træet, har ingen Skade deraf, at der findes fortørrede Greene omkring den, har ey heller Foreening med dem, men med den Green, som er en frisk Green i Træet, i hvor langt fra den sidder henne i Træet, hvorudi de begge groer. Han infererede deraf: En Gartner skierer de tørre Greene af, saa bør uværdige udelukkes, 1. Cor: 5. Jeg svarede: Gartneren skierer vist de tørre Greene af; men saa længe en indpodet Green holder sig grøn, at der er Haab, den bliver en god Green, og der ey er fuld Vished, at den er tør, afskiæres den ey, men naar det er utvivlagtigt, den er tør, afskieres den.

Brandt moverede nogle Dubia angaaende den Hellige Nadvere, som hand sagde, hand vilde have Underretning om. Men som jeg bød mig til at handle derom, sagde hand: [vor] Discours var turbulent, og da jeg foreholdt ham, hvor stille det var gaaen af imellem Peterssen og mig, blev hand ved sin Paastand, og sagde, hand vilde nok handle skriftlig med mig, som jeg og offererede mig til.

Piper kom til, som formeente, der var ey Aand ved Johannis Daab, saasom Jesus siges at døbe med den Hellig Aand. Jeg beviiste af det klare Sprog Act: 11. v. 15. 16. at Aanden, Jesus siges at døbe med, er mirakelske Gaver, sc: at tale med nye Tunger. Men hand svarede: der var intet saadant at see af anførte Sprog.

Vi talte tilsammen, om en Christen kunde faae Kraft af dend Hellige Nadvere til Christendom at øve? Jeg beviiste det af 1. Cor: 12 v. 13. Som hand nu nægtede, Sproget at handle om dend Hellige Nadvere, beviiste jeg, det hand-

lede derom, saaledes: 1. I de tvende foregaaende næste Capitler handles ex professo om dend Hellige Nadvere. 2. I det tiende Cap: tales om Velsignelsens Kalck, og en Kalck er det, man skienkes af. 3. At skienkes til een Aand [er] sammenføjet med at døbes til eet Legeme. Og hvad skal vel Skienkelsen, som føyes [sammen] med det første Sacramente, betyde, uden det andet Sacramente?¹⁾ 4. Det heder i 1. Cor: 10 v. 17 om Brødet i Nadveren: Eet Brød, eet Legeme ere vi mange, og hvor skulde ey selv-samme Tale-maade /: at skienckes til een Aand:/ forstaaes om samme Hellige Nadvere. Hand svarede: Det var Slutninger, det var Bespotelse; hand vilde viise Steenbuch²⁾ det, om jeg torde det skrive. Jeg skref det, for at de nærværende eenfoldige, som den Tiid hørde til, ey skulde tæncke, jeg talte til dem, hvad jeg ey vilde vedstaae; og skrev derhos, da Piper og Taisen begierede det, efterfølgende af min Tale til dem: Naar et Menniske, som har prøvet sig effter Pauli Formaning, annammer det i vor Kirke brugelige Sacramente, da faaer hand derved Naade-Gaver af Gud til at forblive eet med Gud, ligesom ved det kraftige Guds Ords Hørelse etc: /: dette efter Begiering er skrefvet til nøyere og bedre Betragtning:/.

Taisen talte om vor Kirkes Kierlighed, at den var intet. I Stæden for den gamle Kirke hafde sine Kierligheds-Maaltiider og brød Brødet, var vor Kirckes Kierlighed falden til nogle smaa tynde Abblater; og om Communione bonorum. Jeg svarede intet til det første, og Piper, som var hos, blev stødt ved mine Geberder, som hand sagde tilkiendegav Foragt.

d. 23. April

Mødte jeg Brandt i Gaarden, og kom i Tale med ham om Prøvelse; hand meente, mand skulde prøve alle dem, mand vilde søge dend Hellige Nadvere med. Jeg sagde

¹⁾ Bevisførelsen er ikke videre tydelig. I 1. Cor. 12, 13 staar jo: Vi ere jo alle døbte i een Aand til at være eet Legeme . . . og vi have alle drukket af Kalken til at være den samme Aand.

²⁾ Den theologiske Professor, Dr. Hans Steenbuch.

ham Apostelens Ord: hvert Menneske prøve sig selv. Hand siger: Achans Synd kom over gandske Israel, Jos. 7. Jeg sagde ham Apostelens Ord: den uværdige æder og drikker sig selv Dommen. 1. Cor: 11 v. 29. Dernæst svarede hand, hand var ey for at disputere, vilde jeg sende ham det skriftlig, vilde hand svare skriftlig.

Brandt talte siden om, at naar hand følte Guds Kraft hos sig, var den Vey, hand vandrede paa, ey mod Guds Villie; jeg svarede ham, at mand skulde meere dømme om sin Tilstand af Guds Ord end egen Følelse, og at god Følelse var bedragelig, naar vi gjør mod Guds klare Ord.

Hand sagde videre: At naar mand hafde Kierlighed til sin Fiende og kunde gaae ham imod med Sagtmodighed, havde mand Guds Aand. Jeg bad ham randsage, om den Kierlighed mod sin Fiende var ey falsk, og sagde ham, at naar en ikke lydte Sandheds Ord, var dend Kierlighed, hand syntes at have, ey af rette slags. Thi Sandheds Ord igienføder, Jac: 1. Sandheds Ord helliger, Joh: 17. Jeg sagde videre, at Hedninge bringe det ofte saa vidt, at det synes, de har Kierlighed mod deres Fiender, og jeg fik af ham det Svar: der var meget at sige om Hedninge. Jeg begierede af Brandt at tale med de iblant dem, jeg ey hafde talt med, og hand sagde ja og gick ud.

Piper kom eene ind. Da jeg begierede det samme af ham, sagde han: det nyttede intet, det var baade mig og dem til Besværing. Jeg begierte det atter og sagde, jeg vilde paa det korteste og eenfoldigste i een Connexion give de eenfoldige en Idee af det, som bliver lærdt i vor Kirke om vor Naturs Fordervelse, Guds Maade at faae os til sig etc: etc:, paa det de skulde see, der er intet, hvorfor nogen bør fraskille sig. Men hand talede om, jeg hafde ey Guds Ord dertil, hvilket Mundheld hand jevnlig ofte har ført i vor Samtale. Hand talede derpaa om Peter Nicolai Holstes Lærdom, at den var den rette. Spurte mig, om jeg vel kunde, som Holst, viise, jeg hafde den rette Lære, ved at lide, som hand leed. Jeg svarede, at dersom Piper og

hands gode Venner hafde Haand over mig og andre Lærere, og jeg skulde saa enten lære det, hand meente var Sandhed, eller gaa fra Embede og Verdens Velfærd, haabede jeg ved Guds Bistand at kunde udvælge det sidste. Og jeg fick af ham til Svar, at hand vel vilde, der maatte være nogen, som skulde underviise og formane i Meenigheden, men at de skulde være andre end jeg og de, som ere Lærere.

Derefter spurdte hand mig om Holstes Naadsens Aar efter Begiering fra Holst, og der jeg hafde svaret ham dertil, gick jeg bort, uden at faae flere i Tale.

Kiøbenhavn, d. 24. April A° 1736.

Jens Olrog.

Deris Excellence,

Høyædle og Velbaarne, Høyærværdige, Høyædle og Velbyrdige, Velærværdige, Velædle og Velbyrdige Høyst- og Høyst-ærede Herrer¹⁾!

Da for nogen Tid siden blev efter Kongelige allern. Befalning udi Friderichsbergs [Amager] og Walbye holdet Huus-Inquisition angaaende nogle Løsgiangere, som sig der hafde opholdet og tilføyet nogle af Hoffets Betientere Overlast om Aftenen paa Konge-Veyen til Kiøbenhafn, kom jeg derved i Erfaring, at udi forige Spise-Mester ved Weysen-Huset Piper hans Gaard beliggende udi Friderichsberg var Mistancke, at særdelis ved Natte-Tiider fandtes Eendeel fra Staden ubekjendte Personer, som holdte de allernaadigst forbudne Forsamlinger. Jeg eragtede derfor for det første, og førend Jeg som Verslig Øvrighed mig derudi kunde melle, nødvendig, saadant Hans Høyærværdighed Biskoppen at notificere, om disse Vildfarende icke maaskee kunde af Guds Ords Tienere udi Mindelighed og ved Underviisning igien kaldes til Kirken, saa at derved disse forbudne Conventicula uden anden Rigueur kunde vorde ophævet. Hvilcket da hands Høyærværdighed ogsaa fandt for got at foranstalte,

¹⁾ Uden Tvivl Missionskollegiet, i hvilket Geh.-Raad J. L. Holstein var Præses.

og til den Ende ordinerede Magister Jens Olrog paa Guds og Kirkens Vegne saadant at foretage. Mens Udfaldet var denne, at disse Personer, som bemælte H^r Mag: Olrog haver talt med, og udi hands Relation og Brev, her anlagt, navngives, icke til nogen Omvendelse vare at formaae. Og da jeg nu har faaet Underretning, at deres Excellence, Høyst- og Høytærede Herrer ere af hands Kong. May. i slige Tilfælde som Commissarier allernaadigst denomineret: Altsaa finder jeg for Haanden icke nødvendig, Sagen hands Kong. May. selv allerunderdanigst at foredrage, mens adresserer mig først med den mig fra hands Høyærværdighed tilsendte Relation til Deres Excellence, Høyst og Høytærede Herrer, icke paatvilende, at De jo, i Anledning af det Dem gifne Commissorio, deslige Uorden, som sig nu paa nye igien indsniger og udbreder, remederer. Og, som jeg efter min allerunderdanigste Pligt og Skyldighed bør holde over Loven og Forordningerne, samt straffe dem, som der imod handle og leve, eller denunciere det hands Kongl. May. og dismere i dette Tilfælde, da disse Personer aabenbare og halsstarrigen icke aleene ofvertræde, mens ogsaa contradicere baade Guds og Kongens Lov; Alt saa vilde Deres Excellence, Høyst og Høytærede Herrer være af dend Godhed, mig et lidet Svar her paa at meddele, at De sig, i Henseende til det Dem allernaadigst opdragne Commissorium, denne Sag at remedere paatager, paa det jeg kunde besidde saadant til mit Æmbeds Forretningers Justification. Der jeg stedse med ald Consideration, Estime og Plaisier forblifver

Deris Excellence, Høyst og Høytærede Herrers
Tienstskyldigste Tienere

Kiøbenhafn d. 30. Apr: 1736.

B. Gersdorff.

Velædle og Velærværdige H. Hof-Prædikant!

Af Hosfølgende fra Hans Excellence H. Geheime-Raad og Stift-Befalings Mand Gersdorff, under d. 30. Aprilis sidstleden indsendte Relation, vilde Deres Velærværdighed

fornemme, at der i Friderichsberg Bye uden for Kiøbenhafn skal opholde sig nogle Separatister, hvilke Biskop Worm, da det for ham blev denunceret, ved en af Byens Præster har ladet sondere, for at bringe dem igien til Kirken, paa det at de Conventicula, som af dem der blev holdne, kunde vorde ophævede; men de skal dog ikke til nogen Omvendelse have været at formaae, det Deres Velærværdighed af hosfølgende Originalibus omstændeligere kand erfare. Da nu Hr Geheime-Raad Gersdorff proponerer, at denne Sag for en Commission kunde forretages og behandles, og det nødvendig deraf vilde flyde, at disse Personer vilde komme under en Fiscalisk Action, saa hafver hans Kong. May., som allerheldst ønskede, at disse Mennesker, uden rigueur, vare at bringe igien paa den rette Vey, expresse allernaadigst befalet mig at tilskrifve deres Velærværdighed, at de enten selv alleene, eller med en af Præsterne i Kiøbenhafn, hvem de fandt for got at til sig tage, vilde undertiden begive sig til Friderichsberg, hvor disse Separatister sig opholder, og søge med grundige Persvasioner af Guds Ord at bringe dem paa den rette Vey, og, naar dette saaledis af Deres Velærværdighed med disse Mennisker nogen Tiid var forsøgt, hafde deres Velærværdighed, om hvad Haab De kunde have, med Frugt noget derudinden at udrette, og om disse vildfarende ville lade sig leede paa den rette Vey, sin Relation at indsende, og tillige in originali at lade tilbage følge saavel Stiftamtmandens Relation, som de tuende Bielage under Lit: A, og B. Jeg forblifver (osv.).

Slesvig d: 9. May A° 1736.

J. L. Holstein.

Udskrift: Velædle, Velærværdige og Høylærde Hr. Pontoppidan, Kongl. May. Hof-Prædikant a Kiøbenhafn.

Hoch und wohlgebohrner Herr Geheinsten Rath¹⁾,
Hochgebietender Herr und Gönner!

Da durch Eur: Excellence von Schleswig aus, d. 9ten Maj

¹⁾ J. L. Holstein.

Ihro Königl. Mayt: unsers allergnädigsten Königes Befehl mir kund gemacht, dass ich, Erich Pontoppidan, mich dan und wan zu denen bey Friderichsberg sich aufhaltenden Separatisten verfügen, und mit gründlicher Überzeugung aus Gottes Wort dieselben auf den rechten Weg zu bringen suchen, nachhero aber desfalls allerunterthänigst einberichten sollte, wie weit da mit avanciret, und was für Hoffnung dieser Persohnen halber hälte: So habe in allerunterthänigster folge Königl^a allergnädigsten Befehls anfänglich alleine zu dreyen unterschiedlichen Mahlen diese Separirte besucht, und theils mündlich den Grund ihrer Absonderung untersucht, theils schriftlich, /: weil sie selbst lieber schriftlich sich einzulassen begehreten: / einige Præliminair Fragen mit Ihnen abgehandelt, auf dass wir in der Haupt-Sache nachhero mit mehrerer Überzeugung handeln könnten. Es ward darauf von dem Herrn Hof-Prediger Bluhme, der Ihro May: unsern allergnädigsten König in Schleswig zu sehen die Gnade gehabt, an mich, E. Pontoppidan, geschrieben, wie Ihro Königl. May. befohlen, dass der H: Pastor Rohn in dieser Unterhandlung mit denen Separirten mir assistiren, und wir gemeinschaftlich versuchen sollten, wie weit Gott Gnade zur Einlenckung dieser ausgewichenen Glieder geben wolle. Nachdem solcher Befehl dem H. Rohn kund gemacht, haben wir uns beyderseits verschiedene Mahlen zu diesen Separirten verfüget, und in Sanfftmuth und Liebe sie von dem Abwege der Separation zu überzeugen gesucht. Es werden auch Ewr. Excellence aus denen Beylagen sub lit. A¹⁾ et B weitläufftiger und umbständlicher ersehen, was sowohl von mir als H: Rohn mit Ihnen gehandelt worden, wobey den auch Mons: Brandts Declaration wegen des Punckts vom Heyligen Abendmahl sub lit. C., imgleichen Brandts & Petersens gemeinschaftliche Beantwortung der vorgelegten Fragen sub lit. D: folgen:

¹⁾ Det er den ovf. S. 107 ff. meddelte »udførlige Relation«.

Ob nun gleich unsere Unterhandlung mit diesen Separirten den erwünschten Effect nicht gehabt, dass sie biss dato zur Gemeinschaft der Kirchen wieder gekehret, sondern, da sie auf hohen königl. Befehl besprochen wurden, sich als solche ansahen, die jetzo in statum Confessionis gesetzet wären, und ihre Gewissen verletzen würden, wofern sie aus Creutze-Flüchtigkeit sich treiben liessen zurücke zu treten, und mit zweifflenden Gewissen zum Heyl: Abendmahl zu gehen: So müssen wir ihnen dennoch nach der Wahrheit das Zeugniß geben, dass wir sie umb ihr Heyl bekümmert, und in ihrem Gewissen beklemmt gefunden, dahero wir uns nicht getrauen alle Hoffnung verlohren zu geben, wenn sie, nach ihrem Versprechen, was zwischen uns gehandelt worden vor dem Herrn ferner prüfen, dass der Treue Heyland sie nicht mit der Zeit von diesem Abwege der Separation zur Gemeinshaft der Evangelischen Kirchen wieder möchte einlencken. Zwar leugnen wir nicht, da wir auf Ihro. K. M. allergn. Befehl, was für Hofnung wir von Ihnen aufs künftige haben, berichten sollen, dass wir selbst in Furcht und Hofnung des künftigen halber sind. Damit wir aber so wenig wieder die Warheit als Liebe anstoszen, so haben wir, in wie ferne wir Grund zu dieser Hofnung schöpfen, dass theils durch sie der Separatismus nicht weiter möge ausgebreitet, theils sie selbst, menigstens einige unter ihnen, mit der Zeit von dem Herrn wiederum eingelencket werden, so wohl aus denen befundenen Umständen, als aus ihrer schrift- als mündlichen Bekänntniss, hiedurch in folgenden Punckten berühren müssen.

Denn 1) leugnen sie, jemahls Conventicula gehalten zu haben, und würde bey Untersuchung es ihnen nimmer erwiesen werden können.

2) Sind ihrer bey weiten nicht mehr so viele in Pipers Hause als anfänglich gewesen, indem bey 10 Persohnen schon hinweg gezogen.

3) Sind diese, welche jetzo draussen, die stillesten unter den Separatisten, von welchen man nicht gehöret, dass sie

motus gemachet, bezeugen auch heylig, dass sie in der Stille für sich leben, und andere von der Gemeinschaft der Kirchen nicht abziehen wollen.

4) Versichern sie, dass sie diejenigen, welche in der Gemeinschaft der Kirchen stehen, nicht verachten noch richten, sondern, wenn Sie rechtschaffen wandeln, hertzlich lieben, Ja sie gläubten, dass Gott in der Gemeinschaft der Kirchen redliche Seelen hätte, welche so starck wären, dass sie sich an diejenigen Dinge, welche ihnen Scrupel machten, nicht stiessen, und vielleicht besser vor Gott wären als sie.

5) Bezeugte Petersen, wie er keines weges billige, dass man die Evangelische Kirche Babel nenne, obgleich er darin des Sehl: Speners Meynung wäre, dass noch etwas von Babel in der Kirchen zurücke geblieben, welches Verwirrung mache, und woran zarte Gewissen sich stossen könnten.

6) Verwerffen sie das Heylige Abendmahl und die äusseren Gottes-Dienste an sich selbst nicht, wollen auch niemand den Gebrauch des Heyl: Abendmahls abrathen, ob sie gleich mit grosser Bedrängniss bey gegenwärtigen Umständen in ihrem Gewissen abgehalten werden.

7) Bezeugen die mehresten, dass sie auf die Separation nicht feste setzten, sondern begehreten nach Gottes Heyl: Rath geleitet zu werden.

8) Was den Punct vom inneren Reiche in allen Menschen betrifft, so ist zwar derselbe freylich irrig. Aus der Unterredung mit ihnen leuchtet aber hervor, dass dieser aus Böhmens, Gichtels und andere unlautere Mysticorum Schrifften gefasste Satz, was den Menschen vor der Bekehrung betrifft, bey ihnen ein confuser Begriff sey, da sie die Bestrafung des Gewissens, und Wecker der ans Hertz klopfenden Gnade, nach ihrer vorgefassten Meynung, ein inneres Reich nennen. Wie sie denn auch diejenigen schädlichen Folgen, welche bey einigen mit diesem Principio verknüpft, mit Hertz und Mund zu verabscheuen bezeugen,

und die Lehre von Christo für uns, samt der daraus fließenden Rechtfertigung des Sünders für Gott, als theure Warheiten annehmen.

9) Erkennen Sie die obrigkeithliche Gewalt, und achten sich derselben in allen Dingen, die das Gewissen nicht betreffen, mit Guth und Bluth, mit Leib und Leben zum Gehorsam verbunden. Dahero auch

10) Brandt und Petersen als Einwohner in Pipers Hause bezeugten, wenn ihr Aufenthalt daselbst Ihro Königl. May. dem Könige zuwiedern seyn sollte, sie willig waren, obgleich sie Hr. Piper in der Assistence der Garten-Arbeit fast unentbehrlich, so bald sie einen Winck davon bekähmen, zu räumen, und in der Stille vor sich zu wohnen. Es möchte also

11) Sanfftmuth, Zeit und Gedult zu ihrer Einlenckung mehr ausrichten, als gewaltsahme Mittel, intempestiver Eiffer und hefftiges Treiben, da durch jenes mit der Zeit Gott Lob schon Verschiedene wieder eingelencket, so dass innerhalb 3 Vierthel Jahr 13 Persohnen, die separiret gewesen, sich zum Gebrauch der Gnaden-Mittel bey der Teutschen Gemeine wieder gewandt, deren einige aufrichtig bekannt, wenn man Anfangs mit Hefftigkeit in sie gedrungen, dass sie lieber alles über sich ergehen lassen, als wieder ihr Gewissen gehandelt oder mit zweifflenden Gewissen etwas gethan hätten, die aber, da sie nun zur Gemeinschaft der Kirchen wiederum getreten, und was man ihnen in Liebe gesagt, vor Gott überleget, für die ihnen bewiesene Sanfftmuth und Liebe gedancket. Übrigens wünschen und flehen wir hertzlich zu Gott, dass er selbst die Brüche seiner Kirchen heylen, und an dem einen Theil, dem aus Mangel der alten Kirchen-Zucht entstandenen unläugbahren Verfall, da der grösseste Hauffe bey dem äusserem Gebrauch der Gnaden-Mittel in Heücheley und ungöttlichem Leben dahin gehet, steuern wolle, damit nicht gutwillige Seelen dadurch zur Absonderung versucht werden und Anlass nehmen; an dem andern Theil aber alle auf Abwege gerathene, durch

sein Wort und Geist, auf die Strasse, welche die richtige heisset, führen, und bey allen dergleichen Vorfällen, unsers allergnädigsten Königes Weissheit wolte seyn lassen wie die Weissheit eines Engels Gottes. Wir aber verharren nebst hertzlichem Anwunsch aller Gnade von Oben mit schuldigsten Respect (etc.).

Kopenh: d. 9 Aug: 1736.

E: Pontoppidan. A. C. Rohne.

Den Omstændighed, at Dines Piper siden 1734 var Medlem af Brødremenigheden¹⁾, synes at have banet Herrnhuterne en vis Adgang den piperske Koloni paa Frederiksberg. I alt Fald se vi, at da Christian David 1735 kom tilbage fra Grønland (s. foran, S. 695), holdt han Forsamlinger »ved Frederiksberg«²⁾, hvilket utvivlsomt maa have været paa »Pipers Gaard«, saa meget mere som vi have Efterretninger om, at herrnhutiske Udsendinge ogsaa ved andre Lejligheder havde Tilhold der. I et Brev, der maa henføres til Okt. 1735, fra Gert Hansen til »Broder« Søren Lintrup i Herrnhut ytres nemlig: »Vi (G. H. og Dines Piper) ere nu færdige med Kjøbenhavn og ere nu en Dag eller to ude paa Pipers, den tidligere Spisemesters, Gaard for at forfriske os og tale ud med Brødrene der«. En udførlig til Menigheden i Herrnhut stilet Beretning om Gert Hansens og Dines Pipers Missionsrejse i Danmark i den sidste Del af Aaret 1735, indeholder følgende om dette Ophold paa Frederiksberg »hos Pipers Broder«: »Da durfte Bruder Piper seinem Bruder nicht viel sagen von Herrnhut, wie gut es da wäre, und dass man möchte ihn gerne da haben; denn er war allzusehr gefallen auf die Schwedische Separation. Der gute Mann hielte alles vor Zwang und Joch; doch ist er wohl werth, dass die liebe Gemeinde seiner zum besten vor dem Herrn gedencke«³⁾.

¹⁾ Khist. Saml. 5. R. II, 742.

²⁾ Grev C. E. Stolbergs Beretning om kirkelige Forhold i Danmark (der senere vil blive meddelt).

³⁾ Arkivet i Herrnhut (R. 19. E. 14).

Det er ikke bekjendt, hvor længe J. P. Piper forblev paa Gaarden ved Frederiksberg. Men senere boede han i Korsør, der ligesom Slagelse en Tid lang var Hjemsted for en Del opvakte med fremtrædende separatistisk Tilbøjelighed. Den bekjendte Herrnhuter Johs. Wattewille ytrer 2. Novbr. 1752 i et Brev til Zinzendorf, at han 13. Oktober i Korsør har talt med nogle Bekjendte »og med vor salige [Dines] Pipers Broder«. Naar vi senere finde J. P. Piper i Nyborg, hvor han døde, kan Grunden til denne Flytning maaske søges i, at der i et længere Tidsrum af det 18. Aarh. var en temmelig stærk religiøs Bevægelse i denne By, særlig paaavirket af en Række Præster sammesteds af pietistisk ell. herrnhutisk Retning, saasom Sognepræsten Peder Schonning (1750—1800) og Kapellanerne Hans Lemming (1729—37), Peder Buch (1737—42), Jens Mygind (1742—58) og Mag. Rudolph v. d. Høide (1758—85), af hvilke i alt Fald den sidste hørte til Brødrømenigheden.

4. Fortsættelse om J. C. Broch.

Blandt Heibergs Samlinger findes Uddrag af det Forhør, som i Høsten 1737 optoges i Malmø over Separatisten Jens Christensøn Broch. Heraf erfares adskilligt, som ikke forekommer i de os bevarede danske Kilder, og som kan tjene til at udfylde de tidligere (S. 307 ff.) meddelte Oplysninger om Manden.

Han var, den Gang Forhøret holdtes, 31 Aar gl., var altsaa født 1706. Hans Fødested var Byen Fjelsø i Rinds Herred, hvor Faderen, Christen Jensen, var Bonde. Som Barn lærte han at læse, men først som voxen at skrive og regne. Som ung havde han ernæret sig ved Bondearbejde; men tidlig ytrede Trangen til Kundskabserhvervelse og særlig til religiøs Granskning sig hos ham¹). Efter at han var bleven Skoleholder i Stavn, var han ved flittig Læsning

¹) Den tidligere ytrede Formodning om, at J. C. Broch mulig har været Student, gaar altsaa ud.

af Ny Test. og nogle theologiske Skrifter, han havde faaet i Hænde, kommen paa de Tanker, at de brugelige Kirkeskikke ved Daab og Nadvere ikke stemmede overens med Christi Indstiftelse. Skjønt han altsaa allerede den Gang havde sine særegne Meninger, var han, som han ved Forhøret ytrede, »ikke naaet til den Fuldkommenhed deri som senere«.

Om Brochs Afsættelse fra Skoleholderembedet i Bislev (Foraaret 1736) indeholder Forhøret i Malmø intet nyt. Men om sit Komme til Kjøbenhavn ytrede han, at han her »fandt mange gode Venner af samme Mening som han«, og at han af dem »fik Kundskab om noget mere, som han den Gang ikke vidste«. Da han ikke vilde lade sit Barn døbe, var hans Sognepræst, Mag. H. Mossin, den første, der søgte at tale ham til Rette; men deres Samtale endte med, at Broch viste Præsten Døren¹⁾. Heller ikke Provst M. Hviids og Mag. Jens Olrogs Overtalelse førte til noget²⁾. For øvrigt henvises til hvad tidligere er meddelt om Brochs haardnakkede Modstand mod Biskop Worms og forskellige andre Præsters Forsøg paa at bevæge ham til Eftergivenhed³⁾. Kun dette kan mærkes, at Broch under Forhøret i Malmø sagde, at Provst Hviid ved Holmens Kirke i Enesamtale med ham havde ytret Sympathi for hans Anskuelser, men »naar de andre Præster var der, tav han stille«. Ogsaa

¹⁾ E. Pontoppidans hdsk. Fortsættelse af hans Kirkehistorie.

²⁾ Disse Mænds Forhandlinger med Broch omtales i et Brev af 28. Marts 1736 fra Biskop Worm til Geh. Raad J. L. Holstein (Hdskr. Saml. paa Ledreborg 475 Fol.).

³⁾ Foruden de tidligere meddelte Breve fra Worm til Holstein findes i den ledreborgske Saml. endnu to af 14/4 og 21/4 36. I det første ytrer W.: »D. Eks. sagde efter Kongens Ordre, at den bekjendte Jens Christensen Broch skulde holde sig inde i sit Logement for ej at forføre andre, sligt haver jeg forkyndt ham«. To Gange har jeg efter hans Forlangende givet ham Almissee. I Eftermiddag fik jeg med hans Kone vedlagte Seddel. Hun fik en Rdl. Hvad skal jeg gjøre ved ham? I det andet Brev spørger W. atter, hvad han skal gjøre ved Broch; idag kom en Datter med en Seddel (begge Sedler ere vedlagte).

formente Broch, at Præsterne ved Waisenhuset (Ewald) og Rundekirke (Olrog) holdt med ham (deres Navne erindrede han ikke). Sit Ophold i Kjøbenhavn fik han, ved at «gode Venner gav ham noget», tillige fortjente han lidt ved Arbejde hos Haandværksfolk, særlig hos en «Snusmaler»¹⁾.

Efter hvad E. Pontoppidan fortæller, var Broch en Tid tilbøjelig til at lade sit Barn døbe, naar man vilde udelade Exorcismen og neddykke Barnet i Vandet; men andre Separatister fik ham derfra; især skal en forhenværende Student P. C. Thaysen, der nu var bleven Skomager²⁾, have bidraget dertil.

Efter et Udvisningsordren mod Broch var ham forkyndt, begav han sig med Hustru og Børn i Juni 1736 til Frederiksstad ved Ejderen, der havde Asylret for fremmede Religionsbekjendere. Her kom han i Forbindelse med nogle derværende Kvækere og Mennoniter, med hvilke sidste «han meget vel kunde komme overens», ligesom de velvillig ydede ham, hvad han behøvede til sit Underhold. Her traf han tillige en Del «fra Sverige fordrevne Personer» (Separatister), blandt hvilke han fremhævede Brødrene Jacob og Erik Erikson med deres Søster Margrethe, Abraham Breant og hans Broder samt Johan Stendahl fra Skaane. Det var særlig for at træffe sammen med disse Svenskere, der tidligere paa deres odysseiske Omflakninger havde været i Helsingør og Kjøbenhavn og bidraget ikke saa lidt til Separatismens Udbredelse her, at Broch havde begivet sig til Frederiksstad.

Men da Svenskerne i Juni 1737 drog videre til Hamborg og Holland, vendte Broch med Familie tilbage til Kjøbenhavn, i den Formening at Kongen ikke selv havde befaleet hans Udvisning, eftersom Majestæten var fraværende fra Kjøbenhavn, den Gang Udvisningen fandt Sted. Denne Antagelse holdt dog ikke Stik. Inden ret længe maatte Broch atter begive sig paa Rejse, og da en Pige havde

¹⁾ Flere Fabrikanter af Snustobak nævnes som Separatister i en Liste over saadanne, der senere skal meddeles.

²⁾ Se foran, S. 743.

sagt ham, at der i Malmø var en god Opvækkelse, mente han at kunne finde Tilhold der. Over Landskrone, hvor han ikke fandt Meningsfæller, kom han saa til Malmø, hvor han vel fandt nogle ligestemte Sjæle, men hvor han ogsaa paadrog sig Øvrighedens Opmærksomhed, hvorfor han i Beg. af August s. A. blev sat fast og underkastet et vidtløftigt Forhør. Medens han var i Malmø, skrev flere af hans kjøbenhavnske Venner, der havde antaget sig hans Hustru og Børn, Breve til ham. Men da nogle af dem havde formanet ham til at opgive sin haardnakkede Paa-staaelighed — fornemmelig i Daabsspørgsmaalet — gav disse Breve ham Anledning til en udførlig Redegjørelse for det Standpunkt, han havde indtaget. Da dette Brev formentlig er af religionspsykologisk Interesse og lader os skue ind i Mandens dybt bevægede Sjæleliv, skal det trods dets Vidtløftighed her meddeles¹⁾:

Elskelige Venner Jochum Frederich Camrad²⁾,
Niels Kruse³⁾ og Johan Capito⁴⁾!

Jeg bekom eders Breve, nemlig et fra Jochum Frederich med indlagt fra Kruse, og et fra Graa. I de to, nemlig fra Kruse og Frederich, finder jeg mig igjen bestraffet, for jeg skal have gaaet for hart paa og straffet Eder. Gud, som kjender alle Hjerter, veed det, om jeg haver gjort Uret. Al den Bestraffelse, som jeg fik, den vil jeg i stor Kjærlighed optage og nøje prøve mig derefter og rette mig efter alt det, som jeg finder ret at være; thi Gud veed, at jeg elsker dem, som vil sige mig min Fejl, at jeg derefter kan granske og des bedre lære at kjende mit fordærvede Hjerte. Thi jeg veed

¹⁾ Originalen er bevaret i det Kgl. Bibl. (s. foran S. 348, Not. 1). Det fylder 4 Foliosider, men skrevet med en umaadelig fin Stil, næsten uden Rettelser, og vidner om en ikke ringe Skrivedygtighed hos den ulærde Forfatter.

²⁾ »Tobaksskjærer«, boende i Knabrostræde. (Jvfr. K. S., 3. R. I, 388, hvor J. S. vel beror paa en Fejllæsning for J. F.).

³⁾ Snustobakshandler i Adelgade.

⁴⁾ »Etatsraad Eichels Tjener« (K. S. 3. R. I, 387).

det vel og haver længe kjendt, at mit Hjerte er ikke aldeles upartisk i noget Subtil, hvilket jeg ej altid kan kjende, naar det bryder frem; men det er ikke med min Villie eller Forsæt; thi jeg haver det at stride imod ligesom anden Ondskab; thi Gud veed og kjender mit Hjerte (jeg haver endog paa den anden Side at stride med, at jeg læmper mig ofte mere efter Kjødets og Verdens, end jeg ellers vilde) at jeg aldeles vilde gaa redelig frem og hverken bøje til højre eller venstre Side; og som jeg i min Oprigtighed gjerne vilde paaminde hver til det bedste, saa kommer det ofte frem for mig imod min Villie og af min Uagtsomhed, at jeg, før jeg veed eller gransker, gaar noget for hart frem i denne min store Nidkjærhed, og jeg kan ikke granske det før end efter Tiden. Dette kommer altsammen af mit Hjertes hemmelige Fordærvelse, hvilket skjuler sig ofte for mig under mit redelige Forsæt og brændende Nidkjærhed. Gud veed, at jeg ønsker af mit Hjerte redelig at stride derimod og vinde, saa vel som i alt andet, som sigter til Guds Ære og noget Menneskes Gavn, og ved Guds Naade dæmpe mit Hjertes lønlige Brøst. Jeg tror dog, at den naadige Gud engang gjør mig fri. Saa længe maa jeg stride og lade mig nøje med Guds Naade. Saa meget kjender jeg mig skyldig udi. Mine kjære Venner, hav mig ufortænkt, eftersom det er en lønlig Fejl hos mig, og ikke er med min Villie. Gud kjender mit Hjerte, at jeg vilde gjerne paaminde min Ven til det bedste. Gud veed, om der er noget ondt derudi, hvilket kan være skjult for mine Øjne; thi mine Hjertes-Tankers Fordærvelse ser jeg i disse Dage er flere end Markens Græs og Straa, ja som Havsens Sands Mangfoldighed, saa jeg ofte med Disciplene maa raabe og sige: hjælp mig Herre, thi jeg forgaar; her bruser et Dyb, der et andet; hvor jeg vender mig, saa er der Forfærdelse; var Herren ikke hos mig med sin søde Naadetrøst, saa maatte jeg vansmægte, etc.

Den gamle Adam hersker endnu altfor meget hos os, og som Menneskenes Complex er ikke ligedannet, saa er hver mest angennem til at bøje til den Side, som Naturen er mest hængiven til. De tamme Creatur og trælbundne Bæsters Natur er ikke som de vilde eller rivende Dyrs og Fugles Natur. De ene gaa trælbundne under Menneskenes Hænder, søger deres

Føde og Foder hos Menneskene, og bøjer sig under deres Slæberi, ja lader sig godvillig binde til Krybben; men de andre tvertimod vil ikke være tvungne af nogen eller være under Menneskenes Trældom, men vil være fri, og vil heller lide Hunger, Frost og Kulde i den haarde Vintertid, ja og ofte være i Frygt og Fare, end være under noget Menneskes Vold. Saa er det og med Menneskene, de ere ikke alle lige sindede af Naturen. Naar man nu læser i Skriften, saa vil hver gjerne gjøre meget af de Ting, som føjer sig mest efter hans Complex, og mest granske de Ting, som man finder mest Behag udi, og ikke granske saa nøje efter det andet (dog mener jeg ikke, at Guds Ord er stridigt etc.). Dersom vi ikkun ret fulgte Middelvejen, saa blev vi vel eet Hjerte og een Sjæl etc., og som vore Complexioner er ikke alle eet, og vi have endnu meget af vor gamle Adam, saa kan den enes Complex ofte være tvært imod den andens, ligesom Ilden og Vandet ere tvært imod hverandre, saa kan den ene des bedre se den andens Tilbøjeligheder. Jeg haver denne Fejl, at jeg under Redeligheds og Sandheds Bekjendelses Skin vil bryde for hart ud, ja vel haardere, end svage Mennesker kan taale, hvilket er, som jeg tilforn sagde, imod min Viillie; ingen skal sige, at jeg vil vise nogen paa anden Vej, end jeg jo gjerne vil gaa for i Vejen. I andre vil mesten Del under Venligheds og Sagtmodigheds Skin føje Verden for meget og bøje Eder under de Ting, som ere urene, og ligesom overtale Eders Samvittigheder, og sætte ny Lapper paa den gamle Kjortel; og som vore Fejl er just tvært imod hinanden, saa kan vi des bedre se hverandres Fejl, og være hinanden til Paamindelse, at hver kan des bedre granske sin Fejl. Ellers veed jeg vel, at mig kan forelægges Frelserens Ord, at man skal først drage Bjælken af sit eget Øje, før man ser til Skjæven i sin Broders Øje. Det er vist, at hver bør at se til sig selv, at faa det onde af sit eget Hjerte. Men jeg kan aldrig slutte, at det var Frelserens Mening, at man skulde selv være fri for alle subtil Ting, hvilket ikke vel skal være muligt i dette Liv, før man paaminder sin Broder; men vi maa ikke selv gjøre de samme Ting eller større, end vi straffe vor Næste for. Hvad kunde det nytte, at jeg raadede nogen fra Tyveri, naar jeg var selv en Tyv, saa kunde mig jo svares:

hvorfor stjæler du etc. Jeg maa paamine min Broder, naar jeg ikke gjør de samme Ting eller grovere selv; thi Frelseren siger jo, vi skal først drage Bjelken af vort eget Øje etc., saa maa jeg ikke paamine min Broder om Skjæven, før jeg faar først skilt mig af med Bjelken; thi ellers var jeg som de fleste Lærere, hvilke lærer noget godt efter Bøgerne, og nægter det i deres Levned. Saa er det ikke Frelserens Mening, at vi ikke maa paamine vor Broder, før vi ere selv ganske fri for alting; thi Paulus var jo en Lærer, og havde dog en Pæl i Kjødet etc. og mange saadanne flere Exempler. Men Jesu Mening er denne, at vi maa ikke dømme og straffe vor Næste for en Ting, og vi gjør det samme, ja endog grovere selv, og det er Bjelken etc., thi Bjelken er jo større end Skjæven etc. Jeg vil med stor Fornøjelse optage saadan Tugtelse og gjerne være bekendt al den Forseelse, som jeg kan tænke der er hos mig. Jeg haver læst disse Breve med Andagt, og hvad jeg ikke finder mig skyldig udi, vil jeg undskylde mig for; ikke at jeg vil søge nogen Ære; thi jeg haver overgivet baade Ære og Velfærd i Verden og alle gode Dage, og strider mod alle kjødelige Tilbøjeligheder for Guds Riges Skyld. Men jeg vil undskylde mig, at I ikke skal styrkes i Eders Fejl og tænke, at alle Eders Ord ere rette, fordi jeg kjender mig skyldig i meget, og at jeg giver mig skyldig, om jeg tier; thi Kjødet vil gjerne tage imod det, som smager vel, og forkaste hvad som er bittert, og synes mig, at der er bleven sluttet ilde om mig. Havde vi ikkun fornægtet os selv, saa kom vi vel over eet paa begge Sider. At jeg skulde være grum, ukjærlig og haard mod min Næste, eller have nogen Behag i aabenbar Ondskab, som min kjære Ven Kruse skriver, det veed jeg mig ikke skyldig udi. Gud veed det; er jeg skyldig, saa kjender jeg det ikke; dog vil jeg gjerne optage det i en god og kjærlig Mening; thi Gud veed og kjender, at jeg elsker Eder, mine Venner, med en dobbelt Kjærlighed. Først elsker jeg alle, som i den Herre Jesu søger det gode, med en stor Kjærlighed; ellers havde jeg og nogen Kjærlighed til Eder, om I ikke søgte det gode; thi jeg finder nogen Kjærlighed til alle; thi vi ere alle Brødre, og alle kommer fra Guds Billedes Herlighed; vor Herres Jesu Lys skinner i alle vores Hjerters Mørke, alle have vi vores Fejl; vor Ondskab

haver een Oprindelse. Naar jeg ser min egen Fordærvelse, saa ser jeg og min Broders; begynder mit Hjerte at forbitres over de onde, saa maa jeg se til min egen Fordærvelse; thi vi ere alle oprundne af den ene onde Rod; saa maa jeg og kan ikke andet end fordrage min Broders Fejl etc. For det andet haver jeg en kjødelig Kjærlighed til Eder, hvilken er ligesom Tolderes og Synderes Kjærlighed, (thi den første er noget af en Christenkjærlighed; dog maaske der er vel noget eget iblandt) og den sidste Kjærlighed er kjødelig, fordi I haver gjort mig og I endnu gjør min Kone og Børn tilgode, og Gud veed, at jeg vil gjerne fordrage hver, og søger hverken Strid eller Kiv; men det, jeg haver paamindet Eder, er af Kjærlighed, og jeg vilde, at I skulde være redelige, at I, som haver begyndt i Aanden, ikke skulle ende i Kjødets; thi jeg veed, at I ere gaaede langt tilbage etc. Saa veed jeg mig ikke skyldig i noget ondt der udi, uden i hvad Subtil, som jeg ikke ser; thi der er intet Hjerte rent for Gud. Saa kan min Talemaade vel være for haard, med mere, som jeg ikke strax kan begribe, hvilket er skjult og meget svart at randsage. Den, som siger mig min Fejl af et oprigtigt Hjerte, den veed jeg elsker mig, og jeg vil optage det for et Kjærligheds Kjendetegn, og jeg gjerne vil annamme det samme Skjel, som jeg vil gjøre min Næste, og jeg veed ikke, at saadant kan holdes for nogen Ukjærlighed, hvilket jeg veed at gaa nu i Svang hos Venerne, at den kaldes ukjærlig, som vil paaminde dem (men I bør at vogte Eder for at affalde etc.). Saa veed jeg mig ikke skyldig derudi at gjøre min Næste nogen Uskjel, eller det kan være nogen Ufred eller Ufællighed, som min Ven Kruse skriver, og jeg er vis paa, at der dømmes meget vrangt om mig i denne Sag. Men I vil ikke oplade Eders Øjne og se, og derfor dømmer Eders uskyldige Broder for Uret, saa at I ikke vil være redelige, og derfor hellere vil beskyldte mig for Uret, end selv kjende Eder skyldig i det, som Ret er, og I burde. (Jeg mener ikke Johan i disse Ting; thi hannem haver jeg intet talt med). Det kunde intet baade, men mere skade mig at give mig i nogen Trætte med Eder. Derfor se, jeg gjør det af Kjærlighed.

Denne Resolution, som jeg fik i Kruses Brev, var noget mørk at forstaa for mig, eftersom han skrev ikke ret grundelig

Beskeden derom; thi der stod ikke, enten Kongen selv, eller nogen paa hans Vegne, havde givet dette Svar. Det jeg skrev, var vel til Kongen selv¹⁾; men her stod ikke, hvo som havde udgivet Svaret. Jeg vidste ikke heller, hvo denne Blum var²⁾; som skulde leveret Kongen det. Jeg tænkte, at Blum kunde have flyet det ud til anden end Kongen selv, som kunde givet det Svar. Dog Kruse skrev det ligesom i Kongens Navn; jeg mærkede strax, at der var noget Bedrageri derunder. Jeg skrev Kongen til om tvende Slags Daab; men jeg kunde ikke ret vide, hvad det var for en Daab, som Kruse skrev om, at jeg skulde lade mit Barn døbe med, enten det skulde være en grov, ugudelig, Paviske- eller Præste-Daab med alle deres ugudelige Satser og Ceremonier, eller det skulde være en Daab, som skulde forrettes af en eller anden Ven efter Skriftens Bogstaver, som de fleste forstaa dem. (Den første kan jeg ikke med Rette kalde nogen ret Daab). Thi jeg havde talt i det Brev, jeg skrev til Kongen, om disse tvende Slags udvortes Daab; jeg havde og hørt hos Venerne, at der skulde være noget godt begyndt hos Kongen, og derimod fandt jeg dette grove, ugudelige Svar samt Trusel med Legems Plage og Fare, om jeg ikke vilde gjøre imod min Samvittighed og indgaa deres ugudelige Ting og lade min Samvittighed beherske af det, som ondt er, om saa var, at det skulde være en Præste-Daab etc. Jeg kunde strax se, at dette Svar var ikke udgivet af nogen Christen; men nu hører jeg siden, at Blom havde udgivet dette Svar, og I, mine Venner, haver lagt Truselen til. Jeg sluttete strax, at enten var der intet godt begyndt hos Kongen, eller han havde gaaet tilbage igjen, eller at han ikke selv havde givet dette Svar ud, og helst fordi jeg havde skrevet ham fuldkommelig til, at jeg ikke indgik nogen af deres ugudelige Ting, enten Ceremonier ved Daaben, Skriftestol og saa videre etc., saa kunde ingen Christen friste mig mere dermed. Men ugudelige Mennesker, som intet selv havde forfaret i deres Samvittighed, kunde vel tænke, at jeg var som de selv og stod saa let til at vende; thi havde de, som gav dette Svar ud,

¹⁾ Det Brev, hvorom der her tales, er næppe bevaret.

²⁾ Selvfølgelig Hofpræst Bluhme.

selv vederfares noget i deres Sjæl, hvad en retskaffen, bestandig Trofasthed var, saa havde jeg ikke faaet dette Svar fra dem; dette ser jeg, fordi de vilde ligesom friste mig og spørge, om jeg vilde saa skammelig imod min Samvittighed falde igjen tilbage. Herren gjorde mig viss i min Samvittighed, før jeg enten begyndte med denne Ting eller noget andet, ja end før jeg blev dreven fra Jylland, var jeg alt viss paa alle disse Ting, som jeg endnu har haft imod nogen. Thi jeg lærte ikke af noget Menneske, men af Gud. Havde jeg ikke været viss paa, at jeg havde Ret, havde jeg ikke ladet mig drive fra Jylland i denne Tilstand. Thi derfor begjærer jeg af Eder, mine Venner, at I taler ikke mere til mig om Affald. Tænker ikke, at jeg er sindet som de, der lader deres Samvittighed overtale for nogen verdslig Tings Skyld. Gud være lovet, som haver givet mig et andet Hjærte, end I tænker. Jeg siger det ikke for at driste paa min egen Magt, men paa den Herre Zebaots Kraft, som haver skabt Himmel og Jorden. Efter at jeg bekom disse Breve fra Eder, skrev jeg til Eder igjen for at ville vide bedre Grund, nemlig om Kongen selv havde faaet mit Brev eller ikke, og om det var hans eget Svar eller ikke; thi jeg mærkede, at mine Venner vilde bedrage mig etc.

I dette gav jeg ingen Svar¹⁾ og ej heller tænkte at indgaa nogen af de ugudelige, paviske Ting; men før jeg fik dette Brev forseglet, fik jeg at vide, at Øvrigheden i Staden satte efter mig; thi disse mine Venner i Malmø havde i Løndom talt med en Præst om mig, som hedder Ubechel, hvilken skal have Ord for noget godt, og er ligesom en af dem, som I sætter Eders Tillid til (om jeg tør saa sige) at skal forbedre Babel. Den samme havde talt med den tyske Præst om mig, og han igjen med den store Hob, saa det gik ligesom forleden Aar, da jeg talte med Peder Drejer om mit Hjertes Tilstand; han sagde Hviid det, og Hviid sagde de ugudelige Præster det. Saa haver ofte de frommes Raadhus saa mange Kigehuller, jeg mener falske Brødre, at lønlige Anslag bliver aabenbaret. (Det som jeg talte med Peder Drejer om forleden Aar, var noget af mit indvortes Hjertes Tvivlraadighed, hvilket de onde Præster

¹⁾ Meningen er vel, at Svaret var afvisende.

strax siden havde at friste mig efter etc.). Efter jeg fik det at vide, blev jeg raadet af mine Venner hastig at fly ud af Staden¹⁾, hvilket jeg og gjorde, dog jeg havde Agt at [have] biet og ladet mig godvillig gribe for at vidne Sandheden; saa gik jeg udi Tvivlraadighed og tænkte, at om det var Guds Villie, at jeg skulde gribes, saa blev jeg greben ved Porten; men ingen talte mig der noget til, og jeg gik bort; men strax jeg var borte, blev der randsaget i mit Losement efter mig, og baade min Bibel; smaa Bøger og Breve bleve borttagne samt nogle Klæder. Og som de ikke kunde finde mig i Staden, søgte de efter mig uidentil, og de fandt mig anden Dags Aften, og jeg blev sat i Arrest paa Raadhuset, hvor jeg sidder endnu. Gud veed, hvor længe jeg bliver her. Jeg er alt fornøjet og meget glad i min Sjæl. I denne Arrest haver Sathan ikke faaet mig saa bange, som han fik mig, da jeg var i det Blaa Taarn²⁾; thi Gud haver af sin Naade gjort, at jeg haver nu bedre fornægtet mig selv, end jeg havde denne Gang; og derpaa kan jeg kjende, at jeg er noget voxen siden den Tid. Jeg takker Gud, at jeg er kommen her ind fra Verdens Bulder, at jeg haver her Lejlighed at granske mit Hjerte. Det værste er, at jeg kommer i Forhør næsten hver Dag, og haver meget at drages med, med de Studerede i Latinen. De verdslige Rettens Betjenter begynder nu at blive fromme imod mig. Det første, jeg kom derind, vare de meget onde og vilde hverken fly mig Straa eller Klæder at hvile paa de første to Nætter, og der stod Vagt udenfor mig, at ingen, som frygter Gud, turde eller maatte komme til mig, og jeg blev meget bespottet af ugudelige Soldater og andre onde Mennesker. En gav en ugudelig Dom over mig, og en anden gav en anden. Men nu haver Gud bøjet deres (nemlig den verdslige Øvrighed i Staden) Hjerte til mig, saa at de ugudelige maa ikke komme til mig, og de haver flyet mig en god Seng at ligge paa, og næsten hver Dag lader de enten bære mig Mad eller giver mig noget til Hjælp at leve af; thi den svenske Traktament er ikkun 3 Styver, der er saa meget som $3\frac{1}{2}$ β danske om Dagen. Nu

¹⁾ Malmø.

²⁾ Deraf ses, at Broch ogsaa en Tid havde været fængslet i Kjøbenhavn.

taler de (nemlig Borgmesteren og Raadmændene) venlig med mig; men hvad de mener dermed, veed jeg ikke. Var jeg fri for denne Disputats med de Latinere og denne Forhør, var jeg meget glad; dog maa jeg være fornøjet. Nogle ugudelige, og i Sønderligheden „Regter“ (Rektor) af Magisterorden, haver ladet sig høre, at de tørstede efter mit Blod. Det er noget hart at fordrage og høre paa i Kjærlighed. Dog maa jeg det fordrage; min Frelse taalte det, som var mere etc. De ugudelige sagde, at de gjorde ret i Pavedømmet; thi den Gaas, som Hovedet var fra, kjekkede ikke mere etc. I min Ubetænksomhed bad jeg dem gaa til Paven igjen, og dette smertede mig siden. De lode sig og høre med mange grove og ivrige Ord. Det første jeg var kommen i Arrest og havde intet at ligge paa, havde jeg megen Banghed, og det rejste sig af, at jeg vilde elske og bede for dem, som gjorde mig ondt, og det kunde ikke komme af mit inderste Hjerte, og derover blev jeg bange; thi jeg saa', at jeg var ikke i ret Tilstand. Jeg vilde følge Frelserens Ord og Exempel, og mit Hjerte vilde ikke følge mig etc. En svensk Præst sagde, at jeg var af de stærke. Den samme skulde [der] være noget godt hos, og det sagde han i Løndom til sine Venner. Tænker jeg, at jeg er en Samson, saa haver jeg mig mest at frygte for Dalilæ søde Ord. Dette skriver jeg, for mine Venner skal have des bedre Haab om mig etc. Saadanne Figurer af det gamle Testamente haver meget at betyde. Ellers veed jeg, at Støtterup og jeg er noget nær skreven af Venskabsbogen etc. Men dog ikke aldeles; thi mine Venner haver ikke aldeles forladt mig endnu. Dog jeg finder ikke den Redelighed, som jeg vilde, saa at de ere alt fulde med spidsfindige subtil Øjemærker til at smykke paa Babel og hele¹⁾ hende etc. Det, som de toge i mit Losement, fik jeg igjen; nogle haver ladet mig Joh. Arndts sande Christendom og den svenske Kirkehistorie at læse udi. Dette er min meste udvortes Idræt om Dagen at læse udi. Ved Guds Naades Hjælp haaber jeg at blive bestandig. De fromme i Malmø haver nu næsten været i Forhør; men de ere ikke ret redelige Bekjendere efter deres Samvittighed; thi de frygter for meget for

¹⁾ Læsningen af dette Ord er noget uvis.

Menneskene. En af de bedste, nemlig Svend Pählson, siges at være syg. Enten det er saa i Sandhed, eller han vil intet nægte Sandheden, og han tør intet bekjende den, det veed jeg ikke. Det var den samme Mand, som jeg var i Losement hos. Jeg veed vel, at det gjør ham ondt, at jeg kom i Arrest; thi vi havde en stor Kjærlighed til hverandre.

Siden jeg er kommen i Arrest, haver jeg faaet et Brev fra Johan Capito. Jeg vilde gjerne endnu en Gang straffe Eder alle, om jeg vidste, at det var til nogen Nytte; men jeg frygter, at det er ude med Eder. Jeg skrev Johan til og forbød ham, at han ikke maatte lade Leth¹⁾ eller nogen Præst faa dette Brev at levere til Kongen, som jeg havde indlagt; thi jeg troede dem ikke dertil; og nu bekjender han selv, at han haver gjort tvertimod og leveret det til Blom, Kongens Præst, og med det samme ser jeg, hvo Blom er, som Kruse skrev mig til om, at skulle have leveret Brevet til Kongen. Johan skriver, at Kongen svarede intet derpaa; men maaske han haver aldrig faaet det, hvilket er let at tro, eftersom det kom i Præstehænder. Jeg veed ikke, hvad Blom skulde med dette Brev. Johan skriver i lige Maade, at Blom sagde: saa længe jeg ikke lod mit Barn døbe, saa kunde det ikke lade sig gjøre, at jeg kom igjen. Her hører jeg, at det er Bloms Ord, hvilket Kruse skriver over til mig, ligesom det skulde være Kongens Svar. Er det ikke under et falsk Skin, for at bedrage mig? Hvi skrev Kruse ikke Sandhed, at Kongen havde intet svaret, eller om Kongen haver det ikke faaet? Jeg mente, at en Christen skulde følge Sandhed! Jeg begjærede ingen Svar af Blom; jeg skrev intet Blom til, men jeg skrev Kongen til. Hvad skulde Blom med dette Brev? Haver Blom Magt til at tvinge min Samvittighed med hans Papisteri, eller dømme mig fredløs? Eller hvad kom det Blom ved at give noget Svar derpaa? eller Kruse at skrive Bloms Ord at være Resolution paa mit Brev til Kongen? Gjorde Kruse det ikke for at bedrage mig? Kruse skriver, at det var Svaret paa mit Brev til Kongen; Johan skriver, at Kongen svarede intet, men Blom havde sagt det. Jeg skjøtter intet om Bloms Svar; thi jeg haver intet med ham eller nogen

¹⁾ Præsten ved Trinitatis Kirke, Chr. Langemach Leth.

Præst at skaffe. Men det gjør mig ondt, at mine Venner ere ikke anderledes, end jeg nu ser. Jeg skrev ikke for at faa Bloms Svar, men for at faa Kongens Svar, og jeg skrev til Johan, at han ikke skulde lade det komme i Præstehænder, og som Kongen intet haver svaret, frygter jeg, at han har det ikke faaet. Sligt er ikke ret bestilt, mine Venner, og Kruse lægger Trusel til, nemlig Legems Plage og Fare. Haver Blom nogen Magt over mig? Havde Kongen sagt det, saa vilde jeg sagt: det var aldrig nogen Christens Svar; men det andet er endnu værre, eftersom det er beblandet med Usandfærdighed, og det ene strider imod det andet. Johan havde skrevet Sandheden, men Præsten skulde ikke haft Brevet. Havde Kruse skrevet som Johan, at Kongen svarede intet, men Blum havde saa sagt, saa havde jeg ikke sluttet saa ilde derom. Jeg kan intet se andet deraf, end det jo var paa Bedrageri gjort.

Nu, mine Venner, tag det ikke ilde op, for jeg haver skrevet saa ilde, ja vel med nogle Affecter om denne Bloms Handel. Maaske det er ikke saa ilde gjort, som jeg haver forstaaet det. Haver jeg skrevet noget uret, saa regn mig det ikke til; maaske jeg haver dermed givet min Vantro til Eder og min onde Natur tilkjende. Dog veed jeg sikkert, at det er skrevet af Nidkjærhed, for den rette Sandheds Skyld. Jeg kunde endelig skrive høfligere; men jeg gider ikke skreven det om igjen; thi det er et langt Brev, og maaske at jeg saa hyklede. Mine kjære Venner, tag det ikke ilde op etc.

Barnets Daab angaaende, saa siger jeg fuldkommen nej. Saa vidt det staar til mig, skal det aldrig blive med denne Paviske eller Præste-Daab bestænket. Hvad en ret Daab anslanger i sin Tid, er jeg intet imod. Var jeg ikke dermed Vidne, at deres ugudelige Menighed og Paviske Ord og Ceremonier ere gode, gav jeg dem da ikke Ret, og gjorde større Forargelse, end [om] jeg ikke havde begyndt, saa al den store Hob skulde have dette at støtte sig ved og sige: Se, om han gav ikke vore Præster Ret alligevel! Ydermere vil jeg sige de Ord, som en god ærlig Mand haver sagt i Lutheri Reformations Tider (navnlig Matthias Flacius), der de andre vilde give noget hen af deres Ret og forene sig med de Catholske for Fred og Rolighed at søge, da opstod Flacius og sage: at man ikke i

Forfølgelsestid burde at give det allerringeste hen af sin Ret, ja ikke end af de allermindste vilkaarligen granskende Ting, som man ellers kunde for billige Aarsagers Skyld andre Tider med dem gjøre; thi naar man gav det allerringeste hen af sin Ret, saa havde Modstanderne det til en Støtte og som et Gevær at holde siden imod en til Sandhedens Modstand og Beskjæmmelse, og til Modstandernes Hjælp og Forhærdelse etc., saa sligt kan blive til den rette Menings Fortræd, ja ligesom en Skamflikke og skiden Plet i sin Tid. Derfor sig til min kjære Kone, at om hun lader dem døbe der, saa giver hun stor Forargelse, saa giver hun jo alle deres ugudelige Forsamlingsceremonier og Ord Ret, og er ligesom et falsk Vidne til Ugudelighedens og Vanbrugens Besmykkelse, og dermed ligesom igjen giver sig i den falske og antichristiske Kirke og Skalkheds Skjul og ugudelig Forsamlingssted og Ceremonier, og besmykker dennem, hvilket i sin Tid kan blive Sandheds Bekjendelse til Skade og Fortræd; og dersom hun det gjør, saa er hun meget syndefuld. Naar hun taler med nogen af Eder¹⁾, saa sig, at hun skal intet bekymre sig for mig; thi vi ere jo i den almægtige Guds Haand; veed vi ingen Raad eller Udgang, saa veed han mangfoldige, og saa længe vi søger af Hjertet at gjøre hans Villie, saa tør vi ikke ved at frygte, at han jo er paa vor Side; thi alting gaar ikke efter Mennesketykke. Er Gud ikke den, som omgiver og opfylder alle Ting haade i Himlen og paa Jorden, er han ikke i os og uden om os: hvad skulde vi frygte; thi ingen kan slide os af hans Haand.

Jeg veed, at disse falske Brødre forfører Eder; I kan vel selv vide, hvo jeg mener. Bliver det længe Eders Grundregel, at man skal dømme kjærlik (kalde det onde godt), være menneskelig Øvrighed underdanig (agte dem mere end Gud), give hen af sin Ret (smykke Pavedømmet), saa frygter jeg, at I gaar lige tilbage igjen til den Sted, som I kom fra; thi vort Øjemærke i Forfølgelses Tid maa ikke være, at vi skal give hen af vor Ret; thi da ere vi falske Christi Bekjendere, ja

¹⁾ I en Raadbemærkning ytrer Jens Broch: Jeg veed vel, at Gud bruger Eder, mine Venner, til min Kones og mine Børns Nødtørft. Jeg ønsker, at Gud det igjen vil ihukomme.

Christi Fjender. Men jeg frygter, at I slaar Eder til Utroskab og vil til Paven igjen etc. — dog jeg beder Eder ikke gaa, men at vogte Eder — thi mange af Eder vilde, det sidste jeg var hos Eder, forsvare og smykke de Ting, som I selv havde været hart imod tilforn. Men havde I fornægtet Eder selv, saa havde I det ikke gjort; men kjødelig Egenkjerlighed hænger i Eders Hjerter, derfor flyr I Korset og smykker paa Babel, og haver fundet saadanne uretmæssige Hovedregler, som jeg nu talte om. Hvad have vi med den store ugudelige Forsamling at bestille? Men det gjør mig allerværst, at I igjen vil besmykke det, som I tilforn haver lastet, og det, som I ikke vil følge, det siger I imod med Uretfærdighed. Naar jeg forser mig, vilde jeg saa smykke det dertil¹⁾, for jeg vilde ubeskjæmmet vandre derudi, saa var jeg jo en grov, ugudelig Skalk etc. At jeg jo lider for Retfærdighed (hvilket kjære Ven Frederik skriver), tvivler jeg ikke paa; thi Gud haver selv indplantet saadanne Ting i mit Hjerte, og han vil bruge mig til sligt, og derfor haver han udrustet mig med Villie og Kraft dertil. Nogle bruger han til eet, nogle til et andet etc. Bør de Skikke ikke at holdes egentlig, som Gud har befalet, uforandret og i alle Maade, se Deut. 4, 1. 2. Cap. 6, 17. Cap. 12, 32. og ikke at omdannes til Misbrugs og Ugudeligheds Bestyrkelse, for Ex. som de siger: Børnene ere igjennfødte, naar de ere døbte. De give sig ud for at forlade Synderne, naar de gaar til denne Nadvere, og siger, at Nadveren er til Syndernes Forladelse, og mere etc.

Nu ser jeg, at disse Ting ere forandret og fordærvet og ilde misbrugte, og Gud haver gjort mig viss i min Samvittighed, at han vil bruge mig til at vidne om disse Ting, og han haver selv ladet mig se det, og udrustet mig dertil. Om Gud vilde svare og tale imellem os, saa er jeg viss paa, at han svarede, som han sagde til Jobs Venner, og sagde saa til Eder: I haver ikke talet de Ting, som har Bestandighed for mig, som min Tjener Job. Jobs 42 v. 7. 8. Betænker, at det var en slet Trøst, som I gave Eders Broder i Forfølgelsens Tid i disse Breve. Nu, Gud velsigne Eder, mine Venner! Jeg tænker, at

1) 2: oven i Købet.

hvad Forseelse, som er hos Eder og mig, er ikke med Villie etc. Min Ven Jochum Frederik skriver, at Øvrigheden er Guds Tjenerinde, og derfor bør vi at lyde etc. Det er vist nok: men intet videre, end som Guds Ord tillader; vi bør ikke at bevise Gud den allerringeste Ulydighed for Øvrighedens Lydigheds Skyld; vi bør ikke at lægge Øvrighedens Lydighed saa paa Hjertet for vort Kjøds Mageligheds Skyld, at vi derover for-gjætter det ringeste af Guds Lydighed; men jeg frygter, at denne Øvrigheds Lydighed er bleven saa kjær hos Eder, mine Venner, at I derover forgjætter det bedre etc. Vi bør ikke at sætte Guds Befaling og Øvrighedens imod hverandre. Da maa Øvrighedens vige. Se, om Daniel lod sin Bøn til Gud blive, dog Kongen havde forbudet at bede. Se, om Mardochæus bøjede Knæ for Haman, dog Kongen havde det befalet. Se, om Gud ikke hjalp baade Daniel og Mardochæus. Underligt er det for mig, at min kjære Ven kunde nu agte det saa selsomt, som jeg forfølges for, ligesom han ikke selv og mange flere baade i vore Fædres Tider og i vor Tid havde haft Indsigt i disse Ting. Hvoraf ere baade Mennonister, Kvækere og flere smaa Secter komne? Kunde jeg for Lejlighedens Skyld, saa vilde jeg sige meget derom, hvad som er passeret i vores Fædres Tider.

Jeg maa endelig svare og noget til Johan Capitos Brev, at I ikke skal tænke, at det er ret, som staar derudi. Jeg hører vel, at Johan skriver, at han saa synes; men jeg veed vel, at vor Broder Bistrup¹⁾ haver sagt det. Jeg vilde gjerne spørge min kjære Ven og Broder Bistrup ad, om man skal nægte sig selv, og ikke gjøre Guds Villie. Jeg kan ikke andet end minde min Ven og Broder paa, at saadan en Fornægtelse er forkert og gaar lige tvært paa, ja lige imod den rette Fornægtelse. Kunde jeg fornægte mig i det, jeg skulde fornægte mig udi? Her udi behøves ikke Fornægtelse. Jeg befinder hos mig, at jeg vil ikke slaa ihjel; skal jeg da herudi nægte mig selv og gaa hen at slaa ihjel? Jeg tænker nej; men vilde Gud have mig dertil, saa maatte jeg det gjøre. Min Ven skriver, at hvo som er Loven underkastet i eet, bør og at være i et andet. Og vilde jeg gjerne minde min Ven og Broder Bistrup

¹⁾ Se K. S. 4. R. V, 647 og 5. R. II, 163—5. 171.

paa, at jeg er ikke deres paviske, ugudelige Satzer underdanig i nogen Ting, og om jeg end havde gjort noget med dem, saa var det jo Tid at holde op. Jeg vilde gjerne spørge, at om jeg havde slaget ihjel, om jeg var da ogsaa pligtig til at bedrive Hor og at stjele. Haver jeg nu avlet Børn efter kjødelig Lyst, hvilke Ting vi veed ere urene, er jeg derfor skyldig at rette mig efter deres Ting? Nej, det er langt fra! Jeg veed, at jeg er pligtig at være et Vidne imod dem efter det Lys, som Gud haver givet mig. Jeg veed ikke, hvordan jeg fulgte Christum derudi, men da¹⁾ fulgte jeg Antichristen efter.

Til Slutning vilde jeg gjerne spørge, hvad Børn-Avlelse kommer deres Papisteri ved; thi saa maatte jo al Verden gaa fra deres eget og til dem med deres Børn²⁾. Jeg undrer paa, hvorledes mine Venner, hvilke vil have Ord for Gudsfrugtighed, tør saa aldeles gjøre sort til hvidt. Jeg veed ikke, hvordan det er med Eder. Jeg frygter, at I vil vistnok til Paven igjen, ja til Sathanam selv, som Luther skriver etc. Jeg haver i Guds Navn begyndt paa mig selv, baade paa den indvortes og udvortes Babel at nedbryde. Jeg [vil] i den Herres Jesu Navn være tro, skjønt I andre vil være utro. Jeg vil og driste paa hans Kraft og Bistand, som mig haver kaldet i Aanden, at Helvedes Porte skal ikke formaa imod vor Guds Kraft og Bistand. Hvordan skulde jeg nedbryde Babel i mig, naar jeg bygde den op uden om mig, saa var det jo ikkun Løgn. Var jeg ikke saa en Forræder? Nej, hvo som vil være tro, maa være tro i den ganske Husholdning og ikke blive træt, men stride indtil Blod. De Skalke, som haver opbyggt Babel, nedkaster det ikke. Jeg undrer paa, at min Vens Samvittighed kan tillade at skrive saadan falsk, urimelig Ting. Jeg hører, at Bistrup er nu og forhørt. Se, om Paven nedbrød det Babel, han havde bygget. Derfor maatte jo Lutherus noget nedbryde. De, som den opbygde, er for lang Tid siden borte, og deres Efterkommere smykker derpaa; men den skal ikke smykkes, men den skal falde. Jeg veed, at Gud vil og bruge mig til

¹⁾ Nemlig naar han rettede sig efter deres Ting.

²⁾ Hentydning til noget, Vennerne havde skrevet om; men da deres Breve ikke ere bevarede, er det ikke godt at forstaa, hvad Meningen er.

en ærlig Soldat i dens Kuldkastelse, ja med andre at sætte Bulværk eller undergrave Murene paa Babel. Der kommer vel andre efter os, som bruges af Gud til at ganske forstyrre hende i sin Tid. Da skal mine Ben grønnes, og mit Gravsted bære Blomster. Jeg vil ved Guds Naade stræbe at blive en tro Svend i det, som Gud haver udrustet mig til, og da skal det blive kjendt, at jeg nu sker aabenbar Uret. Kan nogen være de enfoldige til Gavn, som min Ven skriver, saa ser jeg det gjerne. Paulus prædikede for Hedningene, andre for Jøderne. Ak, at vi ret kunde række hverandre Haanden og gjøre Guds Villie. Jeg siger om alle disse Ting, at vi ikke maa lade det ene være for at gjøre det andet, som kjære Ven skriver, ligesom vi det skulde. Mig synes, det er Utroskab. Vi kan jo vel elske [dem], og ikke smykke deres Babel for dette. Christus vilde samle Jøderne som en Høne sine Kyllinger, men han drev dem dog af Templen, som deri solgte og købte. At Djævelens Billede i os jo skal nedbrydes, haver jeg jo aldrig sagt imod. Desligeste at gjøre Pønitense og søge den Herre Jesum. Men jeg vilde gjerne spørge, hvorledes disse Ting kunne ske i mig, naar jeg udvortes vilde gaa hen og smykke deres Babel og være utro i det, som Gud haver givet mig. Dette Brev er ganske falskelig skreven, det kan hver ærlig Menneske, som søger det gode, se.

Betænker Eder, mine Venner, og ikke saaledes bestormer mig. Jeg haver meget at gjøre med mit eget Kjød og Blod og den onde Verden, som bestormer mig. Jeg vil ikke tale om Sathans Fristelse. Betænker, mine Venner, hvor uretmæssige I ere! Jeg vilde gjerne spørge om, at om jeg var saa utro, som I ere, hvorledes Christus skulde da voxte i mig. Er der nogen Præst, som søger det gode i nogen Ting, skulde jeg derfor gaa hen og føje hannem i det, som ondt og Ulydighed er imod den Herre Jesum? da maatte jeg hellere formane hannem med Ord og Exempel at blive tro i alting. Jeg kan elske en Jøde, men derfor maa jeg ikke fornægte Christum. Kan det have sin Nytte, at de vidner Sandhed, saa kan det og have sin Nytte, at jeg vidner Sandhed. Jeg vilde gjerne spørge, hvordan de viser Folket fra sig til Jesum, naar de selv berøver ham hans Ære. I tale om, hvad de udvortes Templer

kunne være til Nytte, om det gik ret til, men ikke om, hvor det nu gaar til. Jeg begjærer jo ikke at bryde dem ned, men vidner imod Ondskaben og Ulydigheden. Jeg saa' gjerne, at det gik ret til i dem; men I vil ikke se det, som ret er. I stryge det onde ud etc. I haver Øjne og vil nu ikke se mere etc. Gud bar Pavedømmet i mange Aar, som min Ven skriver; men det faldt alligevel, saa skal det andet og falde, naar Gud sender Stridsmænd. Siger I, man skulde bie saa længe, saa siger jeg: det er Utroskab, I skulle stride med. Kan nogle af Eder vise mig dette Babels Fredsbreve, hvor længe det skal staa? Betænker, at Eders Breve ere idel Falskhed. Er der noget godt hos Kongen, saa er det jo bedre at vidne Sandhed for hannem end at smykke Babel for hannem. Det er jo unyttigt at svare mere til dette Brev, thi det er skrevet i stor Falskhed. Til Slutning: Vil jeg følge det, som gaar for sig i min Sjæl, saa maa jeg gjøre det, jeg gjør. Jeg tænker, at den almægtige Gud, som jeg søger, hjælper mig endnu paa den Maade, som hverken I eller jeg forstaar. Dernæst ønskes Guds Naade og Fred over alle Vennerne, hvilket er den rette Hilsen. Og kjære Venner tager det ikke ilde op, om jeg haver skreven noget for hart. Jeg kunde ikke skrive Sandhed paa anden Maade.

Gud befalet af Eders Ven og Tjener

Jens Ch. Broch.

Kjære Venner, betænker Sandhed og Ret, og tager ikke dette Brev ilde op, jeg vil ikke hykle for Eder, men sige Sandhed¹⁾.

I en »Extract einer Nachricht aus Malmoe in Schweden«, der findes trykt i Acta hist. eccl. III, 135—6, gives en Meddelelse om Resultatet af det over Jens Broch afholdte Forhør. Man ser deraf, at han har udtalt sig om sine særegne Meninger med samme Aabenhed, som han ogsaa tidligere havde lagt for Dagen, og det fremhæves i Beretningen, at den Omstændighed, at han ikke lagde Skjul paa noget, havde givet Magistraten i Malmø Lejlighed til at komme paa Spor efter Meningsfæller, han havde fundet der i Byen, og at

¹⁾ Brevet savner Datering, men maa vistnok være fra Sept. 1737.

kalde dem til Regnskab. Endelig tilføjes: »Sobald die Inquisition vollendet, wird solche an das Consistorium in Lund übersendet, und darauf des Königs Ausschlag erwartet werden. Zwei junge Prediger sind in dieser Sache implicirt, insonderheit der Comminister M. . . . , welcher in Herrnhut wohl bekant, und in Schweden supremus apostolus aller solcher Brüder ist«. At der ved de to unge Præster menes Murbeck og Ubechel, kan ikke være tvivlsomt; men Jens Broch antyder for øvrigt selv i sin Bekjendelse, at hans separatistiske Anskuelse ingenlunde havde vundet Bifald hos Murbeck. Den Omstændighed, at Broch af religiøse Grunde var under Forfølgelse, maatte imidlertid bevirke, at Mænd, der hørte til de opvakte Kreds, hvad enten de vare af pietetisk eller herrnhutisk Farve, fattede en vis Sympathi for den forfulgte. Paa den Maade maa det sikkert ogsaa opfattes, naar Broch, som vi ovenfor saa', mente, at Mænd som Provst Hviid og Præsterne Ewald og Olrog i Kjøbenhavn til en vis Grad gav ham Bifald.

Om Retssagens Gang i Malmø maa forøvrigt henvises til Rydbergs udførlige Fremstilling af samme i hans Skrift om Peder Murbeck, hvorefter fremgaar, at da en Udskrift af Forhøret var indsendt til Lunds Domkapitel, havde dette svaret, at da Broch ikke vilde afstaa fra sine vildfarende Meninger, burde han vises tilbage til Danmark igjen. I Henhold til denne Udtalelse faldt saa Raadstuerettens tidligere refererede Dom, der atter drev Jens Broch tilbage til Kjøbenhavn¹⁾. Men her kunde han ikke blive mere end en kort Tid, da han havde Kongens gennem Politiet ham meddelte Udvisningsordre over sig.

I nogle Aar er han os da ganske ude af Syne, indtil vi træffer ham i Herrnhuterkolonien Marienborn sammen med den tidligere nævnte Dines Piper, hvilke derefter i Aaret 1745 begge afgik til Fyn og installeredes i Dreslette

¹⁾ Foran, S. 348, omtales Dommen som udfærdiget 17. Okt. 1737; men dette er Dagen for Domkapitlets Resolution. Raadstuerettens Dom er af 19. Okt.

Præstegaard ved Faaborg som Lærere for Præsten Jørgen Myginds 4 Drengbørn og nogle Sønner af afdøde herrnhutisksindede Præster, medens deres Hustruer holdt Skole i Sønderby Præstegaard hos Præsten Niels Basse for en lille Flok Pigebørn¹⁾).

Heraf fremgaar, at Jens Christensen Broch maa have opgivet en Del af sine tidligere støttrupske Anskuelser, der ingenlunde lod sig forene med Brødremenighedens mere moderate Theori og Praxis. For øvrigt blev han dog ogsaa under disse forandrede Forhold underkastet en ublid Behandling af Statskirken, idet en Angivelse af Biskop Chr. Ramus i Odense bevirkede, at der 9. Decbr. 1746, efter Indstilling af Kirkekollegiet, udfærdigedes en kgl. Resolution, i Henhold til hvilken det herrnhutiske Skolehold i de fynske Præstegaarde maatte ophøre.

Der er da mest Sandsynlighed for, at Jens Broch igjen har begivet sig til Herrnhut eller et andet af Brødremenighedens Tilholdssteder, og i saa Tilfælde er det ikke udelukket, at der endnu kan findes flere Oplysninger om ham, da der næppe er noget Kirkesamfund i Verden — Romerkirken ikke undtagen — der har sine Arkivsager i bedre Orden end Herrnhuterne.

¹⁾ Ark. i Herrnhut. Fr. Nygård, Kristenliv i Danmark, S. 44 ff. J. Lundbye, Herrnhutismen i Danmark, S. 103. Det lader til, at Jens Brochs tidligere omtalte Kone er død, og at han siden har giftet sig med en tysk Kvinde.

²⁾ Nygård, anf. Skr. S. 50 f.